

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Βόλος 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1619/1
Ημερ. Εισ.: 10-05-2000
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
2000
ΛΑΣ

Στους γονείς μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε από τη φοιτήτρια Λάσδα Αγλαία-Μαρία στα πλαίσια της Διπλωματικής Εργασίας του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κατά το ακαδημαϊκό έτος 1999-2000.

Σ' αυτή την προσπάθεια συνέβαλαν πολλά άτομα για τα οποία νιώθω την ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου. Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή μου κ. Δημήτρη Γούσιο για τις γνώσεις και την εμπειρία που μου πρόσφερε, παράγοντες χωρίς τους οποίους θα ήταν δύσκολη η εκπόνηση της εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον συμφοιτητή μου Στέργιο Πραλακίδη για την πολύτιμη βοήθεια αλλά και την ηθική υποστήριξη που μου πρόσφερε, σε όλη τη διάρκεια αυτής της προσπάθειας. Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Β. Μπέλλη, Διευθυντή της Αναπτυξιακής Καρδίτσας, για τα στοιχεία και για τον άφθονο χρόνο που μου αφιέρωσε δίνοντας μου πληροφορίες για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η πόλη της Καρδίτσας.

Τέλος θα ήθελα ιδιαίτερα να αναφερθώ στην οικογένεια μου, στην οποία αφιερώνω το προϊόν της προσπάθειας μου, για την συνεχή στήριξη και αμέριστη ηθική και ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια της διπλωματικής εργασίας.

Βόλος, Φεβρουάριος 2000

Με εκτίμηση

Λάσδα Αγλαία-Μαρία

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	1
Κατάλογος Πινάκων	4
Κατάλογος Διαγραμμάτων	6
Κατάλογος Χαρτών	7
1.Εισαγωγή	8
1.1. Αντικείμενο της εργασίας.....	8
1.2. Μεθοδολογία.....	9
1.3. Πηγές.....	11
2. Αστικό Σύστημα και Μεσαιές Πόλεις	13
2.1 Εισαγωγή.....	13
2.2. Ιστορική Εξέλιξη της Αστικοποίησης στην Ελλάδα.....	14
2.3. Οι πρόσφατες πληθυσμιακές μεταβολές στο ελληνικό αστικό σύστημα.....	18
2.4. Προσδιοριστικοί Παράγοντες των Μεταβολών στο Ελληνικό Σύστημα.....	20
2.5. Διοικητικές Μεταρρυθμίσεις στο Ελληνικό κράτος.....	21
2.5.1. Εισαγωγή.....	21
2.5.2. Οι Ιστορικές καταβολές και ιδιομορφίες της ελληνικής περίπτωσης....	22
2.5.3. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	23
2.5.4. Η περίοδος Καποδίστρια (1828 - 1887).....	24
2.5.5. Η περίοδος της Βασιλείας του Όθωνα.....	26
2.5.6. Η περίοδος των μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη και Βενιζέλου.....	28
2.5.6.1. Πρώτες προσπάθειες διοικητικού ορθολογισμού και αποκέντρωσης .	28
2.5.6.2. Φιλελευθερισμός, εκσυγχρονισμός και αστικοποίηση.....	28
2.5.7. Η περίοδος της σχετικής ύφεσης του μεσοπολέμου αλλά και της μεταπολεμικής εποχής (1927 - 1984).....	30

2.5.7.1. Δικτατορία, κατοχή και εμφύλιος πόλεμος.....	30
2.5.7.2. Το μετεμφυλιακό κράτος (1949 - 1974).....	31
2.5.8. Η περίοδος των πρόσφατων μεταρρυθμιστικών προσπαθειών	33
2.5.9. Το Πρόγραμμα “Ιωάννης Καποδίστριας”	37
3. Οι Μεσαιές Πόλεις στην Ελλάδα.....	40
3.1. Εισαγωγή	40
3.2. Ο ρόλος των Μεσαιών Πόλεων	41
3.3. Μεσαιές πόλεις στην Ελλάδα	42
3.3.1. Παραγωγική Διάρθρωση των πόλεων μεσαιού μεγέθους.....	49
3.4. Πολεοδομικά χαρακτηριστικά των ελληνικών πόλεων	51
3.4.1. Εισαγωγή	51
3.4.2. Κατοικία.....	52
3.4.3. Πεζόδρομοι.....	53
3.4.4. Πλατείες.....	54
3.4.5. Πράσινο	55
3.5. Λόγοι της ιδιαιτερότητας του ελληνικού αστικού συστήματος.....	56
3.6. Μελλοντικές τάσεις για το ελληνικό αστικό σύστημα	57
4. Παρουσίαση της περιοχής μελέτης	59
4.1. Εισαγωγή	59
4.2. Ιστορική Αναδρομή	60
4.3. Φυσικά και Γεωμορφολογικά στοιχεία.....	61
4.4. Διοικητικές μεταβολές και δημογραφική εξέλιξη	62
4.5. Ο Νομός σε Εθνικό Επίπεδο.....	64
4.5.1. Πληθυσμιακά στοιχεία.....	64
4.5.2. Μετανάστευση.....	72
4.5.3. Απασχόληση - Ανεργία.....	73
4.6. Οικονομικά Χαρακτηριστικά.....	77
4.6.1. Πρωτογενής Τομέας	77
4.6.2. Δευτερογενής Τομέας.....	79
4.6.3. Τριτογενής Τομέας	80

4.6.4. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	80
4.7. Ο Νομός σε Περιφερειακό επίπεδο	85
4.8. Νομός Καρδίτσας : Πόλη - Ενδοχώρα.....	87
4.8.1. Γενικά χαρακτηριστικά.....	87
4.9. Η πόλη της Καρδίτσας.....	95
4.9.1. Ο ρόλος της πόλης.....	95
4.9.2. Δομή και μορφή της πόλης.....	96
4.9.3. Μονάδες Πολεοδομικής Παρέμβασης.....	100
4.9.3.1. Το κέντρο.....	100
4.9.3.2. Πολεοδομικά και Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά	104
4.9.3.3. Οι συνοικίες στις παρυφές του κέντρου	104
4.9.3.4. Περιοχή επεκτάσεων.....	106
4.9.3.5. Η Εγγύς περιφέρεια	107
5. Αναπτυξιακές Προοπτικές των Μεσαίων Πόλεων	108
5.1. Εισαγωγή	108
5.2. Στρατηγικά Σχέδια Ανάπτυξης για Μεσαίες Πόλεις	109
5.3. Η σημασία των Δικτύων Συνεργασίας στην ανάπτυξη των μεσαίων πόλεων	110
5.4. Μελλοντικά προβλήματα στον αστικό χώρο	112
5.5. Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο “βιώσιμη ανάπτυξη”	114
5.6. Περιορισμοί και Δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου Καρδίτσας.....	116
5.6.1. Εισαγωγή	116
5.6.2. Περιορισμοί / δυνατότητες θεσμικού πλαισίου.....	117
5.6.3. Περιορισμοί / δυνατότητες χρηματικών πόρων.....	118
5.6.4. Περιορισμοί / δυνατότητες ανθρώπινου δυναμικού.....	118
5.6.5. Περιορισμοί / δυνατότητες υποδομής.....	119
5.6.6. Περιορισμοί / δυνατότητες γεωγραφικής θέσης.....	119
5.6.7. Περιορισμοί / δυνατότητες δομή και οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας .	120
5.7. Η νέα διάσταση στο χωρικό σύστημα αστικών κέντρων : Ανοιχτές Πόλεις..	121
5.8. Η περίπτωση της Καρδίτσας.....	122
6. Διαπιστώσεις και Συμπεράσματα	128

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 3.1 : Μεσαίες Πόλεις στην Ελλάδα.....	42
Πίνακας 3.2 : Πόλεις - Πρωτεύουσες Νομών	46
Πίνακας 3.3 : Εξέλιξη πληθυσμού μεσαίων πόλεων στην Ελλάδα	47
Πίνακας 3.4 : Τομεακή σύνθεση απασχόλησης των αστικών κέντρων τα έτη 81-91 ..	49
Πίνακας 4.1 : Πληθυσμός Ν. Καρδίτσας 1881-1991	65
Πίνακας 4.2 : Πληθυσμιακή εξέλιξη Ν. Καρδίτσας την περίοδο 1971-1991.....	67
Πίνακας 4.3 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού σε αστικό, ημιαστικό, αγροτικό	68
Πίνακας 4.4 : Νέοι Δήμοι και έδρες τους στο Ν. Καρδίτσας.....	70
Πίνακας 4.5 : Προσωρινή Μετανάστευση στο Ν. Καρδίτσας	72
Πίνακας 4.6 : Μόνιμη Μετανάστευση στο Ν. Καρδίτσας	73
Πίνακας 4.7 : Ποσοστιαία κατανομή ενεργού και μη ενεργού πληθυσμού	74
Πίνακας 4.8 : Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και οικονομικά χαρακτηριστικά	75
Πίνακας 4.10 : Απασχολούμενοι και Άνεργοι στο Νομό Καρδίτσας.....	76

Πίνακας 4.11 : Γεωργικές Εκμεταλλεύσεις στο Νομό Καρδίτσας.....	78
Πίνακας 4.12 : Ακαθάριστο προϊόν κατά τομείς το 1970	81
Πίνακας 4.13 : Ακαθάριστο προϊόν κατά τομείς το 1980	82
Πίνακας 4.14 : ΑΕΠ 81-91- 94.....	83
Πίνακας 4.15 : Πληθυσμός Ν. Δήμων της περιαστικής ζώνης της Καρδίτσας.....	88
Πίνακας 5.1 : Δήμοι της ‘‘Ανοικτής Πόλης’’.....	124
Πίνακας 5.2 : Εξέλιξη και Προβολή Πληθυσμού Ν. Δήμων στο Ν. Καρδίτσας ..	125

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 4.1 : Εξέλιξη Πληθυσμού Μεσαίων Πόλεων	48
Διάγραμμα 4.1 : Εξέλιξη Πληθυσμού Ν. Καρδίτσας 1881 - 1991.....	66
Διάγραμμα 4.2 : Ποσοστιαία πληθυσμιακή μεταβολή 71 - 91.....	67
Διάγραμμα 4.3 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού το 1971.....	68
Διάγραμμα 4.4 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού το 1981	69
Διάγραμμα 4.5 : Ποσοστιαία Κατανομή πληθυσμού το 1991.....	69
Διάγραμμα 4.6 : Διάγραμμα Απασχόλησης Πληθυσμού στο Ν. Καρδίτσας	76
Διάγραμμα 4.7 : Μεταβολή Ακαθάριστου Προϊόντος 1970 - 1980	82
Διάγραμμα 4.8 : Μεταβολή Συνολικού Ακαθάριστου Προϊόντος 81 - 91 - 94.....	84

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 2.1 : Εθνική Επικράτεια και μέσο μέγεθος αστικών κέντρων	17
Χάρτης 3.1 : Μεσαίες πόλεις στην Ελλάδα.....	44
Χάρτης 4.2 : Περιαστική ζώνη Καρδίτσας.....	89
Χάρτης 4.3 : Βασικές Εξαρτήσεις οικισμών στο Ν. Καρδίτσας	91
Χάρτης 4.4 : Εξαρτήσεις Οικιστικών Επιπέδων.....	94
Χάρτης 5.1 : "Ανοικτή Πόλη" Καρδίτσας.....	127

1. Εισαγωγή

1.1. Αντικείμενο της εργασίας

Την περίοδο της ραγδαίας ανάπτυξης των πόλεων στις δεκαετίες '50 και '60, η οποία χαρακτηρίζεται από συσσώρευση του πληθυσμού, αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης στα αστικά κέντρα, διαδέχεται μια περίοδο αναδιάρθρωσης και κρίσης των αστικών παραγωγικών συστημάτων (δεκαετίες '70 και '80). Η αστική κρίση εκφράζεται με διάφορα χαρακτηριστικά όπως η μείωση του πληθυσμού, ιδιαίτερα των μεγάλων πόλεων που πλήττονται κυρίως στον πυρήνα τους (κέντρο πόλης), οι αλλαγές στην παραγωγική δομή των αστικών κέντρων με κρίση των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων, την τριτογενοποίηση και τις διαδικασίες χωρικής αποκέντρωσης που έχουν σαν αποτέλεσμα την αναδιάρθρωση των αστικών αγορών με χαρακτηριστικό τη σημαντική μείωση της απασχόλησης και την αύξηση της ανεργίας. Ακόμα οι τάσεις προαστικοποίησης, η έξοδος δηλαδή του πληθυσμού προς τις παρυφές της πόλης και η σταθεροποίηση ή και η μείωση του πληθυσμού στο κέντρο, όπως και η όξυνση των προβλημάτων στον τομέα των συγκοινωνιών, μεταφορών και του περιβάλλοντος αποτελούν προβλήματα της αστικής κρίσης και εμφανίζονται σε συνθήκες κρίσης του κοινωνικού κράτους και των κοινωνικών πολιτικών.

Η ανάπτυξη των μικρών και μεσαίων πόλεων καθώς και μια σειρά εξελίξεων τα τελευταία είκοσι χρόνια διαμορφώνουν ένα νέο περιβάλλον μέσα στο οποίο ο ρόλος αυτών των πόλεων θα μπορούσε να επαναπροσδιοριστεί. Η Ευρώπη είναι ένας αστικός χώρος και η πρόοδος του εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα των πόλεων να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του μέλλοντος, να δεχθούν αυτές τις αλλαγές και να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Οι θεσμικές

αλλαγές στην Ελλάδα σχετίζονται τόσο με την κοινοτική και περιφερειακή πολιτική που προωθεί την αποκέντρωση και μεταφορά αρμοδιοτήτων προς τις τοπικές και περιφερειακές αρχές, όσο και με τις πρόσφατες θεσμικές ρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο (θέσπιση του 2^{ου} βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης, ανασυγκρότηση της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, κλπ.) που σημαίνουν την εξασθένιση του κεντρικού κράτους και την ταυτόχρονη ενίσχυση του τοπικού. Ακόμη οι αλλαγές στα πρότυπα ζωής και η αυξανόμενη κοινωνική ευαισθησία γύρω από τα ζητήματα του περιβάλλοντος, στρέφουν το ενδιαφέρον στα μεσαία και μικρά αστικά κέντρα που τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν τάσεις, αν όχι αύξησης, τουλάχιστον σταθεροποίησης του πληθυσμού τους.

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι οι Μεσαίες Πόλεις, οι μετασχηματισμοί τους καθώς και οι μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξης τους. Συγκεκριμένα οι μεσαίες πόλεις σήμερα έχουν διαφορετικό ρόλο από αυτόν του παρελθόντος. Σήμερα οι πόλεις αυτές καλούνται να παίξουν αντισταθμικό ρόλο μεταξύ των μικρών πόλεων και των μεγάλων μητροπολιτικών περιοχών έτσι ώστε να περιοριστεί το φαινόμενο της πόλωσης που επικρατεί μέχρι σήμερα και έχει σαν αποτέλεσμα όλα αυτά τα προβλήματα που είναι εμφανή στις μεγαλουπόλεις (περιβαλλοντικά προβλήματα), όπως και την ισόρροπη κατανομή του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο. Μπορούν δηλαδή οι μεσαίες πόλεις να αποτελέσουν παραδείγματα ανάπτυξης των μικρότερων αστικών κέντρων για μια ισορροπημένη ανάπτυξη του τοπικού αλλά και του περιφερειακού.

1.2. Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η ανάλυση των υπαρχόντων στοιχείων όσο αναφορά τις μεσαίες πόλεις της Ελλάδας, η παράθεση των χαρακτηριστικών τους, έτσι ώστε να γίνει εφικτή η διερεύνηση των προοπτικών ανάπτυξης τους καθώς και τα μελλοντικά προβλήματα ανάπτυξης τους. Ένα από

τα πρώτα θέματα ήταν ο προσδιορισμός του μεγέθους της μεσαιάς πόλης με βάση τον πληθυσμό. Το μέγεθος της μεσαιάς πόλης ποικίλει και εξαρτάται κάθε φορά από το μέγεθος της χώρας στην οποία ανήκει. Στην Ελλάδα ως μεσαιές πόλεις αναγνωρίζονται εκείνες οι αστικές συγκεντρώσεις με πληθυσμιακό μέγεθος που κυμαίνεται μεταξύ 20.000 και 50.000 κατοίκων και δεν είναι απαραίτητα πρωτεύουσες νομών. Το ενδιαφέρον σ' αυτές τις πόλεις έγκειται στο γεγονός ότι αυτά τα αστικά κέντρα συνεργάζονται σε μεγάλο βαθμό για τις εμπορικές τους δραστηριότητες με τα μικρότερα αστικά κέντρα της αγροτικής τους ενδοχώρας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη της αστικοποίησης στην Ελλάδα από τη σύσταση του ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα, καθώς και στις πρόσφατες πληθυσμιακές μεταβολές των αστικών κέντρων την τελευταία δεκαετία. Τη δεκαετία αυτή παρατηρήθηκε αύξηση των μικρότερων αστικών κέντρων που είχε σαν αποτέλεσμα να σταματήσει το φαινόμενο πόλωσης των δύο μεγάλων μητροπόλεων. Αυτό όμως που στην πραγματικότητα αλλάζει δεν είναι ο βαθμός αστικοποίησης αλλά το μέσο μέγεθος αστικού κέντρου. Τέλος γίνεται μια αναφορά στις διοικητικές μεταρρυθμίσεις του ελληνικού κράτους από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τις πιο πρόσφατες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Προγράμματος Καποδίστρια για την ανασυγκρότηση της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις μεσαιές πόλεις του ελληνικού αστικού χώρου και στο δύσκολο ρόλο που αναλαμβάνουν ανάμεσα στις μητροπολιτικές περιοχές και στα μικρά αστικά κέντρα. Επίσης γίνεται αναφορά στο στόχο που πρέπει να αναλάβουν αυτές οι πόλεις έτσι ώστε να μειωθούν τις τάσεις πόλωσης που επικρατούν ακόμα και σήμερα. Τέλος παρουσιάζεται η δημογραφική εξέλιξη του πληθυσμού των μεσαιών πόλεων της Ελλάδας από το 1951 μέχρι το 1991 και οι λόγοι της ιδιαιτερότητας του ελληνικού αστικού συστήματος από τα υπόλοιπα αστικά συστήματα της Ευρώπης.

Γνωρίζοντας λοιπόν όλα τα γενικά χαρακτηριστικά των μεσαιών πόλεων, η εργασία επικεντρώνεται στην πόλη της Καρδίτσας, χαρακτηριστική μεσαία πόλη,

και εξετάζουμε το ρόλο της σε εθνικό και σε περιφερειακό επίπεδο. Ακόμα στο ίδιο κεφάλαιο παραθέτονται και αναλύονται στοιχεία γεωμορφολογικά, πληθυσμιακά και οικονομικά σε επίπεδο χώρας, περιφέρειας, νομού και δήμου για τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Τέλος γίνεται μια προσπάθεια αποτύπωσης των χαρακτηριστικών της πόλης της Καρδίτσας και του ρόλου που εξυπηρετεί σήμερα η πόλη στην ευρύτερη ζώνη επιρροής καθώς και σε όλο το νομό.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας καταγράφονται οι προοπτικές καθώς και τα μελλοντικά προβλήματα ανάπτυξης των μεσαίων πόλεων, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών όπως το πληθυσμιακό μέγεθος και η λειτουργική θέση τους ανάμεσα στα μεγάλα και στα μικρά αστικά κέντρα. Επίσης αναλύεται η σημασία των στρατηγικών σχεδίων στην ανάπτυξη των μεσαίων πόλεων κυρίως μέσω δικτύων συνεργασίας. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στους περιορισμούς και στις δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου Καρδίτσας οι οποίοι, εκτός από τη διαθέσιμη υποδομή και τους φυσικούς και χρηματικούς πόρους, που είναι μεν απαραίτητοι αλλά ακόμα πιο απαραίτητη είναι η επιθυμία και η συμμετοχή των πολιτών για την ανάδειξη των χαρακτηριστικών της πόλης και τη μετέπειτα ανάπτυξη της περιοχής.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των στοιχείων που έχουν συλλεχθεί αλλά και από την συνεκτίμηση απόψεων και εμπειριών καταγράφονται στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας.

1.3. Πηγές

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην προσπάθεια υλοποίησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας οι δυσκολίες οι οποίες προέκυψαν ήταν πολλές, αφού η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία, ειδικά για το θεωρητικό μέρος, ήταν ελάχιστη. Στη συλλογή των στοιχείων επίσης αντιμετωπίστηκαν προβλήματα, ειδικά στα πληθυσμιακά και οικονομικά στοιχεία των μεσαίων πόλεων, αφού δεν υπήρχαν

στοιχεία ανά πόλη αλλά μόνο ανά νομό με αποτέλεσμα τη δύσκολη διεξαγωγή συμπερασμάτων.

Ακόμα για την καταγραφή της διπλωματικής εργασίας χρειάστηκε η συνέντευξη αρμόδιων προσώπων του Δήμου και της Νομαρχίας Καρδίτσας πάνω σε θέματα της πόλης και ειδικά σε προβλήματα της. Επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε και η Αναπτυξιακή Καρδίτσας, η οποία με καθοδήγησε και μου πρόσφερε σημαντικές πληροφορίες και υλικό για την υπάρχουσα κατάσταση της πόλης και του νομού. Τέλος η ΔΕΤΑΚ (Δημόσια Επιχείρηση Τουρισμού Αναψυχής Καρδίτσας) πρόσφερε σημαντικές πληροφορίες για τον τουρισμό της περιοχής (Λίμνη Πλαστήρα) αλλά και για τις μελλοντικές προοπτικές του δήμου και του νομού μέσω της ανάπτυξης του τουρισμού.

Για την επίλυση του τεχνικού μέρους αυτής της εργασίας χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω προγράμματα :

- Microsoft Excel για τη δημιουργία και επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων και για τη δημιουργία των πινάκων και των διαγραμμάτων και,
- Arcview 3.0b για την τελική παραγωγή των χαρτών.

2. Αστικό Σύστημα και Μεσαίες Πόλεις

2.1 Εισαγωγή

Η οργάνωση του συστήματος αστικών κέντρων στην Ελλάδα διακρίνεται από την κυριαρχία των δύο μεγάλων Πολεοδομικών Συγκροτημάτων της χώρας (Π.Σ.Π. και Π.Σ.Θ.) όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου υπάρχει έντονη μετακίνηση πληθυσμού από την υπαίθρο προς τις δύο μεγάλες πόλεις, γεγονός που συνδέεται με τη συσσώρευση σε αυτές του κύριου όγκου της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας και με τη δυσκολία του αγροτικού τομέα να προσφέρει στους κατοίκους της υπαίθρου ικανοποιητικές διεξόδους απασχόλησης. Στις επόμενες δεκαετίες ο πληθυσμός των πόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης σταθεροποιείται γεγονός που έχει να κάνει με την ανακοπή της έντασης του μεταναστευτικού ρεύματος που διέκρινε την προηγούμενη περίοδο και είχε σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση του πληθυσμού στην επαρχία και την ανάδειξη κάποιων πόλεων σε σημαντικά κέντρα, τα οποία καλούνται να αναβαθμίσουν το ρόλο τους σε συνάρτηση με την ενδοχώρα τους.

Σ' αυτό το τμήμα της διπλωματικής εργασίας γίνεται μια ιστορική ανασκόπηση της αστικοποίησης στην Ελλάδα από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα, όπως επίσης εξετάζονται οι πρόσφατες μεταβολές στη συγκρότηση του Ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων με τη χρήση των πιο πρόσφατων στοιχείων της απογραφής πληθυσμού του 1991.

2.2. Ιστορική Εξέλιξη της Αστικοποίησης στην Ελλάδα

Ο ελληνικό χώρος διακρίνεται από μεγάλο κατακερματισμό ο οποίος με τα σημερινά κριτήρια αποτελεί δυσμενή παράγοντα για την ανάπτυξη του ελληνικού χώρου. Η διάρθρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων, όπως πραγματοποιήθηκε από την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους από τους Τούρκους μέχρι σήμερα χαρακτηρίζεται από πόλωση στην Πρωτεύουσα, καθώς και κατά μήκος ενός άξονα που περνάει από την πρωτεύουσα και ακολουθεί τον κύριο συγκοινωνιακό άξονα της χώρας, δυτικά μέχρι την Πάτρα και βόρεια μέσω Θεσσαλονίκης μέχρι την Καβάλα.

Η διάρθρωση αυτή αποτελεί πλήρη αναστροφή της χωρικής διάρθρωσης των χρόνων της Τουρκοκρατίας όπου υπήρχαν στο χώρο πολλές γεωγραφικές ενότητες που χαρακτηριζόταν από γεωφυσική και πολιτιστική δραστηριότητα, οικονομική και κοινωνική αυτοτέλεια και διεθνή σε αρκετές περιπτώσεις ακτινοβολία.

Από τη σύσταση του ελληνικού κράτους και μετά επικράτησε ένα ισχυρά συγκεντρωτικό διοικητικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα με έδρα την Αθήνα που από το 1834 είναι η πρωτεύουσα του. Το σύστημα αυτό ανέτρεψε σταδιακά την παλιά χωρική διάρθρωση και μετέθεσε το δυναμισμό από την περίμετρο στο κέντρο. Διαδοχικά η αναπτυξιακή δράση επεκτάθηκε ακτινωτά από το κέντρο προς τα έξω, έτσι που η απόσταση μιας περιοχής από το κέντρο προσδιόρισε σημαντικά το γενικό επίπεδο ανάπτυξης. Η επιλογή της Αθήνας ως Πρωτεύουσα το 1834, αποτέλεσε την αφετηρία για τη δημιουργία ενός αστικού δικτύου με κυρίαρχη την πρωτεύουσα η οποία εξελίχθηκε διαχρονικά σε πόλο έλξης του μεγαλύτερου τμήματος του πληθυσμού καθώς επίσης και της πολιτικό-διοικητικής, οικονομικής και κοινωνικό-πολιτιστικής δραστηριότητας της χώρας.

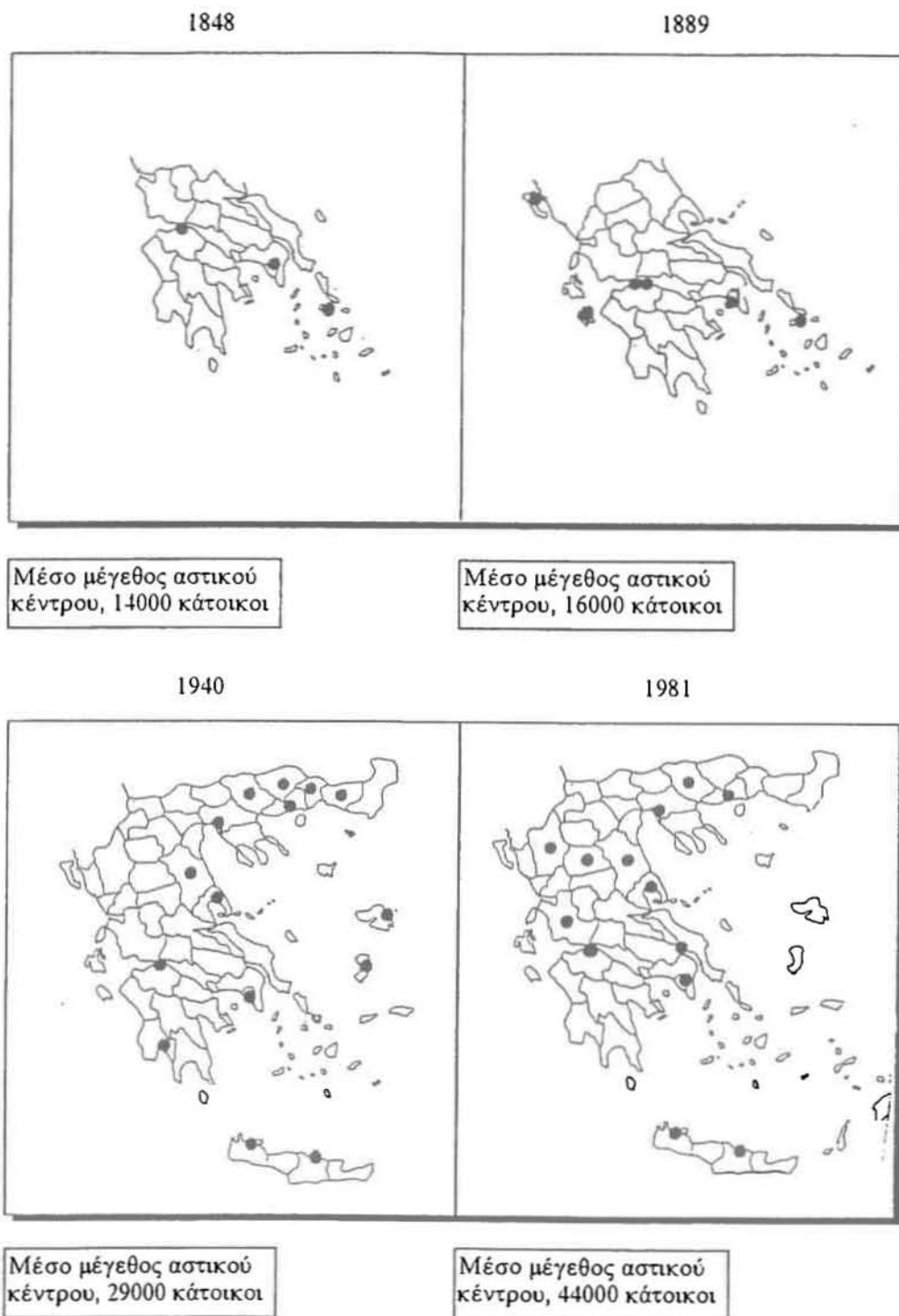
Το ποσοστό της αστικοποίησης της χώρας μας το 1848 ήταν μόλις 10%. Το αστικό δίκτυο αποτελούνταν από την Αθήνα και άλλα αστικά κέντρα, την Ερμούπολη και την Πάτρα. Στην πρωτεύουσα περιλαμβάνονταν μόνο ο Δήμος Αθηναίων ενώ ο Πειραιάς δεν ήταν ακόμη σημαντικό λιμάνι. Την περίοδο αυτή

λόγω απουσίας αξιόλογης χερσαίας συγκοινωνιακής υποδομής, είναι εμφανής η συμβολή των λιμανιών στην αστικοποίηση αφού όλα τα κέντρα της εποχής είναι εμπορικά λιμάνια.

Την επόμενη χρονική περίοδο, με την προσάρτηση των νησιών του Ιονίου το 1864 τα οποία είναι ήδη αστικοποιημένα και της Θεσσαλίας το 1881, δημιουργείται ένα πρώτο επίπεδο για χωρικές αναδιαρθρώσεις. Ο Πειραιάς άρχισε να γίνεται το πρώτο εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Ο πληθυσμός της πρωτεύουσας το 1889, στην οποία ενσωματώθηκε και ο Πειραιάς, πενταπλασιάστηκε σε σχέση με το 1848. Από τα 13 αστικά κέντρα του συστήματος τα 6 ήταν σημαντικά : Αθήνα, Πάτρα, Κέρκυρα, Ερμούπολη, Ζάκυνθος και Αίγιο κατά φθίνουσα σειρά μεγέθους.

Χάρτης 1

Εθνική επικράτεια και μέσο μέγεθος αστικών κέντρων
1848, 1889, 1940, 1981

Πηγή: "Το ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων", Δ. Κατοχιανού και Ε. Θεοδωρή Μαρκογιαννάκη, Κ.Ε.Π.Ε., Αθήνα 1989

Τη χρονική περίοδο 1889-1940 η αύξηση της αστικοποίησης είναι φυσικό επακόλουθο της εισροής κεφαλαίων από δανειοδοτήσεις ή Έλληνες του εξωτερικού, της επέκτασης της εδαφικής επικράτειας με τις νέες προσαρτήσεις και της εισροής 1.2 εκατομμυρίων προσφύγων από τη Μικρά Ασία από τους οποίους οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στις αστικές περιοχές. Στο τέλος αυτής της περιόδου ο πληθυσμός της πρωτεύουσας είχε επταπλασιαστεί σε σχέση με το 1889. Το ποσοστό όμως αύξησης ήταν μικρότερο από το σύνολο της χώρας, ο συνολικός πληθυσμός της χώρας μετά το 1900 αυξήθηκε με τις προσαρτήσεις της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου, Κρήτης και νησιών Αιγαίου. Ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε το 33% του συνολικού, και το μέσο αστικό μέγεθος (εκτός της Πρωτεύουσας) ήταν 29.000 κάτοικοι. Δεκαπέντε αστικά κέντρα ξεπερνούσαν το μέσο αστικό μέγεθος (Χάρτης 2.1) μέσα στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονταν τότε τα κέντρα των Ιονίων Νησιών και η Ερμούπολη.

Τη χρονική περίοδο 1940-1981 έγιναν σημαντικές αλλαγές με κύρια αίτια το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την προσάρτηση των Δωδεκανήσων. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από έντονη κινητικότητα πληθυσμού, εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και τελευταία παλιννόστηση. Η Πρωτεύουσα πληθυσμιακά τριπλασιάστηκε σε σχέση με τη προηγούμενη περίοδο, και τώρα κατέχει το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού και πάνω από το μισό του αστικού. Η κυριαρχία της επί των υπόλοιπων αστικών κέντρων είναι πλέον εμφανής. Η αστικοποίηση έχει προχωρήσει από το 33% στο 58% του πληθυσμού, το μέσο μέγεθος κέντρου έχει ανέλθει στις 44.000 κατοίκους, και 13 αστικά κέντρα είναι άνω του μέσου αστικού μεγέθους.

2.3. Οι πρόσφατες πληθυσμιακές μεταβολές στο ελληνικό αστικό σύστημα (1981-1991)

Μέχρι τα μέσα τουλάχιστον της δεκαετίας του 1980 οι τάσεις στην χωρική κατανομή του αστικού πληθυσμού δημιούργησαν την άποψη ότι οι δυναμικές συγκεντροποίησης του αστικού πληθυσμού που επικρατούσαν στις προηγούμενες δεκαετίες έχουν ανατραπεί και επομένως στο μέλλον θα υπάρχουν πιο ισόρροπα και πιο ισοκατανεμημένα συστήματα αστικών κέντρων.

Πέρα από την ορατή υποχώρηση των πληθυσμιακών μεγεθών μιας σειράς μητροπόλεων στη δεκαετία του 1970, η θέση αυτή ενισχυόταν και από εμπειρικές επεξεργασίες που συνέδεαν πιο πρόσφατες χρονικά μετρήσεις, αλλά και υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης με γενικά χαμηλότερους βαθμούς μητροπολιτικής συγκέντρωσης και συνεπώς με πιο ισόρροπες κατανομές πληθυσμών και δραστηριοτήτων στα αστικά κέντρα. Η εξάντληση των εξωτερικών οικονομιών κλίμακας για τη βιομηχανία στα μεγάλα αστικά κέντρα, το αυξανόμενο κόστος μεταφοράς και επικοινωνίας, η περιβαλλοντική υποβάθμιση αλλά και οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης είναι οι σημαντικότεροι παράγοντες που ευνοούν την αποσυγκέντρωση και την ενίσχυση των μικρών και μεσαίων πόλεων (Πετράκος - Μαρδάκης 1999).

Συγκρίνοντας τα πληθυσμιακά στοιχεία των ελληνικών πόλεων για τα έτη 1981 και 1991 παρατηρούμε ότι αυτή τη δεκαετία ο αριθμός αύξησης των μικρότερων πόλεων ήταν τέτοιος που οδήγησε σε μια ανατροπή των προηγούμενων τάσεων συγκέντρωσης του πληθυσμού στις μεγάλες πόλεις. Ακόμα παρατηρούμε αύξηση των πόλεων άνω των 5.000 κατοίκων (αύξηση 21,1%) αλλά και μια μεγάλη αύξηση των πόλεων που βρίσκονται μέσα στα διοικητικά όρια των Νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης (αύξηση 60,9%). Έτσι οι δυο μεγάλοι Νομοί της χώρας φιλοξενούν το 1991 το 23,9% των πόλεων άνω των 5.000 κατοίκων από 18% που είχαν το 1981.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία θα λέγαμε πως αυτό που έχει αλλάξει κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στο ελληνικό αστικό σύστημα κέντρων, δεν είναι τόσο η σχετική κυριαρχία των δυο μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων, αλλά τα γεωγραφικά τους όρια και η εσωτερική τους διάρθρωση. Μια σειρά μελέτες έχουν ήδη δείξει ότι με την εξάπλωση του αστικού ιστού στο χώρο, το κρίσιμο μέγεθος ανάλυσης δεν είναι πλέον τα αστικά κέντρα αυτά καθαυτά, ούτε τα πολεοδομικά τους συγκροτήματα αλλά οι λειτουργικές αστικές περιφέρειες οι οποίες αποτελούν ευρύτερες έννοιες και περιλαμβάνουν και τα δορυφορικά σχήματα που αναπτύσσονται γύρω από ένα αστικό κέντρο (Πετράκος - Μαρδάκης 1999).

Επομένως την τελευταία δεκαετία 1981-1991 ο ρυθμός αστικοποίησης¹ στην Ελλάδα παραμένει ο ίδιος σε σχέση με το 1981, 58,73% και 58,71% αντίστοιχα. Το μέσο μέγεθος αστικού κέντρου είναι λίγο μικρότερο (43.000 κάτοικοι) ενώ αυξητική τάση παρουσιάζει ο αριθμός πόλεων που είναι άνω του μέσου μεγέθους. Συνολικά έχουμε 17 σημαντικά αστικά κέντρα. Πληθυσμιακές αυξητικές τάσεις παρουσιάζουν τα κέντρα μεσαίου και μικρότερου μεγέθους ενώ στις μητροπολιτικές περιοχές έχουν περιοριστεί σημαντικά οι ρυθμοί αύξησης πληθυσμού.

¹ Το πρόβλημα της απογραφής, κυρίως στους μικρούς αγροτικούς οικισμούς, είναι ότι δεν καταγράφεται ο πραγματικός πληθυσμός του οικισμού τη μέρα της απογραφής αφού γίνεται μετακίνηση των ανθρώπων από τα αστικά κέντρα προς τις περιοχές που κατάγονται με στόχο την οικονομική ενίσχυση των οικισμών και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να έχουμε λανθασμένα στοιχεία για τον πληθυσμό ενός οικισμού και επομένως και για τις ανάγκες του.

2.4. Προσδιοριστικοί Παράγοντες των Μεταβολών στο Ελληνικό Σύστημα Αστικών Κέντρων

Οι δυναμικές που αναπτύσσονται στο χωρικό επίπεδο από μεταβολές στο ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον της χώρας δεν φαίνεται, προς το παρόν τουλάχιστον, να έχουν μεταβάλει τη δομή του αστικού πλέγματος. Ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες οι οποίοι συμβάλουν στους έντονους ρυθμούς της πληθυσμιακής αύξησης των πόλεων και επομένως στις μεταβολές στο αστικό σύστημα κέντρων είναι οι υψηλοί ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης κατά το παρελθόν, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού, η γεωγραφική θέση του αστικού κέντρου, και η θέση του στην ιεραρχία των αστικών κέντρων.

Η συμμετοχή της αστικής απασχόλησης στον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα δεν φάνηκε να ασκεί καμία επίδραση ούτε ανεξάρτητα, ούτε σε διάφορους συνδυασμούς που αφορούσαν τη σχέση των δύο τομέων. Αυτό υποδεικνύει ότι ο δυναμισμός που έχουν επιδείξει μια σειρά από πόλεις κατά την τελευταία περίοδο δεν είναι αναγκαστικά συμβατός με ένα μόνο πρότυπο, αλλά αντιθέτως ένα ευρύ φάσμα παραγωγικών προτύπων με διαφορετικό ειδικό βέρος για κάθε τομέα, είναι δυνατόν να οδηγούν σε δυναμισμό και ανάπτυξη εφόσον ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες συνθήκες και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής. Αντίθετα οι παράγοντες που έχουν σχέση με τις υποδομές δεν έπαιξαν σημαντικό ρόλο (Βελώνη - Νινιράκη 1997).

Επίσης ο παράγων ανθρώπινο δυναμικό παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλεων αφού μια αύξηση του αριθμού των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά 1% θα οδηγήσει σε 2,5% μεταβολή του πληθυσμού την ίδια περίοδο. Το αποτέλεσμα αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί επιβεβαιώνει τον ρόλο και τη σημασία της εκπαίδευσης και του ανθρώπινου δυναμικού στην ανάπτυξη.

Τέλος έχει παρατηρηθεί ότι οι περιοχές και συνεπώς και οι πόλεις που βρίσκονται πάνω στον βασικό μεταφορικό άξονα της χώρας αποτελούν ένα

αναπτυξιακό άξονα που επωφελείται από χωροθετικά πλεονεκτήματα ως προς τα βασικά δίκτυα μεταφορών και από την διάχυση της ανάπτυξης των δυο μεγάλων μητροπολιτικών περιοχών. Αν και η ύπαρξη αυτού του άξονα έχει τεκμηριωθεί σε πολλές μελέτες, οι παρατηρήσεις από την ανάπτυξη των πόλεων στο χωρικό σύστημα τείνουν να αμφισβητήσουν την λειτουργική ομοιογένειά του. Φυσικά ο άξονας αυτός εξακολουθεί να συγκεντρώνει τον κύριο όγκο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, γεγονός που αποδεικνύει ότι κατά το παρελθόν αναπτύχθηκε με ρυθμούς μεγαλύτερους από το μέσο όρο της χώρας. Επομένως τα τελευταία χρόνια αυτό που έχει αλλάξει είναι η δυνατότητα ανάπτυξης και άλλων περιοχών που δεν ανήκουν στο κύριο άξονα της χώρας (Πετράκος - Μαρδάκης 1999).

2.5. Διοικητικές Μεταρρυθμίσεις στο Ελληνικό κράτος

2.5.1. Εισαγωγή

Το πρόβλημα της αναδιάρθρωσης των διοικητικών και εδαφικών ενοτήτων στην Ελλάδα είναι τόσο παλιό όσο και το ελληνικό κράτος. Όμως τα τελευταία δέκα χρόνια έχει επανέλθει με έμφαση στην επικαιρότητα και αποτελεί θέμα συζήτησης και έντονου προβληματισμού στους πολιτικούς φορείς, στην επιστημονική κοινότητα αλλά και το ευρύτερο κοινό. Η σημασία των εξελίξεων αυτών έγκειται στο γεγονός ότι οι διοικητικές ρυθμίσεις δεν έχουν μόνο επιπτώσεις στην ευρυθμία της διοίκησης και την εμβάθυνση της αναπτυξιακής και προγραμματικής διαδικασίας.

Ειδικότερα το θέμα αυτό τίθεται με μεγαλύτερη ένταση στο χαμηλότερο διοικητικό και χωρικό επίπεδο (τοπικό) που στη χώρα μας εκφράζεται με τους πρωτοβάθμιους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), τους δήμους και τις κοινότητες. Η Ελλάδα είναι ίσως η μόνη χώρα ², που παρουσιάζει έντονο πρόβλημα αναδιάρθρωσης λόγω του μεγάλου κατακερματισμού και του μικρού

² Με εξαίρεση τη Γαλλία

μεγέθους των πρωτοβάθμιων αυτοδιοικητικών μονάδων. Το ζήτημα είναι ιδιαίτερης σημασίας γιατί οι πρωτοβάθμιοι ΟΤΑ αποτελούν τη βάση της διοικητικής και προγραμματικής πυραμίδας. Πολύ περισσότερο μάλιστα που τις δύο τελευταίες δεκαετίες η οικονομική κρίση και οι αλλαγές στις οικονομικές δομές έδωσαν αυξημένη βαρύτητα σε πολιτικές τοπικής ανάπτυξης (*Γετίμης - Καυκαλάς 1990*).

2.5.2. Οι Ιστορικές καταβολές και ιδιομορφίες της ελληνικής περίπτωσης

Είναι γνωστό ότι με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους ο ελληνικός χώρος ήταν διαρθρωμένος διοικητικά σε ενότητες (κοινότητες) που λειτουργούσαν μεν στα πλαίσια της επικυριαρχίας των ανατολικών ή δυτικών κατακτητών αλλά απολάμβαναν σε μεγάλο βαθμό, σημαντικές ελευθερίες και δικαιώματα που άφηναν περιθώρια αυτόνομης δράσης (*Λουατζής 1986*). Οι τοπικές αυτές αυτοδιοικήσεις, κυρίως στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, πέτυχαν σημαντικά πράγματα όπως η δημιουργία ισχυρής κοινοτικής συνείδησης και η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας. Όμως δεν κατάφεραν να αποφύγουν κάποια αρνητικά φαινόμενα όπως ο ακραίος τοπικισμός και η δημιουργία υπερβολικά ισχυρών τοπικών παραγόντων.

Από τη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των διοικητικών μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα προκύπτει ότι υπάρχουν πέντε μεγάλες περιόδους από την ίδρυση της ελληνικής πόλης μέχρι σήμερα :

1. Η περίοδος της Τουρκικής Κατοχής
2. Η περίοδος του Καποδίστρια και του Βαυαρικού διοικητικού καθεστώτος (1828 - 1887)
3. Η περίοδος των μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη και Βενιζέλου (1887 - 1927)
4. Η περίοδος της σχετικής ύφεσης και αδράνειας του μεσοπολέμου αλλά και της μεταπολεμικής περιόδου (1927 - 1984)
5. Η περίοδος των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων (1927 - 1994)

2.5.3. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Στην Οθωμανική Ελλάδα είχε αναπτυχθεί ένα σημαντικό διαφοροποιημένο και αποκεντρωμένο σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης. Η καταγωγή των ελληνικών κοινοτήτων πυροδότησε μια διαμάχη ιστορικών. Ο Παπαρηγόπουλος υποστηρίζει πως οι ελληνικές κοινότητες κατάγονται από τις αυτόνομες ελληνικές πόλεις των Ρωμαϊκών χρόνων (Παπαρηγόπουλος Κ., *Ιστορικά Πραγματρία*, Αθήνα 1858). Μια πιο μετριοπαθής άποψη θεωρεί τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία σαν άμεση συνέπεια των κοινοτήτων του Βυζαντίου.

Μια τρίτη και πιο πιθανή άποψη υποστηρίζει ότι η κοινότητα χρωστάει την ύπαρξη της στις απαιτήσεις της δημοσιονομικής διοίκησης της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Έχει επίσης υποστηριχθεί πως το κοινοτικό διοικητικό σύστημα έχει αναπτυχθεί σαν μια προσπάθεια των Ελλήνων να διασφαλίσουν τη θρησκευτική και εθνική τους ύπαρξη απέναντι στην καταπίεση των Τούρκων. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η κοινότητα μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας τόπος επιβίωσης που αποκτούσε όλο και πιο βαθιές ρίζες, καθώς ο αγώνας ενάντια στην ξένη κυριαρχία κέρδιζε έδαφος. Είναι προφανές ότι οι αυτοτελείς τοπικοί θεσμοί δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν χωρίς κάποια ανεκτικότητα από την πλευρά της Αυτοκρατορίας. Βέβαια οι ελληνικές κοινότητες υπήρξαν ένα θερμοκήπιο μέσα στο οποίο διατηρήθηκε η ελληνική γλώσσα και ο πολιτισμός, αλλά οφείλουν την ανάπτυξη τους στο πατριαρχικό Οθωμανικό πολιτικό σύστημα.

Από το τέλος του 16^{ου} αιώνα, όταν η εξουσία του σουλτάνου άρχισε να μειώνεται σταδιακά, μια ομάδα γαιοκτημόνων εδραιώνεται με αργούς ρυθμούς με βάση το σύστημα των τσιφλικιών και το κληρονομικό δικαίωμα εγγείου ιδιοκτησίας, με επακόλουθο την υποβάθμιση του αγροτικού πληθυσμού. Από τη στιγμή που ο αγροτικός κλήρος πέφτει στα χέρια των "απίστων" στο παρακμάζων οθωμανικό πατριαρχικό σύστημα διοίκησης, οι τάσεις προς τοπική

αυτονομία αρχίζουν να επεκτείνονται. Δημιουργείται έτσι μια ελίτ ελλήνων γαιοκτημόνων που ασχολείται με την τοπική αυτοδιοίκηση. Δηλαδή η τοπική οργάνωση των διαφόρων περιοχών της Αυτοκρατορίας βρίσκεται στα χέρια των οικονομικά και πολιτικά κυρίαρχων ελίτ και εξαρτάται από τις σχέσεις τους με το σουλτανικό κράτος (Χριστοφιλοπούλου 1995).

Με πυρήνα την κοινότητα η τοπική αυτοδιοίκηση επιτελεί μια σειρά από λειτουργίες. Είναι υπεύθυνη για την άμυνα της περιοχής, διαθέτει τα δικά της οικονομικά μέσα και επιβάλλει τους δικούς της φόρους για τη χρηματοδότηση διαφόρων κοινοτικών έργων και υπηρεσιών, όπως η εκπαίδευση, η αστυνόμευση, η κατασκευή και η συντήρηση οδών και η παροχή νερού.

Οι τοπικοί θεσμοί αυτοδιοίκηση διαφέρουν σημαντικά ως προς το μέγεθος, την οργάνωση και τις συνθήκες εκλογής. Οι παράγοντες που καθορίζουν τη μορφή της εξουσίας των κατά τόπον "ισχυρών" καθώς και τις διαφοροποιήσεις των τοπικών θεσμών αυτοδιοίκησης είναι η περιορισμένη δυνατότητα επικοινωνίας της εποχής, οι διαφορές στις γεωγραφικές και οικονομικές συνθήκες των ποικίλων περιοχών, όπως επίσης και τα προνόμια που προσφέρει ο σουλτάνος.

Οι κοινότητες χαρακτηρίστηκαν σαν μικρές ολιγαρχίες στο Τουρκικό κράτος. Αποδείχθηκαν όμως ο μοναδικός πολιτικός θεσμός που διατηρεί την εθνότητα των Ελλήνων κατά τη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων της Οθωμανικής κυριαρχίας, προσφέροντας και πολιτική εμπειρία, και ένα συσχετισμό εξουσιών που διατηρήθηκε μετά την κατάργηση των κοινοτήτων και επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της δημόσιας διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης στη νεότερη Ελλάδα.

2.5.4. Η περίοδος Καποδίστρια (1828 - 1887)

Η σύντομη και ταραγμένη διοίκηση του Καποδίστρια στην Κυβέρνηση της Ελλάδος είναι μια διαρκής προσπάθεια να αναδιοργανωθεί η χώρα με βάση την

αντίληψη που είχε ο ίδιος περί ενιαίας και συγκεντρωτικής εξουσίας και των βασικών θεσμών της : δημόσια γραφειοκρατία, στρατός και δικαστικό σώμα. Ο Καποδίστριας επιβάλλει ένα νομαρχιακό τύπο οργάνωσης της διοίκησης στις διάφορες περιοχές. Η χώρα χωρίζεται σε διοικήσεις, επαρχίες, πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά. Προφανώς η εκσυγχρονιστική πολιτική του Κυβερνήτη επιβάλλεται καθώς δεν αποτελεί έκφραση μιας διαδικασίας κοινωνικής εξέλιξης (Χριστοφιλοπούλου 1995). Σκοπός του Καποδίστρια είναι να προβάλλει και να αποδυναμώσει τις κατά τόπους ισχυρές οικογένειες των προυχόντων, οι οποίες επιζητούν τη δημιουργία ενός πολυκεντρικού κράτους με πυρήνα τις ολιγαρχικές κοινότητες.

Οι ευρωπαϊκού τύπου διοικητικές δομές που επιχείρησε να εισάγει ο Καποδίστριας (1828) και που τελικά επιβλήθηκαν από το Βαυαρικό καθεστώς, και μάλιστα σε μορφή ακόμα πιο προωθημένη, είχαν εξαιρετικά μεγάλη μακροβιότητα. Το γεγονός αυτό δεν εξηγείται παρά μόνο αν δεχτεί κανείς την άποψη ότι οι εγχώριες κοινωνικές δυνάμεις απορρόφησαν και διέβρωσαν σε τέτοιο βαθμό τους νέους διοικητικούς θεσμούς ώστε τους επέβαλλαν τη δική τους δυναμική και τους χρησιμοποίησαν σαν όχημα για να διαμορφώσουν ένα σύστημα που εξυπηρετούσε το παραδοσιακό πελατειακό πλέγμα σχέσεων (Χλέπας 1994).

Συγκεκριμένα οι Βαυαροί καθόρισαν από την αρχή τρία επίπεδα διοίκησης (Νομό, Επαρχία, Δήμο) που αντιστοιχούσαν σε ανάλογα γεωγραφικά / χωρικά επίπεδα με ένα ορισμένο αριθμό χωρικών ενοτήτων στο καθένα. Έτσι η τότε ελληνική επικράτεια διαιρέθηκε σε 10 νομούς, 47 επαρχίες και 750 δήμους που αργότερα μειώθηκαν στους 250. Στο σύστημα αυτό οι δήμοι διακρίνονται σε τρεις τάξεις Α, Β, Γ ανάλογα με τον πληθυσμό τους³, σύμφωνα με αυτά που ίσχυαν στην Ευρώπη. Αν και το σύστημα ήταν συγκεντρωτικό και είχε πολλά δημοκρατικά ελλείμματα, υπήρξε όμως αρκετά αποτελεσματικό για ορισμένα ζητήματα χάρη στον ορθολογισμό και στις τεχνικές αρετές του. Οι παραπάνω διοικητικές διαιρέσεις δεν αποτελούν φυσικά την έκφραση της τότε κοινωνικής

³ Οι δήμοι Α' τάξεως είχαν πληθυσμό πάνω από 10000 κατοίκους, της Β' τάξεως πάνω από 2000 κατοίκους ενώ όλοι οι υπόλοιποι ήταν Γ' τάξεως.

και γεωγραφικής δομής της χώρας, αφού δεν ακολουθούσαν την υφιστάμενη τότε κοινοτική διάρθρωση του ελληνικού χώρου. Διευκόλυναν έτσι την πολιτική των Βαυαρών για αποδυνάμωση των παραδοσιακών τοπικών παραγόντων, αφού η πρωτοβάθμια τοπική εξουσία έχει πλέον πεδίο άσκησης γεωγραφικά ευρύτερο από εκείνο της εδαφικής περιφέρειας των καταργούμενων κοινοτήτων και άρα από την περιοχή επιρροής τους. Στη συνέχεια, όμως οι δήμαρχοι που βρίσκονταν επικεφαλής των εύρωστων πρωτοβάθμιων οργανισμών, απέκτησαν εξαιρετικά μεγάλη κομματική και πολιτική ισχύ⁴ και τελικά έγιναν οι νέοι τοπάρχες. Έτσι στη χώρα με την παντελή σχεδόν έλλειψη φεουδαρχικών δομών και παραδόσεων (Τσουκαλάς 1983) συγκροτούνται κατά τόπους διάφορα “πολιτικά φέουδα”. Όπως προαναφέρθηκε, ο αρχικός αριθμός των δήμων ήταν 750, λίγα χρόνια όμως αργότερα μειώθηκε με συνενώσεις στο ένα τρίτο, ενώ προς το τέλος της περιόδου αυτής⁵ η χώρα αριθμούσε 442 δήμους με μέσο πληθυσμό πάνω από 5.000 κατοίκους που ήταν από τους μεγαλύτερους τότε στην Ευρώπη.

2.5.5. Η περίοδος της Βασιλείας του Όθωνα

Η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα είναι μια προ-βιομηχανική κοινωνία με δομές ριζικά διαφορετικές από τις αντίστοιχες προ-βιομηχανικές κοινωνίες της Δύσης. Ωστόσο, η διοικητική δομή του νέου κράτους είναι αναμφισβήτητα δυτικό - ευρωπαϊκή, αφού οι διοικητικοί του θεσμοί είναι αντιγραφή των αντίστοιχων θεσμών των απολυταρχικών μοναρχιών της εποχής. Η σύντομη περίοδος που ακολουθεί τη δολοφονία του Καποδίστρια λήγει με την εγκαθίδρυση της μοναρχίας, την αποδοχή του στέμματος από τον Όθωνα και την άφιξη του στην Ελλάδα το 1833.

Η βασιλεία του Όθωνα είναι απολυταρχική με κυβέρνηση διορισμένη από το Στέμμα. Το νομαρχιακό σύστημα διοίκησης που δημιουργείται το 1833 επιτρέπει

⁴ Ιδιαίτερα μάλιστα μετά την πολιτική τους νομομοποίηση το 1864/1877

⁵ Και μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας και των Ιόνιων Νήσων

το στενό έλεγχο των επαρχιών από τη βασιλεία. Το κράτος διαιρείται σε δέκα διαμερίσματα που ονομαζόταν νομοί με επικεφαλείς το νομάρχη και σε 42 επαρχίες με επικεφαλείς τον έπαρχο. Οι νομάρχες και οι έπαρχοι επιλέγονται από το βασιλιά και ανά πάσα στιγμή μπορούν να μετατεθούν ή να απολυθούν (Μαθιουδάκη - Ανδρονοπούλου 1974).

Οι δήμοι είναι ο μοναδικός βαθμός τοπικής αυτοδιοίκησης. Επειδή κάθε οργανισμός τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να έχει τουλάχιστον τριακόσιους κατοίκους, οι δήμοι προέκυψαν από συνένωση περισσότερων οικισμών. Οι δήμοι του Όθωνα που διατηρήθηκαν για 80 περίπου χρόνια, δεν είναι ούτε δημοκρατικοί ούτε αυτοτελείς. Η εποπτεία του κράτους είναι τόσο στενή, ώστε ο δήμος μοιάζει περισσότερο με τη χαμηλότερη βαθμίδα της διοικητικής ιεραρχίας, παρά με εκλεγμένο σώμα τοπικής αυτοδιοίκησης. Λόγω του μεγαλύτερου μεγέθους τους σε σχέση με τις κοινότητες από τις οποίες προερχόταν, οι δήμοι έχουν περισσότερη οργανωτική δυνατότητα να επιτελέσουν τις λειτουργίες και αρμοδιότητες που τους έχουν ανατεθεί από το κράτος. Έτσι έχουν το απαραίτητο πληθυσμιακό μέγεθος ως προϋπόθεση για να εξελιχθούν σε περισσότερα αυτοτελείς αλλά και δραστήριους οργανισμούς. Ωστόσο, οι διοικητικές δομές και τα όρια τους δεν αντανakλούν την κοινωνική δυναμική, καθώς τα συλλογικά σχήματα της κοινωνίας εξακολουθούν να είναι οι κοινότητες.

2.5.6. Η περίοδος των μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη και Βενιζέλου

2.5.6.1. Πρώτες προσπάθειες διοικητικού ορθολογισμού και αποκέντρωσης

Την περίοδο αυτή (1887 - 1927) κυριαρχούν οι μεταρρυθμίσεις των δυο μορφών της ελληνικής πολιτικής ιστορίας, Τρικούπη και Βενιζέλου. Και οι δυο επιχείρησαν τις μεταρρυθμίσεις με στόχο τον εκσυγχρονισμό του διοικητικού συστήματος, κυρίως από πολιτική άποψη χωρίς όμως να παραγνωρίζουν και τις άλλες διαστάσεις του θέματος.

Οι προσπάθειες του Τρικούπη ολοκληρώνονται. Αφού άλλαξε την εδαφική διάρθρωση των εκλογικών περιφερειών, κατήγγησε τις διοικήσεις των επαρχιών και έθεσε το θέμα του καθορισμού νέου μεγέθους των νομών καθώς και της γενικότερης αναθεώρησης της διοικητικής διαίρεσης της χώρας, λόγω των νέων γεωγραφικών δεδομένων της εποχής. Ιδιαίτερα ανεπιτυχείς είναι οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες για δημιουργία δεύτερου βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης σε επίπεδο νομού. Η πρώτη και πιο τολμηρή είναι ένα νομοσχέδιο του 1875 το οποίο προτείνει τη σύσταση εκλεγμένων νομαρχιακών επιτροπών με δικαίωμα λήψεως αποφάσεων. Το νομοσχέδιο αυτό δεν ψηφίσθηκε ποτέ. Η δεύτερη προσπάθεια είναι ένας νόμος του 1887 για δημιουργία εκλεγμένων νομαρχιακών συμβουλίων με γνωμοδοτικό χαρακτήρα. Ο νόμος αυτός ίσχυσε μόνο τρία χρόνια και δεν εφαρμόστηκε ποτέ (Μαθιουδάκη - Ανδρονόπουλου 1974). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές ακολουθούν τις αντίστοιχες των ευρωπαϊκών κρατών με νομαρχιακά συστήματα αυτοδιοίκησης.

2.5.6.2. Φιλελευθερισμός, εκσυγχρονισμός και αστικοποίηση

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στην έκταση αλλά και στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές δομές. Οι κυβερνήσεις του

Βενιζέλου καταβάλλουν έντονη προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κράτους την εποχή ακριβώς που ο παρεμβατικός του ρόλος στην οικονομία αποκορυφώνεται σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα.

Οι μεταρρυθμίσεις του Βενιζέλου συγκεντρώνονται κυρίως σε δυο νομοθετικές πράξεις :

- στην κατάργηση των δήμων και τη δημιουργία των κοινοτήτων σαν την ελάχιστη μονάδα τοπικής αυτοδιοίκησης, και
- στην απαλλοτρίωση των τσιφλικιών κυρίως στο χώρο της νέας Ελλάδας⁶ και τον κατακερματισμό των εκτάσεων στους μέχρι τότε κολίγους.

Συγκεκριμένα ο Βενιζέλος κατήγγειλε εντελώς το σύστημα των δήμων επιφέροντας έτσι το τέλος του βαυαρικού καθεστώτος, τουλάχιστον σε τοπικό επίπεδο. Διαχωρίζει τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) σε κοινότητες και δήμους. Με τον τρόπο αυτό ανασυστάθηκαν οι παλιές μικρές κοινότητες (6.000 περίπου) με μέγεθος 12 φορές μικρότερο (κατά μέσο όρο) από εκείνο των δήμων. Για το λόγο αυτό στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι νέοι ΟΤΑ δεν ήταν βιώσιμοι οργανισμοί. Δήμοι ονομάζονταν μόνο οι πόλεις άνω των δέκα χιλιάδων κατοίκων και οι πρωτεύουσες των νομών. Όλοι οι υπόλοιποι οικισμοί αναγνωριζόταν ως κοινότητες (*Χριστοφιλοπούλου 1995*). Χαρακτηριστικό της αναγνώρισης αυτής της αδυναμίας και ανεπάρκειας των νέων ΟΤΑ ήταν και η πρόβλεψη του ίδιου του σχετικού νομοθετήματος για τη δυνατότητα δημιουργίας συνδέσμων κοινοτήτων σε εθελοντική βάση προς αντιμετώπιση της πολυδιάσπασης της αυτοδιοίκησης (*Πραγιάτη 1998*).

Η ριζική αυτή αναδιοργάνωση, με το νόμο ΔΝΖ', ήταν καθοριστική για τη δομή της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης. Η "απελευθέρωση των κοινοτήτων" ως ένα μεγάλο βαθμό ταυτίζει τα διοικητικά όρια των ΟΤΑ με τις ζωντανές ανθρώπινες κοινότητες / οικισμούς, δηλαδή τα χωριά. Ωστόσο το γεγονός αυτό από μόνο του δεν αρκεί για να αναβιώσει το αποκεντρωμένο σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης της Οθωμανικής εποχής. Η παρουσία και η εποπτεία του κράτους

είναι ενιαία και έντονη. Από την άλλη οπτική γωνία, η πολυδιάσπαση των ΟΤΑ συμβάλει στη μεγαλύτερη εξάρτηση τους από το κράτος. Οι κοινότητες δεν έχουν την ελάχιστη πληθυσμιακή και οργανωτική βάση για την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, και ελέγχονται ευκολότερα πολιτικά, οικονομικά και διοικητικά.

Τέλος ακόμα δυο προσπάθειες δημιουργίας δευτέρου βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης γίνονται αυτή τη χρονική περίοδο. Το νομοθετικό διάταγμα του 1923 προβλέπει τη δημιουργία τοπικά εκλεγμένων συμβουλίων στους νομούς αλλά δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Το Σύνταγμα του 1927 ενισχύει αυτοτέλειας των ΟΤΑ και κατοχυρώνει τη δημιουργία δευτέρου βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης. Ωστόσο οι διατάξεις αυτές δεν εφαρμόστηκαν ποτέ. Έτσι οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν περιορισμένο αποτέλεσμα. Ο νόμος παραμένει αυστηρά κάτω από το διοικητικό έλεγχο των νομαρχών και την πολιτική επιρροή των βουλευτών. Ταυτόχρονα το τοπικό δυναμικό εξακολουθεί να πνίγεται από τη συνολική δεισδυτικότητα του κράτους.

2.5.7. Η περίοδος της σχετικής ύφεσης και αδράνειας του μεσοπολέμου αλλά και της μεταπολεμικής εποχής (1927 - 1984)

2.5.7.1. Δικτατορία, κατοχή και εμφύλιος πόλεμος

Τα συνταρακτικά γεγονότα αυτής της περιόδου έχουν επιδράσεις τόσο στην κρατική όσο και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Το δικτατορικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου διέλυσε τα υπάρχοντα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια και διόρισε νέα σε όλη τη χώρα.

Γενικά αυτή την περίοδο παρατηρείται μια γενική ύφεση και μια στασιμότητα στον τομέα προώθησης νέων αυτοδιοικητικών μεταρρυθμίσεων. Εξάιρεση αποτελεί

⁶ Θεσσαλία, Μακεδονία και Ήπειρο

η “Αυτοδιοίκηση στην ελεύθερη Ελλάδα” το διάστημα 1941 - 1944 (Παπαγιάννης 1990). Αν όμως στον τομέα της πολιτικής πρακτικής διαπιστώνεται στασιμότητα, στο πεδίο της θεωρητικής αναζήτησης υπάρχει πλούσιος και έντονος προβληματισμός που για την Ευρώπη έχει σημαντικές εξάρσεις στη μεσοπολεμική εποχή και αμέσως μετά τη λήξη του Α’ Παγκοσμίου πολέμου (Χλέπας 1994).

2.5.7.2. Το μετεμφυλιακό κράτος (1949 - 1974)

Μετά τις μεγάλης εκτάσεως καταστροφές στην υποδομή και την οικονομία της χώρας από τους πολέμους της δεκαετίας του ‘40, η ανάκαμψη αρχίζει να φαίνεται μόνο στα τέλη της δεκαετίας του ‘50 με τη βοήθεια του σχεδίου Μάρσαλ. Η οικονομική ανάπτυξη και η εκβιομηχάνιση συνεχίζεται μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970. Η οικονομική όμως ανάπτυξη είναι διαφορετική από αυτή των προηγμένων δυτικό - ευρωπαϊκών χωρών. Η εκβιομηχάνιση, που αναπτύσσεται αργότερα από ότι προπολεμικά, δεν είναι ούτε εγχώρια ούτε τόσο τεχνολογικά ανεξάρτητη όσο στη Δύση. Εκτός από τα προστατευτικά μέτρα και τις παροχές στο ξένο και ντόπιο κεφάλαιο, ο κρατικός παρεμβατισμός στη βιομηχανία πήρε τη μορφή άμεσων επενδύσεων. Ανάμεσα στα αποτελέσματα αυτής της οικονομικής ανάπτυξης που έχει ως επακόλουθο τη μαζική αστικοποίηση, είναι οι περιφερικές ανισότητες μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών.

Συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του ‘80 περίπου, όταν στην Ελλάδα δεν είχε αρχίσει ακόμη η σχετική συζήτηση, τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη προχωρούσαν σε διαρθρωτικές μεταβολές των εδαφικών ενοτήτων τοπικού επιπέδου, είτε με τη μορφή της συνένωσης, είτε με τη μορφή της διακοινοτικής συνεργασίας (ΕΕΤΑΑ 1987). Από την απλή εξέταση των χωρών παρατηρούμε ότι αυτές διακρίνονται βασικά σε δύο κατηγορίες που αντιστοιχούν σε δύο εντελώς γεωγραφικές και γεωοικονομικές ζώνες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις βόρειες

ευρωπαϊκές χώρες⁷ και η δεύτερη τις νότιες μεσογειακές καθώς και τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης⁸ με αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Στην ομάδα των βορείων χωρών που παρουσιάζει και τη μεγαλύτερη ομοιογένεια, συντελέστηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο (ή και πιο πριν) ριζικές αναδιαρθρώσεις (συγχωνεύσεις - συνενώσεις) που μείωσαν δραστικά τον αριθμό των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ από μερικές χιλιάδες σε μερικές εκατοντάδες⁹. Στην δεύτερη ομάδα χωρών η αντιμετώπιση των οικονομικών και άλλων εξελίξεων γίνεται με αναδιοργάνωση ηπιότερου χαρακτήρα που προωθεί κατά κύριο λόγο τη διακοινοτική συνεργασία και δευτερεύοντος την εθελοντική συνένωση.

Αντίθετα στην Ελλάδα, ο προβληματισμός αυτός υπάρχει μόνο στην μεσοπολεμική περίοδο ενώ τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, που στα περισσότερα Ευρωπαϊκά κράτη πραγματοποιείται σωρεία διοικητικών και εδαφικών αναδιαρθρώσεων, στη χώρα μας κυριαρχεί απόλυτη αδράνεια και στασιμότητα και ίσως κάποια εχθρική στάση απέναντι σε κάθε αλλαγή του εδαφικού status quo των αυτοδιοικητικών δομών. Έτσι φθάνουμε στην δεκαετία του '80 όπου με αφορμή την τότε κυβερνητική αλλαγή (άνοδος του σοσιαλιστικού κόμματος στην εξουσία) και υπό την επίδραση των μεταρρυθμιστικών σχεδίων στη Γαλλία αρχίζει να επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο η τάση για νέες διοικητικές μεταρρυθμίσεις, πράγμα άλλωστε που αποτελούσε βασικό στοιχείο του προγράμματος του τότε κυβερνώντος κόμματος.

⁷ Μ. Βρετανία, Ιρλανδία, Ολλανδία, Δανία, Νορβηγία, Σουηδία

⁸ Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία, Ισπανία

⁹ Για παράδειγμα αναφέρουμε ότι στη Σουηδία ο αριθμός των ΟΤΑ από 2.500 το 1952 μειώθηκε σε 279 το 1980, στη Δανία από 1387 το 1961 μειώθηκε σε 275 το 1974, στο Βέλγιο από 2663 το 1961 μειώθηκε σε 589 το 1983 ενώ στην Αγγλία με τη μεταρρύθμιση του 1974 μειώθηκε από 1244 σε 332.

2.5.8. Η περίοδος των πρόσφατων μεταρρυθμιστικών προσπαθειών (1927-1994)

Η τέταρτη περίοδος σε ότι αφορά την αναδιάρθρωση των ΟΤΑ, αρχίζει ουσιαστικά από την ψήφιση των πρώτων νομοθετημάτων για τον σκοπό αυτό το 1984. Όπως ήδη προαναφέρθηκε η κατάσταση στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο αλλάζει δραματικά μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Οι αλματώδεις εξελίξεις στο χώρο τις κοινωνικές καταστάσεις που με τη σειρά τους επηρεάζουν την οργάνωση του χώρου. Οι νέες χωρικές δομές δεν είναι πλέον συμβατές με τις διοικητικές διαιρέσεις στα διάφορα επίπεδα διοίκησης και προγραμματισμού και άρα υπάρχει ανάγκη για αναπροσαρμογή του μεγέθους, του αριθμού και των ορίων των εδαφικών και διοικητικών οντοτήτων. Ιδιαίτερα στο επίπεδο των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ η ανάγκη διοικητικής και εδαφικής αναδιοργάνωσης είναι επιτακτική.

Στην Ελλάδα, που παρουσιάζει ομοιότητες με την ομάδα των μεσογειακών χωρών, αν και το πρόβλημα παρουσιάζεται οξύτερο, λόγω και της αγροτικής εξόδου που μεταπολεμικά έλαβε τεράστιες διαστάσεις, καμιά αναδιοργάνωση δεν είχε δρομολογηθεί μέχρι το 1980. Σημειωτέον ότι ο κατακερματισμός της ελληνικής αυτοδιοίκησης ήταν και είναι αναλογικά ο μεγαλύτερος στην Ευρώπη. Ο δε αριθμός των ΟΤΑ (δήμων και κοινοτήτων) παραμένει πρακτικά ο ίδιος από την εποχή της βενιζελικής μεταρρύθμισης και άρα το μέγεθος τους είναι ιδιαίτερα μικρό. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι μισοί σχεδόν από τους σημερινούς δήμους έχουν πληθυσμό κάτω των 5000 κατοίκων ενώ από τις πεντέμισι χιλιάδες περίπου κοινότητες το 84% έχουν πληθυσμό κάτω των 1000 κατοίκων και 59% έχουν πληθυσμό κάτω των 500 κατοίκων.

Η πρώτη προσπάθεια επιχειρήθηκε με το νόμο 1416/84 που τροποποιούσε το δημοτικό και κοινοτικό κώδικα με στόχο την ενδυνάμωση της αυτοδιοίκησης και την ενίσχυση της αποκέντρωσης. Πράγματι ο νόμος αυτός εισήγαγε σημαντικούς νέους θεσμούς, κυρίως για τα κρίσιμα θέματα της αναπτυξιακής λειτουργίας των

ΟΤΑ όπως η δυνατότητα σύστασης δημοτικών κοινοτικών επιχειρήσεων κλπ. Παράλληλα επιχειρεί και μια πρώτη διαρθρωτική επέμβαση στην διοικητική και εδαφική δομή με τη σύσταση επαρχιών στο νησιώτικο χώρο και με τη θεσμοθέτηση νέου τρόπου συνένωσης των κοινοτήτων με ισχυρά κίνητρα διοικητικής και οικονομικής μορφής (Μπεριάτος 1994). Προωθείται και αναβαθμίζεται επίσης και η διακοινοτική συνεργασία με τη θεσμοθέτηση των “αναπτυξιακών συνδέσμων” που δημιουργούνται στη βάση μιας προκαθορισμένης ενιαίας χωρικής μονάδας που ονομάζεται “γεωγραφική ενότητα”. Η τελευταία είναι και το ενδιαφέρον στοιχείο σε ότι αφορά την εδαφική αναδιάρθρωση. Το σημαντικότερο όμως σ’ αυτή την υπόθεση ήταν ότι υπήρχε εκφρασμένη πολιτική βούληση ο θεσμός αυτός να αποτελέσει τον “πρόδρομο” της συνένωσης των κοινοτήτων μέσα από την εμπειρία της συνεργασίας μεταξύ τους για την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης. Απώτερος δηλαδή σκοπός ήταν οι σύνδεσμοι να γίνουν οι νέοι πρωτοβάθμιοι οργανισμοί αυτοδιοίκησης.

Την ίδια ακριβώς περίοδο που το Υπουργείο Εσωτερικών προχωρούσε στη νομοθετική αυτή παρέμβαση, ένας γενικότερος σχεδιασμός και προγραμματισμός της χώρας γινόταν με αφορμή την κατάρτιση του Πενταετούς Προγράμματος Κοινωνικής και Οικονομικής Ανάπτυξης 1983 - 1987. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού, το Υπουργείο Χωροταξίας προχωρούσε στην εκπόνηση μιας μελέτης¹⁰ σε όλους τους νομούς της χώρας για το χωροταξικό σχεδιασμό και ειδικότερα τον καθορισμό των γεωγραφικών - διοικητικών ενοτήτων, των γνωστών “ανοικτών πόλεων”. Οι ενότητες αυτές θα αποτελούσαν τη μικρότερη ανθρωπογεωγραφική αναπτυξιακή ολοκλήρωση με τα σημερινά δεδομένα, πράγμα που συνδυαζόταν απόλυτα με τους στόχους δημιουργίας των αναπτυξιακών συνδέσμων (Μπεριάτος 1994). Η μελέτη αυτή στα πλαίσια μιας γενικότερης ιεράρχησης των οικιστικών κέντρων της χώρας προσδιόριζε τις λειτουργίες εκείνες που είναι απαραίτητες σε κάθε επίπεδο και επί πλέον οριοθετούσε τις

¹⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σήμερα, 10 χρόνια μετά, η οριοθέτηση και ο σχεδιασμός των “ανοικτών πόλεων” διατηρεί σχεδόν ακέραια την αξία του παρόλο το χρονικό διάστημα που πέρασε και τις αλλαγές που συντελέστηκαν στον ελληνικό χώρο. Απόδειξη το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως πλαίσιο αναφοράς για μια σειρά χωροταξικών μελετών τοπικής κλίμακας που έχουν ανατεθεί κατά καιρούς από το ΥΠΕΧΩΔΕ ή άλλους φορείς.

αντίστοιχες χωρικές μονάδες. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εφαρμογή του μοντέλου αυτού στο τοπικό επίπεδο όπου αναδύεται η βασική χωρική μονάδα με βάση την οποία οικοδομείται ολόκληρο το σύστημα οικιστικής και χωροταξικής διάρθρωσης του αγροτικού χώρου και της χώρας γενικότερα.

Η δεύτερη και πιο σημαντική, από θεσμική και πολιτική άποψη προσπάθεια για την αναकुττάρωση των ΟΤΑ, επιχειρείται δύο μόλις χρόνια αργότερα με το νόμο 1622 (ΦΕΚ 92 Α / 14 - 786) για την “τοπική αυτοδιοίκηση - περιφερειακή ανάπτυξη και δημοκρατικό προγραμματισμό”. Η νέα προσπάθεια εντάσσει το πρόβλημα της αναकुττάρωσης σε μίας γενικότερη πολιτική διοικητικής μεταρρύθμισης και στα τέσσερα επίπεδα προγραμματισμού που θεσμοθετούνται από το νόμο (τοπικό, νομαρχιακό, περιφερειακό και εθνικό). Οι σχετικές με τα θέματα της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης διατάξεις του πρώτου μέρους προέβλεπαν δυνατότητα συνενώσεων κοινοτήτων σε δήμους ανεξάρτητα από τον πληθυσμό τους και με ισχυρά οικονομικά και άλλα κίνητρα που δεν υπήρχαν μέχρι τότε. Η μόνη προϋπόθεση που χρειαζόταν ήταν να βρίσκονται μέσα στα πλαίσια ειδικά προσδιορισμένων για το σκοπό αυτό χωρικών μονάδων που ονομάζονται τώρα “γεωγραφικές περιοχές” για να διαφέρουν από τις γεωγραφικές ενότητες του Ν. 1416 / 84. Η συνένωση αυτή εξ’ ορισμού περιλαμβάνει όλους τους ΟΤΑ της γεωγραφικής περιοχής (σε αντίθεση με τη δυνατότητα δημιουργίας αναπτυξιακού συνδέσμου χωρίς τη συμμετοχή όλων των ΟΤΑ της γεωγραφικής ενότητας του Ν. 1416 / 84). Σημειωτέον ότι υπάρχει η δυνατότητα παραμονής ορισμένων δήμων αλλά και κοινοτήτων εκτός γεωγραφικής περιοχής κάτι που δεν ίσχυε στην περίπτωση καθορισμού των γεωγραφικών ενοτήτων. Έτσι οι γεωγραφικές περιοχές θα προσδιορίζονται ανεξάρτητα από τις γεωγραφικές ενότητες χωρίς καμία συσχέτιση με αυτές.

Η αντιφατικότητα και ασυνέπεια της πολιτικής των συνενώσεων παρουσιάζεται και στο θέμα της συσχέτισης με τις “ανοικτές πόλεις” που παραμένουν η μοναδική τεκμηριωμένη πρόταση καθορισμού εδαφικών ενοτήτων τοπικής κλίμακας. Ενώ για τον καθορισμό των γεωγραφικών ενοτήτων είχε θεωρηθεί θετικό να ληφθούν υπ’ όψιν, στη περίπτωση των γεωγραφικών περιοχών, δεν είναι

απαραίτητο να ληφθούν υπόψη κατά τον προσδιορισμό των γεωγραφικών περιοχών οι οικιστικές ενότητες “ανοικτές πόλεις” που περιλαμβάνονται στη σχετική μελέτη του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Τελικά η διαδικασία προσδιορισμού των γεωγραφικών περιοχών προχώρησε στη βάση μιας φόρμουλας του Υπουργείου που προέβλεπε ως καταλληλότερο αριθμό γεωγραφικών περιοχών σε κάθε νομό, το διπλάσιο του αριθμού των γεωγραφικών ενοτήτων του Ν. 1416 / 84 και άρα το μέσο μέγεθος κάθε γεωγραφικής περιοχής θα ήταν το μισό της γεωγραφικής ενότητας. Έτσι μέσα σε δύο χρόνια από την ισχύ του νόμου σε όλη τη χώρα¹¹ προσδιορίστηκαν 1151 γεωγραφικές περιοχές οι οποίες όμως λόγω διαφορετικού μεγέθους τα όρια τους δεν συνέπιπταν με εκείνα των γεωγραφικών περιοχών (Μπεριάτος 1994).

Τέλος σε ότι αφορά το τοπικό επίπεδο, επιχειρείται η εισαγωγή ενός νέου σχήματος λειτουργικής και εδαφικής αναδιοργάνωσης του οποίου το σημαντικότερο στοιχείο από γεωγραφικής άποψης είναι η καθιέρωση της αναγκαστικής συνεργασίας των ΟΤΑ συγκεκριμένων περιοχών. Στο νέο αυτό σχήμα οι σύνδεσμοι ονομάζονται “Συμβούλια Περιοχής” και οι ΟΤΑ διατηρούν την αυτονομία τους αλλά βασικές αρμοδιότητες ασκούνται από το συμβούλιο περιοχής στην επικράτεια στην οποία ανήκουν. Με τη θεσμοθέτηση τους καταργείται η σημερινή διάκριση των αρμοδιοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης σε αποκλειστικές και συντρέχουσες και κατοχυρώνεται σύμφωνα με την συνταγματική επιταγή, ότι η διοίκηση όλων των τοπικών υποθέσεων ανήκει στην αρμοδιότητα των δήμων και των κοινοτήτων.

Επίσης ενισχύεται η συμβατική πολιτική της τοπικής αυτοδιοίκησης με τη θεσμοθέτηση δύο νέων τύπων συμβάσεων :

- της σύμβασης συνεργασίας, που θα επιτρέπει την διαφανή, ευέλικτη και αποτελεσματική συνεργασία Δήμων, Κοινοτήτων, Συνδέσμων και Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων στην άσκηση των αρμοδιοτήτων τους και ειδικότερα στην

¹¹ Εκτός από τους νομούς Ξάνθης, Ροδόπης και Ζακύνθου και εκτός από τα πολεοδομικά συγκροτήματα Αθηνών και Θεσσαλονίκης

παροχή υπηρεσιών προς τους πολίτες, τους κοινωνικούς φορείς και τις επιχειρήσεις στη μελέτη - κατασκευή - συντήρηση των έργων τους και στην εκπόνηση - εφαρμογή - χρηματοδότηση των προγραμμάτων τους. Το πεδίο εφαρμογής αυτής της σύμβασης καθορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εσωτερικών και τη γνώμη της Κ.Ε.Δ.Κ.Ε..

- της σύμβασης ανάθεσης σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή κοινοπραξίες της παροχής υπηρεσιών και της εκτέλεσης εργασιών ή προγραμμάτων, μετά από τη διενέργεια διαγωνισμού.

Η προσπάθεια κατηγοριοποίησης των συμβουλιών περιοχής λαμβάνει υπ' όψιν τα εξής κριτήρια :

- τη θέση τους όπως αυτή προσδιορίζεται από τη γεωμορφολογία του ελλαδικού χώρου (ορεινά, ημιορεινά, πεδινά)
- το μέγεθος και τον αριθμό των οικισμών που περιλαμβάνει,
- την διάρθρωση της οικονομίας τους και τα συστήματα παραγωγής που κυριαρχούν στον πρωτογενή τομέα,
- την γεινίαση και τον βαθμό αυτονομίας σε σχέση με τη ζώνη επιρροής των μεγάλων αστικών κέντρων του ελλαδικού χώρου.

2.5.9. Το Πρόγραμμα “Ιωάννης Καποδίστριας”

Η πιο πρόσφατη προσπάθεια δημιουργίας οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης με στόχο την τοπική ανάπτυξη είναι η εφαρμογή του προγράμματος “Ιωάννης Καποδίστριας”. Η ανασυγκρότηση των ΟΤΑ μετά από την εφαρμογή του προγράμματος έρχεται να λύσει το δομικό πρόβλημα της πολυδιάσπασης ώστε να μπορέσουν να εκπληρώσουν τη αποστολή τους, να αναλάβουν δηλαδή δυναμικό ρόλο στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της τοπικής ανάπτυξης, μέσω της υλοποίησης του στόχου της ευρείας αποκέντρωσης και της ενίσχυσης των ΟΤΑ με λειτουργίες και αρμοδιότητες. Οι στόχοι του προγράμματος είναι :

- εκσυγχρονισμός του διοικητικού συστήματος
- εκσυγχρονισμός του τοπικού πολιτικού συστήματος
- η τήρηση της νομιμότητας, η διαφάνεια στη διαχείριση των πόρων και ο κοινωνικός έλεγχος στην άσκηση της τοπικής εξουσίας
- ενίσχυση του ρόλου της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης με την ανάθεση σημαντικών αρμοδιοτήτων
- η ανασυγκρότηση, δυναμικότερη προϋπόθεση για την απόκτηση της οικονομικής αυτοδυναμίας και της διοικητικής αυτοτέλειας
- η ανασυγκρότηση των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ, όχημα για την “αναγέννηση των χωριών” και την ανάπτυξη της Ελλάδας.

Η διοικητική αυτή μεταρρύθμιση επιδιώκει να δημιουργήσει μια νέα τάξη πραγμάτων στην οργάνωση του χώρου. Ωστόσο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός κατά πόσο το νέο πρόγραμμα ευνοεί τις αναπτυξιακές δυναμικές των μεσαίων πόλεων. Οι νέοι Δήμοι, οι οποίοι αποτελούνται από χωρικές ενότητες που προέκυψαν μετά από συνένωση πολλών ΟΤΑ, διαμορφώνουν για πρώτη φορά, μία χωρική ενότητα υπολογίσιμη σε πληθυσμό και έκταση, ικανή να δραστηριοποιηθεί και να συνεργαστεί με τα ανώτερα επίπεδα.

Η απόσταση του νέου Δήμου από την πόλη-πρωτεύουσα του Νομού αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη μετέπειτα ανάπτυξη του. Η μεγάλη απόσταση της έδρας του Δήμου, του δίνει τη δυνατότητα της αυτονομίας, αφού η χωροθέτηση υπηρεσιών, δραστηριοτήτων και άλλων εξυπηρετήσεων στον οικισμό-έδρα, μειώνει τις εξαρτήσεις του με την πόλη-πρωτεύουσα. Αντίθετα η μικρή απόσταση δεν ενισχύει τη θέση του νέου Δήμου αφού η εξυπηρέτηση όλων των αναγκών των κατοίκων γίνεται στην πόλη-πρωτεύουσα.

Ακόμα το μέγεθος της έδρας του Δήμου επηρεάζει την οργάνωση των χωρικών σχέσεων στο εσωτερικό του Δήμου αλλά και τις αντίστοιχες σχέσεις με τους άλλους Δήμους. Αυτό γιατί ανάλογα με το μέγεθος αυτής αλλάζει τελείως η φυσιογνωμία των σχέσεων με την ενδοχώρα. Αν πρόκειται για μεγάλο μεγέθους έδρα τότε ο ρόλος της είναι συνήθως ηγετικός, αφού συγκεντρώνει αρκετές

δραστηριότητες και εξυπηρετήσεις. Σε αντίθετη περίπτωση παίζει ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στην ενδοχώρα και το πλησιέστερο μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους αστικό κέντρο.

Ακόμα οι νέοι Δήμοι αποτελούν ένα πιο οργανωμένο κέντρο τοπικής αυτοδιοίκησης με τεχνική και διοικητική αυτοτέλεια όπου η συνεχής παρουσία των δημοτικών αρχών στις έδρες τους έχει σαν αποτέλεσμα τη γρήγορη επίλυση των τοπικών προβλημάτων αφού γίνεται πλέον ιεράρχηση και ομαδοποίηση των έργων του δήμου. Επίσης σύμφωνα με το πρόγραμμα ΕΠΤΑ γίνεται ισομερής κατανομή, των κρατικών πόρων ανάλογα με τον πληθυσμό και την έκταση του νέου Δήμου, και όχι επιλεκτικά όπως γινόταν μέχρι σήμερα. Η διαδημοτική συνεργασία αλλά και η απ' ευθείας συνεργασία του νέου Δήμου με τα ανώτερα επίπεδα, χωρίς τη μεσολάβηση της κυβέρνησης, είναι πλέον εφικτή για τη χορήγηση πιστώσεων στο νέο Δήμο έτσι ώστε να γίνουν τα απαραίτητα έργα για την περαιτέρω ανάπτυξη. Τέλος η αδελφοποίηση των νέων Δήμων με άλλους Δήμους της Ευρώπης για πολιτιστικά και άλλα έργα γίνεται πιο εύκολη με τις επιχορηγήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχουν σαν στόχο την ανάδειξη των χαρακτηριστικών του Δήμου αλλά και τη δημιουργία στενότερων σχέσεων μεταξύ των Δήμων.

Οι παραπάνω στόχοι του προγράμματος Καποδίστρια ενισχύουν με βεβαιότητα τη θέση των μεσαίων αλλά και των μικρών πόλεων στο χωρικό αστικό σύστημα αφού πρόκειται για πιο αποκεντρωμένα και οργανωμένα κέντρα τοπικής αυτοδιοίκησης στα οποία δίνεται η δυνατότητα για ανάληψη ευρύτερων αρμοδιοτήτων για τη διαχείριση του χώρου τους. Έτσι η συνεργασία των νέων Δήμων με τα μεγαλύτερα κέντρα είναι πιο εφικτή και ευνοεί την ανάπτυξη και εφαρμογή τοπικών δράσεων και προγραμμάτων ανάπτυξης.

3. Οι Μεσαίες Πόλεις στην Ελλάδα

3.1. Εισαγωγή

Ένα βασικό στοιχείο της ιδιομορφίας του ελληνικού χώρου και σημαντικός μοχλός για την ανάπτυξη του αποτελούν τα μεσαία αστικά κέντρα και τα μικρά αγροτικά κέντρα, γεγονός που θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψη κατά τα σχεδιασμό της οργάνωσης του χώρου. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται στην Ελλάδα η ανάπτυξη των μεσαίων πόλεων και ακολουθεί, με κάποια μικρή καθυστέρηση η ανάπτυξη των κωμοπόλεων και των άλλων αστικών κέντρων (Πετράκος - Μαρδάκης 1996). Πολλές από αυτές τις πόλεις αντλούν το δυναμισμό τους από τις σχέσεις τους με σημαντικά περιφερειακά κέντρα, ενώ άλλες τον οφείλουν σε μεγάλο βαθμό στις σχέσεις που αναπτύσσουν με την ενδοχώρα τους. Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι ορισμένες πόλεις, είτε ανήκουν στην πρώτη είτε στην δεύτερη περίπτωση, τείνουν να μετατραπούν σε πόλεις ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό αποτελεί ενδιαφέρουσα εξέλιξη, ιδιαίτερα για το ρόλο που παίζουν μεταξύ της ενδοχώρας τους και των εξωτερικών αστικών κέντρων και αγορών, και τη διάχυση της ανάπτυξης, αλλά πολύ περισσότερο για τις χωρικές και δημογραφικές επιπτώσεις που προκαλούν στη πρώτη.

3.2. Ο ρόλος των Μεσαίων Πόλεων

Μεσαία πόλη είναι ένας όρος στον οποίο δεν έχει αποδοθεί ένας σαφής ορισμός. Αυτό συμβαίνει γιατί ακριβώς δεν υπάρχει ένα ορισμένο πληθυσμιακό μέγεθος αλλά ποικίλει κάθε φορά ανάλογα με το μέγεθος της χώρας στην οποία αναφερόμαστε αλλά και τα μεγέθη αστικής συγκέντρωσης αυτής. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο μεσαίες πόλεις θεωρούνται αυτές με πληθυσμό περίπου από 100.000 ως 500.000 κατοίκους στο Πολεοδομικό τους Συγκρότημα. Στις περισσότερες χώρες οι μεσαίες πόλεις δεν συγκεντρώνουν πάνω από το 20% του αστικού πληθυσμού, ενώ οι πόλεις με πληθυσμό κάτω των 100.000 κατοίκων συγκεντρώνουν άλλο ένα 25%. Είναι λοιπόν φανερό ότι το μεγαλύτερο τμήμα του αστικού πληθυσμού ζει στις μητροπολιτικές περιοχές και στα μεγάλα αστικά κέντρα (*Πετράκος - Οικονόμου, 1999*). Επίσης μια μεσαία πόλη δεν ακολουθείται από κοινά χαρακτηριστικά όπως συμβαίνει στις μητροπολιτικές περιοχές, όπως συγκέντρωση λειτουργιών και υπηρεσιών, προβλήματα συντονισμού εργασίας και κατοικίας κ.α.

Ο ρόλος των μεσαίων πόλεων στο παρελθόν περιοριζόταν μόνο στο να παρέχουν διοικητικές και άλλες βασικές υπηρεσίες στις γειτονικές ζώνες, κυρίως στις ζώνες της υπαίθρου. Μ' αυτό τον τρόπο συνέβαλαν στην πιο ισόρροπη κατανομή του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο (*Ευρώπη 2000+, 1995*). Τα τελευταία χρόνια πολλές από αυτές έχασαν κατοίκους και θέσεις εργασίας προς όφελος των μεγάλων πόλεων λόγω των οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών εξελίξεων. Αρκετές όμως παρουσίασαν σημαντική αύξηση του πληθυσμού την τελευταία δεκαετία και κατόρθωσαν να αναπτύξουν την τοπική οικονομία και να αυξήσουν τον αριθμό των θέσεων απασχόλησης. Σήμερα οι πόλεις αυτές καλούνται να διαδραματίσουν ένα αντισταθμιστικό ρόλο ανάμεσα στις μικρές πόλεις και στις μητροπολιτικές περιοχές (*Πετράκος - Οικονόμου, 1999*).

3.3. Μεσαίες πόλεις στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα με τον όρο “Μεσαία πόλη” εννοούμε το αστικό κέντρο, το οποίο δεν είναι απαραίτητα πρωτεύουσα του νομού, και έχει πληθυσμό 20.000 - 50.000 κατοίκους. Οι υπηρεσίες που περιλαμβάνει εξυπηρετούν τους κάτοικους του αστικού κέντρου καθώς και της ευρύτερης ζώνης επιρροής του κέντρου. Σύμφωνα με τα πληθυσμιακά στοιχεία της ΕΣΥΕ για το 1991 οι μεσαίες πόλεις της Ελλάδας φαίνονται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 3.1) και χάρτη (χάρτης 3.1).

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι μεσαίες πόλεις συμπίπτουν με τις πρωτεύουσες των νομών όπως στο νομό Έβρου με πρωτεύουσα την Αλεξανδρούπολη, στο νομό Τρικάλων με πρωτεύουσα τα Τρίκαλα κ.α. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η μεσαία πόλη δεν συμπίπτει με την πρωτεύουσα όπως στο νομό Αχαΐας όπου η μεσαία πόλη είναι το Αίγιο ενώ η πρωτεύουσα του είναι η Πάτρα. Σε άλλες περιπτώσεις στον ίδιο νομό υπάρχουν περισσότερες από μια πόλεις τέτοιου μεγέθους όπως στο νομό Ημαθίας (Βέροια - Νάουσα) και στο νομό Βοιωτίας (Λιβαδειά - Θήβα).

Η οικονομική και κοινωνική ζωή αυτών των αστικών κέντρων προσδιορίζεται άμεσα τόσο από τη κυρίαρχη παραγωγική δραστηριότητα του γεωργικού τομέα της ενδοχώρας τους ελέγχοντας τις εισροές - εκροές μέσω του εμπορίου και μεταποιώντας ένα μικρό μέρος των παραγόμενων πρώτων υλών, όσο και από τη θέση τους ως νομαρχιακά κέντρα (πρωτεύουσες νομών) όπου εδρεύουν μια σειρά από σημαντικές υπηρεσίες, διοικητικές και κοινωνικές (Γούσιος, 1998).

Πίνακας 3.1 : Μεσαιές Πόλεις στην Ελλάδα

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΠΟΛΗ
Ανατ. Μακεδονίας - Θράκης	Δράμας	Δράμα
	Έβρου	Αλεξανδρούπολη
	Ξάνθης	Ξάνθη
	Ροδόπης	Κομοτηνή
Κεντρικής Μακεδονίας	Ημαθίας	Βέροια Νάουσα
	Πέλλης	Γιαννιτσά
	Πιερίας	Κατερίνη
	Σερρών	Σέρρες
Δυτικής Μακεδονίας	Κοζάνη	Κοζάνη Πτολεμαίδα
Ηπείρου	Άρτης	Άρτα
Θεσσαλία	Καρδίτσας	Καρδίτσα
	Τρικάλων	Τρίκαλα
Ιονίων Νήσων	Κερκύρας	Κέρκυρα
Δυτικής Ελλάδας	Αιτωλίας και Ακαρνανίας	Αγρίνιο
	Αχαΐας	Αίγιο
	Ηλείας	Πύργος
	Βοιωτίας	Θήβα Λιβαδειά
Στερεάς Ελλάδας	Ευβοίας	Χαλκίδα
	Φθιώτιδος	Λαμία
Πελοποννήσου	Αργολίδος	Αργος
	Αρκαδίας	Τρίπολη
	Κορινθίας	Κόρινθος
	Μεσσηνίας	Καλαμάτα
Βορείου Αιγαίου	Λέσβου	Μυτιλήνη
	Χίου	Χίος
Νότιου Αιγαίου	Δωδεκανήσου	Ρόδος
Κρήτης	Ρεθύμνης	Ρέθυμνο
	Χανίων	Χανιά

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

ΧΑΡΤΗΣ 3.1 : Μεσαίες Πόλεις της Ελλάδας

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Μεσαίες Πόλεις με πληθυσμό από 20.000 - 50.000 κατοίκους (απογραφή '91)

Όρια Νομών

Έχοντας σαν δεδομένο την κατηγοριοποίηση των νομών, όπως αυτή έχει προκύψει από τη μελέτη RAFAC¹², η οποία προσδιορίζει το στοιχείο της αγροτικότητας για τον κάθε νομό¹³, και λόγω του αγροτικού χαρακτήρα των μικρό - μεσαίων πόλεων μπορούμε να κατανοήσουμε σε ικανοποιητικό βαθμό τον χαρακτήρα του κάθε νομού και να βγάλουμε συμπεράσματα για τη θέση των μεσαίων πόλεων στον ελληνικό χώρο.

Για την ανάδειξη της αγροτικότητας του νομού χρησιμοποιήθηκαν :

- κριτήρια που συναντώνται στις κλασσικές προσεγγίσεις του αγροτικού χώρου, όπως η πυκνότητα του πληθυσμού ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο,
- κριτήρια που συνδέονται με την διάκριση του Νομού σε ζώνες, όπως μειονεκτικές και ορεινές ζώνες, και
- κριτήρια που δείχνουν το μέγεθος της αγροτικής δραστηριότητας στο εσωτερικό κάθε Νομού, όπως το ποσοστό ενεργού αγροτικού πληθυσμού, συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στο ΑΕΠ του Νομού, κλπ.

Τελικά προκύπτουν οι ακόλουθοι τύποι νομών :

- *Νομοί Έντονου Αγροτικού Χαρακτήρα* : 12 νομοί
- *Νομοί Λίγου Αγροτικού Χαρακτήρα* : 14 νομοί
- *Νομοί Μέσου Αγροτικού Χαρακτήρα* : 23 νομοί (τύπος 1 και τύπος 2)

Βασισμένοι λοιπόν στη παραπάνω μελέτη διαπιστώσαμε ότι οι μεσαίες πόλεις βρίσκονται κυρίως σε νομούς με λιγότερο αγροτικό χαρακτήρα (2^{ος} τύπος) και σε νομούς με μέσο αγροτικό χαρακτήρα (3^{ος} τύπος).

Στο πίνακα 3.2 φαίνονται οι μεσαίες πόλεις οι οποίες είναι και πρωτεύουσες στο νομό στον οποίο ανήκουν, η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα και η πληθυσμιακή μεταβολή τους σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1991,

¹² Γούσιος Δ. - Ανθοπούλου Θ. - Duquenne M. (1999), Recherche RAFAC sur le developpement rural, Agricultures familiales et developpement rural en Mediterranee : etudes par pays - Grece, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

καθώς και τα μικρά αστικά κέντρα που βρίσκονται στην ευρύτερη ενδοχώρα της πόλης τους. Ακόμα στον πίνακα 3.3 και στο διάγραμμα 3.1 φαίνεται η πληθυσμιακή εξέλιξη των μεσαίων πόλεων στην Ελλάδα την τελευταία τετραετία.

Πίνακας 3.2 : Πόλεις - Πρωτεύουσες Νομών

Πόλεις	Πληθυσμός 1991	Απασχόληση Πρωτογενή Τομέα (%)	Μεταβολή 81 -91 (%)	Μικρά-Μεσαία αστικά κέντρα στην ευρύτερη ενδοχώρα
Κομοτηνή	39927	12	6,5	Σαππών, Αρριανών
Βέροια	37858	11	-0,3	Νάουσα, Αλεξ/εια
Τρίκαλα	44232	8,1	-2,1	Καλαμπάκα
Πύργος	28465	7,7	29,6	Αμαλιάδα, Γαστούνη
Αλεξ/πολη	38220	6	3,3	Φέρες, Σουφλί,
Καλαμάτα	43625	4,9	4,3	Γαργαλιανοί
Λαμία	44084	3,8	5,3	Στυλίδα, Αταλάντη
Δράμα	37604	4,1	1,3	Πρωσσιάνη
Ξάνθη	34889	4	2,9	Εύκαλο, Μύκης
Κέρκυρα	31359	2	-15,0	Λευκιμμία
Κοζάνη	31553	1,1	0,7	Πτολεμαίδα
Καρδίτσα	30067	4,7	9,2	Παλαμάς, Σοφάδες
ΠΣ Χίος	22894	4,8	-23,0	-
Κόρινθος	27412	4,1	21,0	Ξυλόκαστρο, Νεμέα

Πηγή : Ε.Π.ΠΕΡ., Αθήνα 1998

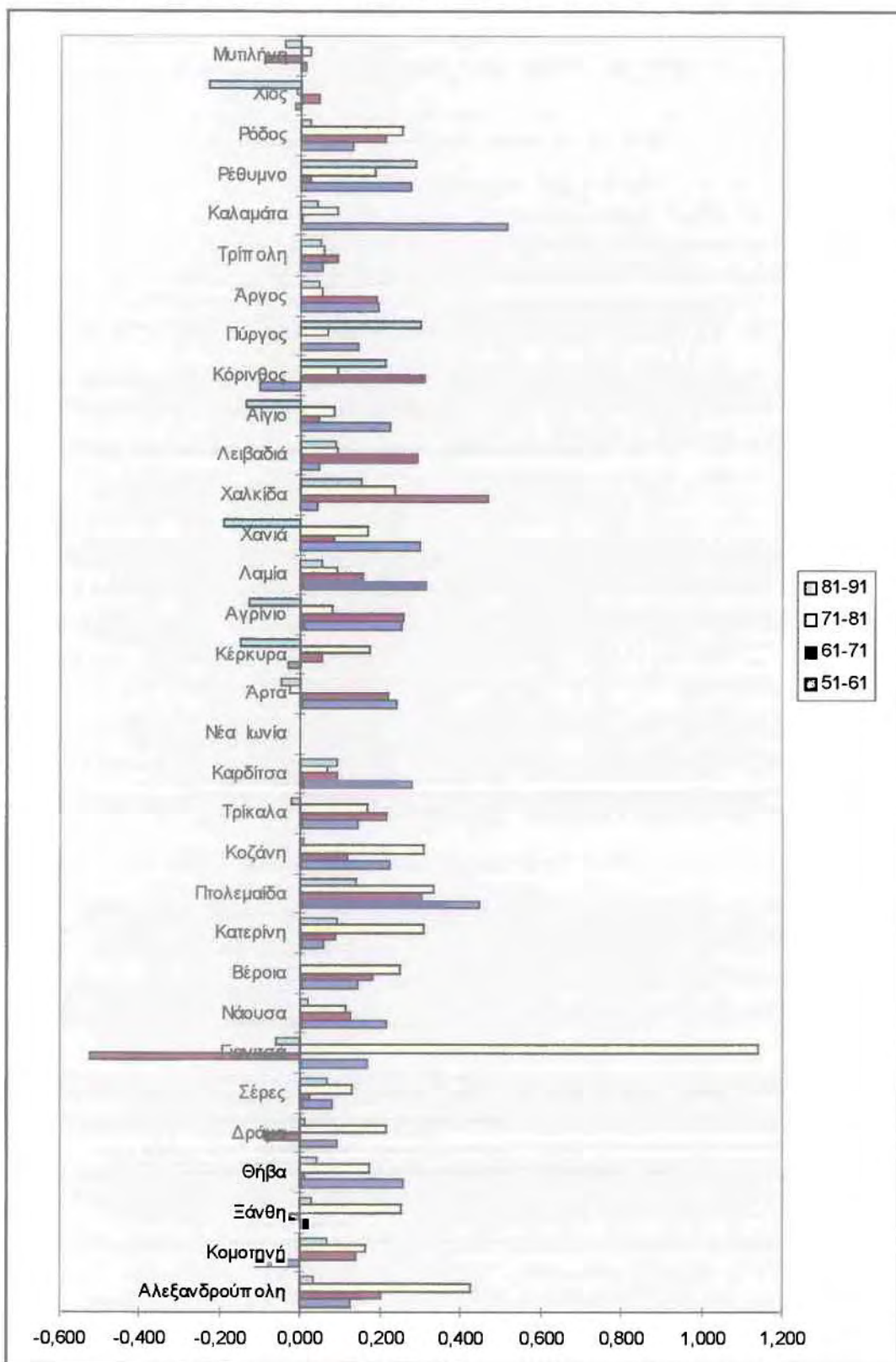
¹³ Από τη μελέτη αυτή εξαιρέθηκαν οι Νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους και της επίδρασης που ασκούν τα δύο Π. Σ. στην ευρύτερη περιοχή τους.

Πίνακας 3.3. : Εξέλιξη πληθυσμού μεσαιών πόλεων στην Ελλάδα

ΑΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ					ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ			
	1951	1961	1971	1981	1991	51-61	61-71	71-81	81-91
Αλεξανδρούπολη	18580	20912	25136	35799	36994	12,6%	20,2%	42,4%	3,3%
Κομοτηνή	31893	28355	32219	37487	39927	-11,1%	13,6%	16,4%	6,5%
Ξάνθη	27283	27802	27040	33897	34889	1,9%	-2,7%	25,4%	2,9%
Θήβα	12582	15779	15971	18712	19505	25,4%	1,2%	17,2%	4,2%
Δράμα	30740	33536	30627	37118	37604	9,1%	-8,7%	21,2%	1,3%
Σέρες	37207	40063	41091	46317	49380	7,7%	2,6%	12,7%	6,6%
Γιαννιτσά	20187	23555	11188	23966	22504	16,7%	-52,5%	114,2%	-6,1%
Νάουσα	12782	15492	17443	19430	19794	21,2%	12,6%	11,4%	1,9%
Βέροια	22569	25765	30425	37966	37858	14,2%	18,1%	24,8%	-0,3%
Κατερίνη	26503	28046	30512	39895	43613	5,8%	8,8%	30,8%	9,3%
Πτολεμαίδα	8816	12747	16588	22109	25125	44,6%	30,1%	33,3%	13,6%
Κοζάνη	17651	21537	24020	31333	31553	22,0%	11,5%	30,4%	0,7%
Τρίκαλα	27914	31885	38740	45160	44232	14,2%	21,5%	16,6%	-2,1%
Καρδίτσα	18543	23708	25830	27532	30067	27,9%	9,0%	6,6%	9,2%
Άρτα	13645	16889	20538	20004	19087	23,8%	21,6%	-2,6%	-4,6%
Κέρκυρα	30811	29896	31461	36901	31359	-3,0%	5,2%	17,3%	-15,0%
Αγρίνιο	26582	33281	41794	45087	39368	25,2%	25,6%	7,9%	-12,7%
Λαμία	25288	33170	38297	41846	44084	31,2%	15,5%	9,3%	5,3%
Χανιά	37788	49058	53026	61976	50077	29,8%	8,1%	16,9%	-19,2%
Χαλκίδα	23786	24745	36300	44867	51646	4,0%	46,7%	23,6%	15,1%
Λιβαδειά	12059	12609	16271	17769	19295	4,6%	29,0%	9,2%	8,6%
Αίγιο	18562	22698	23756	25723	22178	22,3%	4,7%	8,3%	-13,8%
Κόρινθος	17728	15892	20773	22658	27412	-10,4%	30,7%	9,1%	21,0%
Πύργος	17996	20558	20559	21958	28465	14,2%	0,0%	6,8%	29,6%
Αργος	14026	16712	19878	20955	21901	19,2%	18,9%	5,4%	4,5%
Τρίπολη	17585	18500	20209	21337	22429	5,2%	9,2%	5,6%	5,1%
Καλαμάτα	25288	38211	38297	41846	43625	51,1%	0,2%	9,3%	4,3%
Ρέθυμνο	11790	14999	15373	18190	23355	27,2%	2,5%	18,3%	28,4%
Ρόδος	24280	27393	33100	41425	42400	12,8%	20,8%	25,2%	2,4%
Χίος	29157	28755	30021	29742	22894	-1,4%	4,4%	-0,9%	-23,0%
Μυτιλήνη	26525	26846	24376	24991	23971	1,2%	-9,2%	2,5%	-4,1%

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε.

Διάγραμμα 3.1. : Εξέλιξη Πληθυσμού Μεσαιών Πόλεων

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

3.3.1. Παραγωγική Διάρθρωση των πόλεων μεσαίου μεγέθους

Η παραγωγική διάρθρωση των μεσαίων πόλεων, όπως αυτή φαίνεται από τα στοιχεία των τελευταίων δεκαετιών (πίνακας 3.4 και διαγράμματα 3.2 και 3.3) για κάθε τομέα ξεχωριστά, μας οδηγεί σε ορισμένα συμπεράσματα. Αρχικά παρατηρούμε ότι και για τα δύο έτη υπάρχει μια αντίστροφη σχέση του ποσοστού απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα και του ποσοστού απασχόλησης στον τριτογενή τομέα καθώς αυξάνεται το μέγεθος των αστικών κέντρων και η θέση τους στην ιεραρχία. Δηλαδή όσο πιο μεγάλο είναι το αστικό κέντρο, τόσο μικρότερο είναι το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα και τόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό απασχόλησης στον τριτογενή τομέα (Οικονόμου - Πετράκος, 1999).

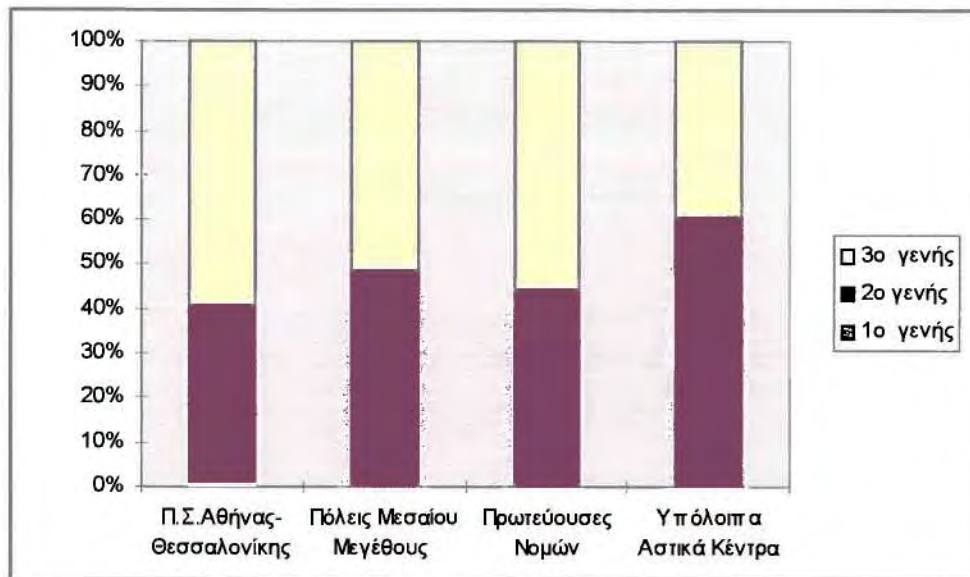
Πίνακας 3.4 : Τομεακή σύνθεση απασχόλησης των αστικών κέντρων τα έτη 81-91

Αστικά Κέντρα	1981			1991		
	1ο γενής	2ο γενής	3ο γενής	1ο γενής	2ο γενής	3ο γενής
Π.Σ.Αθήνας-Θεσσαλονίκης	0,6	40,2	59,2	0,5	28,2	71,3
Πόλεις Μεσαίου Μεγέθους ¹⁴	5,7	42,9	51,4	3,4	29,2	67,4
Πρωτεύουσες Νομών	8,1	36,1	55,8	5,7	26,7	67,6
Υπόλοιπα Αστικά κέντρα	22,5	38,2	39,3	17,0	28,8	54,2
Σύνολο Αστικών Κέντρων	4,0	40,0	56,0	3,1	28,5	68,4

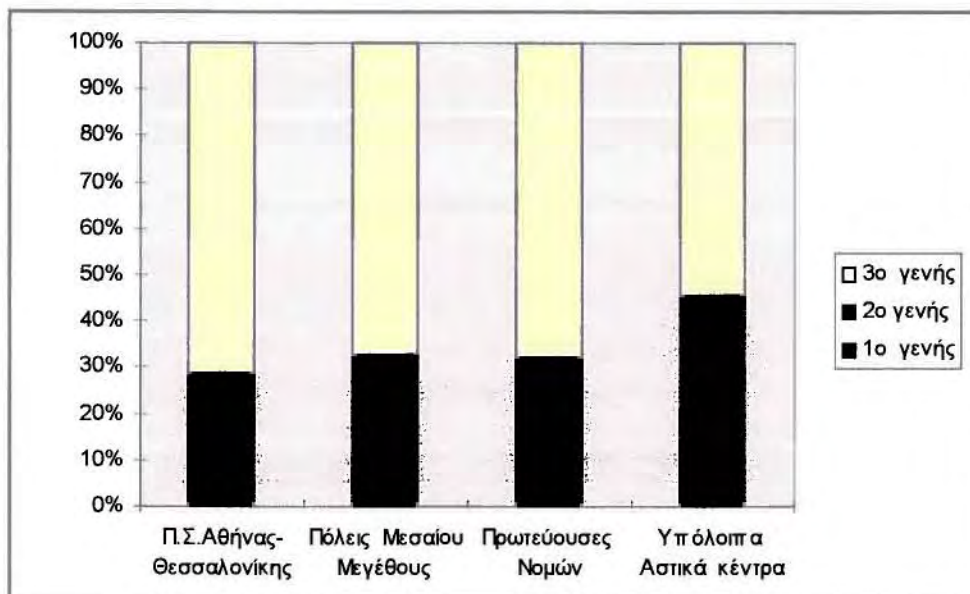
Πηγή : Βελώνη - Νινιράκη, 1997

Ακόμα παρατηρούμε ότι η συμμετοχή του δευτερογενή τομέα στην συνολική απασχόληση είναι η ίδια σε όλα τα επίπεδα αστικών κέντρων. Αυτό σημαίνει ότι ανεξάρτητα με το μέγεθος της πόλης ο δευτερογενής τομέας καταλαμβάνει σταθερό ποσοστό στη συνολική απασχόληση. Επομένως ο πρωτογενής τομέας αποτελεί τον κύριο παραγωγικό τομέα στα μεσαία αστικά κέντρα, με τον δευτερογενή να αναπτύσσεται και τον τριτογενή να είναι σταθερός.

¹⁴ Πάτρα, Ηράκλειο, Βόλος και Λάρισα

Διάγραμμα 3.2 : Τομεακή σύνθεση της απασχόλησης στα αστικά κέντρα το 1981

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.3 : Τομεακή σύνθεση της απασχόλησης στα αστικά κέντρα το 1991

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

3.4. Πολεοδομικά χαρακτηριστικά των ελληνικών πόλεων

3.4.1. Εισαγωγή

Η Ελλάδα γνώρισε την έντονη αστικοποίηση ιδίως μετά την μικρασιατική καταστροφή που είχε σαν αποτέλεσμα την πληθυσμιακή συσσώρευση στα αστικά κέντρα. Αυτή όμως η συσσώρευση δεν συνοδεύτηκε από ουσιαστική αναδιοργάνωση και αναζωογόνηση του οικονομικού και παραγωγικού μηχανισμού με αποτέλεσμα τη δημιουργία προβλημάτων σε όλους του τομείς στα αστικά κέντρα. Τα πολεοδομικά προβλήματα όμως δεν περιορίζονται στα αστικά κέντρα αλλά και στους άλλους οικισμούς της χώρας, δηλαδή στις κωμοπόλεις και στα χωριά. Γενικά σε όλες τις κατηγορίες των οικισμών η καταστροφή του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, η έλλειψη μιάς στοιχειώδους σωστής οργάνωσης του χώρου με συνέπεια την τυχαία εγκατάσταση δραστηριοτήτων και την ανάμειξη ασυμβίβαστων χρήσεων γης, οι ακατάλληλοι τρόποι στέγασης μεγάλου μέρους του πληθυσμού, η ανυπαρξία της τεχνικής υποδομής και οι τεράστιες κυκλοφοριακές δυσχέρειες εντείνουν τις ήδη προβληματικές συνθήκες.

Στην πόλη που ξεπερνά κάποιο ελάχιστο μέγεθος, δημιουργούνται μια σειρά από περιβαλλοντικά προβλήματα. Και μόνο η συγκέντρωση πληθυσμού, όπως γίνεται στα μεγάλα αστικά κέντρα, είναι σοβαρός παράγοντας ρύπανσης και άλλων οικολογικών διαταραχών. Η ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μέγεθος της ρύπανσης της ατμόσφαιρας, των επιφανειακών και υπόγειων νερών και του εδάφους, αλλά και από την ένταση άλλων οχλήσεων που εμφανίζονται στην πόλη, όπως ο θόρυβος, η κακή ποιότητα του αέρα των εσωτερικών χώρων, η ανεπαρκής παρουσία της φύσης, κλπ.

Εξάλλου, πολλοί διαφορετικοί παράγοντες που συντελούν στη μείωση της ποιότητας ζωής στις μεγάλες πόλεις, όπως η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η ανεπάρκεια κοινόχρηστων χώρων, η εγκληματικότητα, η αισθητική υποβάθμιση

κλπ, συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την κατάσταση του αστικού και του περιαστικού περιβάλλοντος.

Οι μεσαίες πόλεις δεν αντιμετωπίζουν σήμερα σε μεγάλο βαθμό αυτά τα σοβαρά προβλήματα των μεγάλων πόλεων. Θα μπορούσαν έτσι να αποτελέσουν παραδείγματα για το τι είδους ανάπτυξη και πολιτική θα μπορούσαν να ακολουθήσουν οι λιγότερο ευημερούσες πόλεις για να αποφύγουν τα προβλήματα που ήδη αντιμετωπίζουν οι άλλες πόλεις. Τα χαρακτηριστικά των ελληνικών μεσαίων πόλεων είναι η κατοικία, οι πεζόδρομοι, οι πλατείες και το πράσινο και είναι αυτά που κάνουν τις μεσαίες πόλεις πιο ανθρώπινες και χωρίς τα έντονα προβλήματα των μεγαλουπόλεων.

3.4.2. Κατοικία

Η κατοικία προβάλλεται ως βασική λειτουργία του κάθε οικισμού στην Ελλάδα και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια λόγω της ανάπτυξης των αστικών κέντρων και των πόλεων. Η κατοικία είναι το κτίσμα στο οποίο στεγάζεται ένα νοικοκυριό και στο οποίο καλύπτεται μια από τις σημαντικότερες διαστάσεις της ζωής, δηλαδή η διαμονή κατά τον εκτός επαγγελματικό χρόνο απασχόλησης των μελών αυτού, και τέλος μέσα στον οποίο γίνεται η κάλυψη σημαντικών αναγκών του ανθρώπου. Τα χαρακτηριστικά της κατοικίας και οι διαφοροποιήσεις αυτών των χαρακτηριστικών είναι ποικίλες και οφείλονται στις ιδιαίτερες κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις που λειτουργούν στον ελληνικό χώρο.

Η εμπορευματοποίηση. Η κατοικία σαν μέρος του χτισμένου χώρου δέχεται της επίδραση της εμπορευματοποίησης και αποκτά εκτός από της αξία χρήσης της και μια αντάλλακτική αξία. Η εμπορευματοποίηση της κατοικίας ολοκληρώνεται με τη μαζική μορφή που αποκτά η παραγωγή της και με την εισαγωγή των οικονομικών διαδικασιών που συνοδεύουν αυτή τη μορφή παραγωγής. Τα χαρακτηριστικά που εισάγονται στην κατοικία με την έννοια του γενικά παραδεκτού και της μαζικής παραγωγής έχουν επίπτωση και στον τρόπο που

καλύπτονται μια σειρά από ανάγκες που θεωρούμε ότι συνοδεύουν την κατοικία. Οι ανάγκες που θεωρούμε ότι καλύπτονται μέσω της κατοικίας εκφράζονται σε πολλά επίπεδα που αναφέρονται τόσο στον ιδιωτικό χώρο διαβίωσης, όσο και στον ρόλο που παίζει η κατοικία σαν αφετηρία σύνδεσης της ατομικής προς την κοινωνική ζωή, σε όσο μέτρο αυτή επιτελείται μέσω των υπόλοιπων λειτουργιών της πόλης. Οι ανάγκες δηλαδή που καλύπτει η κατοικία αποτελούν ένα πλέγμα ατομικών και κοινωνικών αναγκών. Ο τρόπος με τον οποίο καλύπτονται οι παραπάνω ανάγκες καθορίζεται σε μεγάλο ποσοστό από το στοιχείο της εμπορευματοποίησης και από την έννοια της γενικά παραδεκτής κατοικίας.

Η αστικοποίηση. _Αστικοποίηση θεωρούμε ένα τρόπο ζωής που ενσωματώνει ορισμένες κοινωνικές αξίες και συνδέεται με την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων ενός τόπου ή μιάς περιοχής (*Ερευνα Πολεοδομικών Προτύπων, 1977*). Στην Ελλάδα η αστικοποίηση δεν εμφανίστηκε μόνο σαν αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά παράλληλα και σαν ιδεολογία που είχε σκοπό να προωθήσει την ανάπτυξη κατά τα δυτικά πρότυπα κάτω όμως από διαφορετικές απ' αυτές που ισχύουν στη δύση, συνθήκες.

Στον τομέα της κατοικίας, η αστικοποίηση θεωρούμε ότι εκδηλώνεται στη μονάδα της κατοικίας, την περιοχή κατοικίας, και τις συνδέσεις της περιοχής, με τις λοιπές λειτουργίες της πόλης, προσδίδοντας τους χαρακτηριστικά που επιβάλλουν ένα οργανωμένο τρόπο ζωής σε χώρους με προκαθορισμένη χρήση και ένα ορισμένο τρόπο κατανάλωσης του χώρου.

3.4.3. Πεζόδρομοι

Οι πεζόδρομοι, με τις συνοδευτικές "πεζοδρομήσεις" διαφόρων ελευθέρων χώρων είναι η πιο πρόσφατη προσθήκη στο σύνολο των ελληνικών πολεοδομικών χαρακτηριστικών της ελληνικής πόλης. Αν και καθιερωμένη τεχνική για την ανάδειξη ιστορικών εμπορικών κέντρων στο εξωτερικό και ταυτόχρονα απόρροια της Χάρτας των Αθηνών που ζητούσε διαχωρισμό πεζών και

αυτοκινήτων μέσα στην πόλη, η χρήση των πεζοδρόμων ήταν άγνωστη στην Ελλάδα ως το 1978, όπου για πρώτη φορά εφαρμόστηκε στην οδό Βουκουρεστίου (Φιλιππίδης 1990).

Οι πεζόδρομοι βέβαια, με την ουσιαστική τους έννοια, δεν ήταν άγνωστοι στους λεγόμενους παραδοσιακούς οικισμούς, όπου η κίνηση στους κοινόχρηστους ανοιχτούς χώρους ανταποκρινόταν στις ανάγκες του πεζού. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν “παραδοσιακά” κομμάτια ιστού που διατηρούνται σε παλιά κέντρα με όλα τα χαρακτηριστικά (εναλλαγές επιπέδων, αυξομειώσεις πλάτους, κλίμακα) του βαδίσματος. Ο πεζόδρομος όμως, όταν δημιουργείται εκ των υστέρων σημαίνει τη αλλαγή χρήσης ενός άξονα κυκλοφορίας που εξαρχής σχεδιάστηκε για άλλο σκοπό. Έτσι αλλάζει αναγκαστικά το περιεχόμενο του έργου, γιατί αμέσως έρχεται σε σύγκρουση με το κυκλοφοριακό δίκτυο και ιδιαίτερα με τις συνθήκες που είχε δημιουργήσει η συγκεκριμένη διάταξη αυτού του δικτύου.

3.4.4. Πλατείες

Ένα από τα σπάνια συστατικά του πολεοδομικού συντακτικού που η αξία του διατηρήθηκε αμείωτη μέσα στην ιστορία, είναι ο ανοιχτός τόπος συνάθροισης μέσα στην πόλη, η πλατεία. Στην πρόσφατη Ελλάδα, στην πρόσφατη περίοδο, οι παραδοσιακές πλατείες συμπληρώθηκαν, οργανώθηκαν και τέλος μεταμορφώθηκαν ώστε να πάρουν την σημερινή τους μορφή, του ευρωπαϊκού 19^{ου} αιώνα. Κάθε ελληνική πλατεία έχει συσσωματωμένες διάφορες κατά καιρούς επεμβάσεις, προσαρμοσμένες σε νέες ανάγκες ή σε κάποια θεμελιακή αναδιάρθρωση του χτισμένου χώρου γύρω της. Γιατί από τη φύση της μια πλατεία είναι πάντα κέντρο ζωής και κίνησης.

Στην τυπική ελληνική πόλη που αναπτύσσεται μεταπολεμικά, η πλατεία πήρε δύο μορφές : κυκλοφοριακός κόμβος - πέρασμα και στάση - απομόνωση. Κάθε φορά κυριαρχούσε ο ένας ή ο άλλος χαρακτήρας, με οριακές περιπτώσεις την απόμερη συνοικιακή πλατεία και την απρόσιτη πλατεία στους πεζούς. Στην επαρχιακή πόλη

η “κεντρική πλατεία” είναι νευραλγικό κέντρο και στοιχείο προβολής της τοπικής εξουσίας, χώρος μαζικών εκδηλώσεων (πολιτικές συγκεντρώσεις, τελετές) και κοινωνικών εκδηλώσεων (Φιλιππίδης, 1990). Η πλατεία πλαισιώνεται κτιριακά με όλα σχεδόν τα σύμβολα της τοπικής ζωής και η επισημότητα της φαίνεται στην περιποιημένη κηποτεχνία της τη μέρα και λάμψη των φώτων της τη νύχτα. Παρόλο που πρόκειται για μια καθαρή έκφραση των οικονομικών σχέσεων στο χώρο, η κεντρική πλατεία στην επαρχία ή η κτίρια συνοικιακή στο μεγάλο κέντρο, περιέχουν πρόσθετα λειτουργικά στοιχεία που αναφέρονται στον κοινωνικό και πολιτισμικό τομέα. Εκεί ακριβώς οφείλεται ο σύνθετος χαρακτήρας της.

3.4.5. Πράσινο

Αν και από πρώτη άποψη, το πρόβλημα της έλλειψης πρασίνου στις ελληνικές πόλεις σχετίζεται με τις γενικότερες λειτουργικές ελλείψεις των οικισμών. Ένα πρώτο ζήτημα είναι φυσικά η διαπίστωση της έλλειψης του πρασίνου, με μέτρο σύγκρισης τα ξένα πάντα πρότυπα. Ξένες πόλεις, ιδίως πρωτεύουσες, που αναπτύχθηκαν κάτω από τελείως διαφορετικές ιστορικά συνθήκες και με διαφορετικά κλιματικά δεδομένα θεωρούνται πρότυπα “πρασίνου”. Στην έλλειψη πρασίνου αποδίδεται σειρά ολόκληρη από περιβαλλοντικές καταστροφές ως και ο απάνθρωπος χαρακτήρας των σημερινών πόλεων. Επομένως το πράσινο δεν είναι μόνο πηγή οξυγόνου και υγείας για τους κατοίκους, αλλά είναι και το συστατικό της πολεοδομικής “μαγειρικής” που εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα των πόλεων.

3.5. Λόγοι της ιδιαιτερότητας του ελληνικού αστικού συστήματος

Το ελληνικό αστικό σύστημα παρουσιάζει σημαντικές ιδιαιτερότητες ως προς τη δομή και τη λειτουργία του σε σχέση με τα υπόλοιπα αστικά συστήματα της Ευρώπης. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε φυσικούς, οικονομικούς και συγκυριακούς παράγοντες οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια.

Περιφερειακότητα και απομόνωση. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού αστικού δικτύου συντελεί η περιφερειακότητα της χώρας σε σχέση με τον ζωτικό οικονομικό - κοινωνικό της χώρο, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκτός από τις δυσκολίες πρόσβασης, η έλλειψη φυσικών συνόρων με την Ευρωπαϊκή Ένωση και η διατήρηση τυπικών και όχι ουσιαστικών σχέσεων με τις γειτονικές χώρες, οδηγεί σε απομόνωση εκτεταμένα τμήματα της ελληνικής επικράτειας τα οποία αποτελούν και εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, καθώς υπόκεινται σε ένα ασταθές γεωπολιτικό περιβάλλον.

Φυσικός κατακερματισμός. Το γεωμορφολογικό υπόβαθρο της χώρας αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για εύκολη πρόσβαση και ικανοποιητική επικοινωνία. Οι ορεινοί όγκοι, το αρχιπέλαγος με τα πολυάριθμα νησιά και ο φυσικός κατακερματισμός του ηπειρωτικού τμήματος με τη διαπλοκή γης και θάλασσας έχει οδηγήσει ιστορικά στην κατάτμηση του ελληνικού χώρου σε διακριτές αλλά και ασύνδετες ενότητες. Όσον αφορά το μέγεθος των ενοτήτων αυτών είναι κατά κανόνα μικρό και δεν επιτρέπει τη δημιουργία οικονομικών κλίμακας. Ο υψηλός βαθμός κατάτμησης έχει σαν αποτέλεσμα το μοναδιαίο κόστος των υποδομών σύνδεσης να είναι συνήθως υψηλό σε σχέση με την ευρωπαϊκή ενδοχώρα.

Χαμηλή πυκνότητα. Τα μορφολογικά προβλήματα επιτείνονται από τη χαμηλή πυκνότητα κατοίκησης της χώρας. Η εκτεταμένη διασπορά (μεγάλος αριθμός αστικών κέντρων και υψηλός βαθμός κατάτμησης των διοικητικών μονάδων της τοπικής αυτοδιοίκησης) αυξάνει ακόμη περισσότερο το κόστος της τεχνικής υποδομής, των αστικών υπηρεσιών και του κοινωνικού εξοπλισμού. Η

ολοκλήρωση των φυσικών προϋποθέσεων, δηλαδή των υποδομών των μεταφορών για την εξασφάλιση της εσωτερικής συνοχής, τη διασύνδεση και την αύξηση της λειτουργικότητας των αστικών κέντρων, είναι ιδιαίτερα δαπανηρή.

Πρόσφατη αστικοποίηση. Η αστικοποίηση στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε ιστορικά πολύ πρόσφατα και μάλιστα με ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς με αποτέλεσμα η δημόσια παρέμβαση να μην μπορεί να ακολουθήσει τους ρυθμούς της, και να είναι σθεναρή και ανεπαρκής. Γνωστά επακόλουθα των παραπάνω είναι η υστέρηση της αστικής υποδομής, η συμφόρηση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος στις μεγάλες πόλεις. Έτσι λοιπόν, η αστική υποδομή στην Ελλάδα δεν έχει ανάγκη μόνο από εκσυγχρονισμό αλλά και ουσιαστικές συμπληρώσεις.

3.6. Μελλοντικές τάσεις για το ελληνικό αστικό σύστημα

Ο αστικός χώρος με τις ιδιαιτερότητες του, τις αλλαγές που φιλοξενεί, μελετάται σήμερα και τροφοδοτεί την επιστημονική γνώση όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν. Στην Ελλάδα με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, ως συνέχεια ενός κύκλου μεγάλων θεσμικών αλλαγών που μετακίνησαν την Τοπική Αυτοδιοίκηση από το περιθώριο στο προσκήνιο του πολιτικού και διοικητικού συστήματος, αποφασίστηκε το μεγάλο βήμα για την ανασυγκρότηση της, την ανασύνταξη της διοικητικής γεωγραφίας και την ίδρυση νέων οργανισμών ισχυρών, βιώσιμων και λειτουργικών.

Η κατάσταση “πόλωσης” που έχει δημιουργηθεί, έρχεται να αντιμετωπιστεί στα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, με τη συμβολή των μεσαίων πόλεων. Οι μεσαίες πόλεις καλούνται και προκαλούνται να διαδραματίσουν τον εξισορροπητικό, αντισταθμικό ρόλο ανάμεσα στις μητροπολιτικές περιοχές και τα μικρού μεγέθους κέντρα (Βελώνη - Νινιράκη, 1997). Πρόκειται για ένα νέο και δύσκολο ρόλο που τους ανατίθεται, αφού πόλεις αυτού του μεγέθους περιοριζόταν στο παρελθόν να παρέχουν βασικές υπηρεσίες στις ζώνες της υπαίθρου. Δεν

μπορεί να παραληφθεί ούτε ο συνεχής ανταγωνισμός που υφίστανται από τις μεγάλες πόλεις (ελκυστικός τόπος κατοικίας και εγκαταστάσεις επιχειρήσεων), ούτε η αδυναμία τους να αποτελέσουν από τη μία στιγμή στην άλλη το αυτό που θα επισπεύσει την αποκέντρωση.

Σήμερα για την εξέλιξη του αστικού συστήματος της Ελλάδας, οι απόψεις διίστανται. Από τη μία πλευρά εκτιμάται ότι ο δυναμισμός των μητροπόλεων τείνει να μειωθεί. Πράγματι, ο πληθυσμός τους εμφανίζει σταθεροποιητικές τάσεις την τελευταία δεκαετία. Φαινόμενα παρακμής, συμφόρησης και υποβάθμισης χαρακτηρίζουν την Αθήνα και λιγότερο τη Θεσσαλονίκη. Σύμφωνα με την άλλη άποψη, οι τάσεις τριτογενοποίησης της οικονομίας θα οδηγήσουν σε ανάκαμψη τις μητροπολιτικές περιοχές αφού προϋποθέτουν μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις, ισχυρές να δημιουργήσουν μεγάλα μεγέθη αγορών και σημαντικές οικονομίες κλίμακας. Οι μεσαίες πόλεις ναι μεν προιονίζουν ένα καλύτερο μέλλον με τις κατάλληλες αναπτυξιακές διαδικασίες, αλλά βραχυπρόθεσμα θα εξακολουθούν να πλήττονται από την αποβιομηχάνιση ενώ παράλληλα ο εκσυγχρονισμός του τριτογενή τομέα είναι σε πολύ αρχικό στάδιο.

4. Παρουσίαση της περιοχής μελέτης

4.1. Εισαγωγή

Ο Νομός Καρδίτσας βρίσκεται σε γεωγραφικό κεντρικό σημείο στο χώρο της Ελλάδας και η έκταση του ανέρχεται σε 2.363 τ. χλμ. που αντιστοιχεί στο 2% της συνολικής έκτασης της χώρας μας. Ο Νομός καταλαμβάνει το Νοτιοδυτικό τμήμα της Θεσσαλίας και συνορεύει στα βόρεια με το Νομό Τρικάλων, ανατολικά με το Νομό Λαρίσης, νότια με τους Νομούς Ευρυτανίας και Φθιώτιδας και δυτικά με το Νομό Άρτας.

Κατά την προσάρτησή του στην Ελλάδα, το 1881 ο Νομός Καρδίτσας αποτελούσε επαρχία του Νομού Τρικάλων, από τον οποίο αποσπάστηκε το 1899 και αποτέλεσε Νομό, με πρωτεύουσα την Καρδίτσα. Το 1909 έγινε και πάλι επαρχία του Νομού Τρικάλων. Το 1944, κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, έγινε πάλι Νομός. Έκτοτε, τα όριά του παραμένουν αναλλοίωτα, εκτός από την προσάρτηση έξι κοινοτήτων του Νομού Ευρυτανίας το 1984 (ΥΧΟΠ 1984).

4.2. Ιστορική Αναδρομή

Η ιστορία της Καρδίτσας δεν βασίζεται, όπως άλλων πόλεων σε μακρινές παραδόσεις, ούτε αναφέρεται από αρχαίους συγγραφείς σαν πόλη όπου ήταν χτισμένη σε εκείνο το σημείο από παλαιά. Και αυτό είναι φυσικό, γιατί η φύση του εδάφους δεν προσφερόταν για τη δημιουργία φρουρίου για προστασία της πόλεως από επιδρομές των ξένων. Οι περισσότερες αναφερόμενες πόλεις από τους αρχαίους συγγραφείς όπως η Μητρόπολη, η Ιθάμη, οι Γόμφοι, τα Τρίκαλα, τα Φάρσαλα, η Άρνη και το Κιέριον ήταν κτισμένες όχι σε πεδινά μέρη αλλά σε τοποθεσίες με φυσικά οχυρά.

Η Καρδίτσα βρίσκεται στην Δυτική Θεσσαλία και σε απόσταση 10 περίπου χιλιομέτρων από τις διακλαδώσεις της Πίνδου. Το έδαφος στο οποίο χτίστηκε η πόλη της Καρδίτσας απείχε τόσο από τη Μητρόπολη όσο και από το Κιέριο περίπου 10 χιλιόμετρα και ανήκε μάλλον στη Μητρόπολη. Και αυτό γιατί η Μητρόπολη προς δυτικά δεν είχε καλλιεργήσιμη γη και επόμενο ήταν να στραφεί προς τα ανατολικά. Το δε Κιέριον το οποίο βρίσκεται σε ορεινή τοποθεσία στο μέσο της πεδιάδας, ήταν αδύνατο να έχει καλλιεργήσιμες εκτάσεις προς όλα τα σημεία του ορίζοντα (*Λάμπας Β., Αθήνα 1974*).

Επί Μουράτ Β' 1421-1451 ο Τουραχάν Μπέης θέλοντας να ενισχύσει το τουρκικό στοιχείο στην περιοχή της Θεσσαλίας, έστειλε απεσταλμένους στο Ικόνιο και έπεισε πέντε με έξι χιλιάδες οικογένειες να μεταναστεύσουν στη Θεσσαλία όπου τους παραχώρησε κτήματα της πεδιάδας. Πολλοί από αυτούς, οι οποίοι αποτελούνταν από σπουδαίες οικογένειες, εγκαταστάθηκαν στην πεδιάδα όπου η πόλη της Καρδίτσας έγινε πρωτεύουσα των αρχαίων φυλών του Ικονίου. Αλλά και από τη μαρτυρία του Άγγλου περιηγητού και τοπογράφου Γουλιέλμου Ληκ, η Καρδίτσα είχε τον Ιανουάριο του 1810, 500-600 κατοικίες διασκορπισμένες σε μια μεγάλη έκταση, με μια μικρή

αναλογία ελληνική. Ο πληθυσμός της Καρδίτσας ήταν αμιγής Τουρκικός¹⁵, πεντακόσιες τουλάχιστον Τουρκικές οικογένειες, όπως επίσης και απαγορευόταν σε χριστιανικές οικογένειες να εγκατασταθούν σ' αυτά τα εδάφη. Οι χριστιανικές οικογένειες ήταν εγκαταστημένες στα ανατολικά, στα τσιφλίκια των Καμινάδων και των Ματαραγκιωτάδων, σε πλινθόκτιστα ισόγεια σπίτια, ανά δύο ή τρεις οικογένειες σε κάθε σπίτι (B. Λάμπας, 1974).

4.3. Φυσικά και Γεωμορφολογικά στοιχεία

Ο Νομός διαμορφώνεται από την ορεινή μάζα της Νότιας Πίνδου - Αγράφων και από την πεδιάδα της αποξηραμένης λίμνης της Ξυνιάδας. Η πιο έντονη ιδιομορφία της ευρύτερης περιοχής είναι η μετάβαση από εντελώς πεδινές εκτάσεις σε ορεινές με μεγάλες κλίσεις 10-30% προς τα Νότια και Νότιο - Δυτικά. Το έδαφος του Νομού είναι κατά 52,3% ορεινό - ημιορεινό και κατά 47,7% πεδινό. Πεδινό είναι το βόρειο και ανατολικό τμήμα του, που αποτελεί την εκτεταμένη πεδιάδα της Καρδίτσας. Το ορεινό ανάγλυφο του Νομού διαμορφώνεται από τις οροσειρές της Νότιας Πίνδου και των Αγράφων οι οποίες έχουν διεύθυνση ΒΔ-ΝΑ και κατέρχονται από το Νομό Τρικάλων σε τρεις δέσμες και συνεχίζονται νοτιότερα στο Νομό Ευρυτανίας. Κύριοι ποταμοί του Νομού είναι ο Αχελώος και ο Πηνειός, στους οποίους διοχετεύονται τα νερά της περιοχής. Ο Αχελώος ρέει επί αρκετό διάστημα στο νοτιοδυτικό τμήμα του Νομού, στα όρια του με τους Νομούς Άρτας και Αιτωλοακαρνανίας το οποία και καθορίζει. Στα νότια, ανάμεσα στα όρη των Αγράφων Βουτσάκι και Ιτάμου, σχηματίζεται ο παραπόταμος του Αχελώου Ταυρωπός ή Μέγδοβας. Κοντά στις πηγές του Ταυρωπού έχει ανεγερθεί φράγμα, με το οποίο σχηματίστηκε η τεχνητή λίμνη Ταυρωπού. Τα νερά της λίμνης διοχετεύονται αρχικά με σήραγγα στον υδροηλεκτρικό σταθμό Ταυρωπού και στη συνέχεια με

¹⁵ Ο Ληκ περιέλαβε στην Καρδίτσα και τα συνορεύοντα τσιφλίκια των Καμινάδων και Ματαραγκιωτάδων, τα οποία κατοικούνταν αποκλειστικά από χριστιανούς.

διώρυγα στη πεδιάδα της Καρδίτσας για άρδευση. Ο Πηνειός ρέει στα βόρεια του Νομού και καθορίζει για μικρό διάστημα τα όρια του με τον Νομό Τρικάλων.

4.4. Διοικητικές μεταβολές και δημογραφική εξέλιξη

Αν και δεν υπάρχουν ιστορικές μαρτυρίες για την πόλη της Καρδίτσας κατά την περίοδο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και κατά τους πρώιμους χρόνους της Οθωμανικής κατοχής, εν τούτοις στην απογραφή τμήματος της Θεσσαλίας από τον Μουράντ μπέη, που πραγματοποιήθηκε στα 1454 - 1455, απογράφεται οικισμός με το όνομα της πόλης.

Η δημογραφική εξέλιξη της Καρδίτσας, από το 1881¹⁶ και μετά, υπήρξε ανοδική για ολόκληρο τον 20^ο αιώνα. Η απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό βρίσκει την πόλη με πληθυσμό 4.504 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 1881, που διενεργήθηκε στις νεοαπελευθερωτικές περιοχές της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την απογραφή, η Επαρχία της Καρδίτσας αποτελείται από 13 δήμους οι οποίοι είναι : Καρδίτσα, Ιθάμης, Φύλλου, Σιλάνων, Κιερίου, Γόμφων, Καλλιφωνίου, Τιτανίου, Νευροπόλεως, Ιτάμου, Αργιθέας, Μενελαίδος και Ταμασίου (Απ. Σαμαρόπουλος, 1992).

Πρώτη νομοθετική πράξη μετά την απελευθέρωση αποτελεί ο νόμος Μ' της 19-03-1882 (ΦΕΚ 16/20-03-1882). Σύμφωνα με το νόμο αυτό, μετά δέκα μέρες από την ημερομηνία του ΦΕΚ, αποκτά υποχρεωτική ισχύ η νομοθεσία του υπόλοιπου βασιλείου και στις προσαρτησθείσες περιοχές της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Με το 2^ο άρθρο του νόμου αυτού, που καθόριζε προσωρινά, τους νομούς και τις επαρχίες, η Καρδίτσα υπάγεται στο νομό Τρικάλων ως μία από τις επαρχίες του.

Με το νόμο ΑΦΞΑ' της 27-5-1887 (ΦΕΚ 216/7-06-1887), καταργείται η σε επαρχίες διοικητική διαίρεση του κράτους και ο θεσμός του Έπαρχου. Οι νομοί διοικούνται από τους νομάρχες. Ο νόμος αυτός καταργήθηκε στις 2-5-1891 οπότε επανέρχεται σε ισχύ η διαίρεση του κράτους σε επαρχίες. Με άλλο νόμο (ΒΚΖ' του 1892 ΦΕΚ 240/22-7-1892) καταργούνται ξανά οι επαρχίες και ο θεσμός των έπαρχων και η διοίκηση περιέρχεται στην δικαιοδοσία των νομαρχών. Και πάλι, μετά από επτά χρόνια με τον ίδιο νόμο ΒΧΔ' "περί διοικητικής διαιρέσεως του κράτους" καταργούνται αμέσως οι προηγούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις και η επικράτεια διαιρείται σε 26 νομούς (Απ. Σαμαρόπουλος, 1992).

Στο Α' μέρος, άρθρο 2, του νόμου ΒΧΔ' της 6-07-1889 (ΦΕΚ 136/8-07-1899), καθορίζεται η σύσταση του νομού Καρδίτσας, διοικούμενη από νομάρχη με έδρα της νομαρχίας την πόλη της Καρδίτσας. Ο νεοσύστατος νομός περιλαμβάνει τους δεκατρείς δήμους της παλαιότερης επαρχίας. Ο νόμος ίσχυσε από τις 15-11-1899 σύμφωνα με το Β.Δ της 21-10-1899. Στο μεταξύ η πόλη της Καρδίτσας αυξάνει σταδιακά τον πληθυσμό της. Στην απογραφή του 1889 έχει 6.798 κατοίκους, το 1896 έχει 9.446 και το 1907 έχει 9.664 κατοίκους.

Με το νέο νόμο, τον ΓΥΛΔ' (3434) της 16-11-1909 (ΦΕΚ 282/4-12-1909), καταργείται ο νομός της Καρδίτσας και υποβαθμίζεται σε επαρχία του νομού Τρικάλων. Αυτή ήταν και η τελευταία νομοθετική ρύθμιση πριν την ρύθμιση του 1912 που καθόρισε την μορφή των ΟΤΑ. Με το νόμο ΝΔΖ' (4057) "περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων" της 10-12-1912 για πρώτη φορά εμφανίζονται στην διοικητική διαίρεση του κράτους οι κοινότητες. Επίσης αλλάζει η φύση των δήμων¹⁷. Με Β.Δ της 29-8-1912 (ΦΕΚ 31-8-1912) ορίζεται η σύσταση των δήμων και κοινοτήτων του νομού Τρικάλων στον οποίο υπάγεται η επαρχία Καρδίτσας. Η πόλη της Καρδίτσας χαρακτηρίζεται ως κοινότητα, αφού δεν συμπληρώνει

¹⁶ Χρονολογία κατά την οποία προσαρτήθηκε το ελληνικό κράτος.

¹⁷ Δήμοι θεωρούνται πλέον οι πρωτεύουσες των νομών ή πόλεις με πληθυσμό πάνω από 10.000 κατοίκους.

πληθυσμό¹⁸ 10.000 κατοίκους, και με τις υπόλοιπες κοινότητες απαρτίζουν την επαρχία Καρδίτσας του νομού Τρικάλων.

Οι τελευταίες, σημαντικές για την ιστορία του νομού Καρδίτσας, νομοθετικές ρυθμίσεις έγιναν στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής. Με Κ.Δ. της 19-02-1942 (ΦΕΚ 55/19-03-1942) ορίζεται θέση έπαρχου για την επαρχία της Καρδίτσας με έδρα την πόλη της Καρδίτσας και με το νόμο 1367 της 10-03-1944 ιδρύεται ο νομός της Καρδίτσας, από την ομώνυμη επαρχία που αποσπάται η πόλη της Καρδίτσας.

4.5. Ο Νομός σε Εθνικό Επίπεδο

4.5.1. Πληθυσμιακά στοιχεία

Από τις απογραφές των πρώτων δεκαετιών του αιώνα προκύπτει η σταθερή πληθυσμιακή εξέλιξη της Καρδίτσας, όμως το πληθυσμιακό “άλμα” έγινε μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Στην απογραφή του 1920 η πόλη της Καρδίτσας έχει πληθυσμό 12.618 κατοίκους, στην απογραφή του 1928 έχει 13.883 και το 1940 έχει 14.024 κατοίκους. Σύμφωνα με την απογραφή της 7^{ης} Απριλίου του 1951 ο νομός της Καρδίτσας έχει 3 δήμους, 141 κοινότητες και 188 οικισμούς. Η πόλη της Καρδίτσας έχει πληθυσμό 18.543 κατοίκους. Στην απογραφή της 19^{ης} Μαρτίου του 1961 συναντούμε 32 νέους οικισμούς ενώ ένας διαγράφεται (Μάραθος Στεφανιάδος). Στην απογραφή αυτή ο νομός Καρδίτσας έχει 3 δήμους, 140 κοινότητες και 220 οικισμούς, ενώ ο πληθυσμός της πόλης ανέρχεται σε 23.708 κατοίκους. Με την απογραφή της 14^{ης} Μαρτίου του 1971 ορίζονται 12 νέοι οικισμοί ενώ άλλοι

¹⁸ Σύμφωνα με την απογραφή του 1907 η πόλη της Καρδίτσας έχει πληθυσμό 9.664 κατ.

διαγράφονται ως μη πληρούντες τους όρους. Ο νομός έχει 4 δήμους, 139 κοινότητες και 230 οικισμούς. Στην απογραφή τέλους του 1981 ο νομός έχει 4 δήμους και 140 κοινότητες. Στον πίνακα 3.1 παρουσιάζεται ο πληθυσμός του Νομού Καρδίτσας από το έτος 1881 μέχρι το 1991.

Πίνακας 4.1 : Πληθυσμός Ν. Καρδίτσας 1881-1991

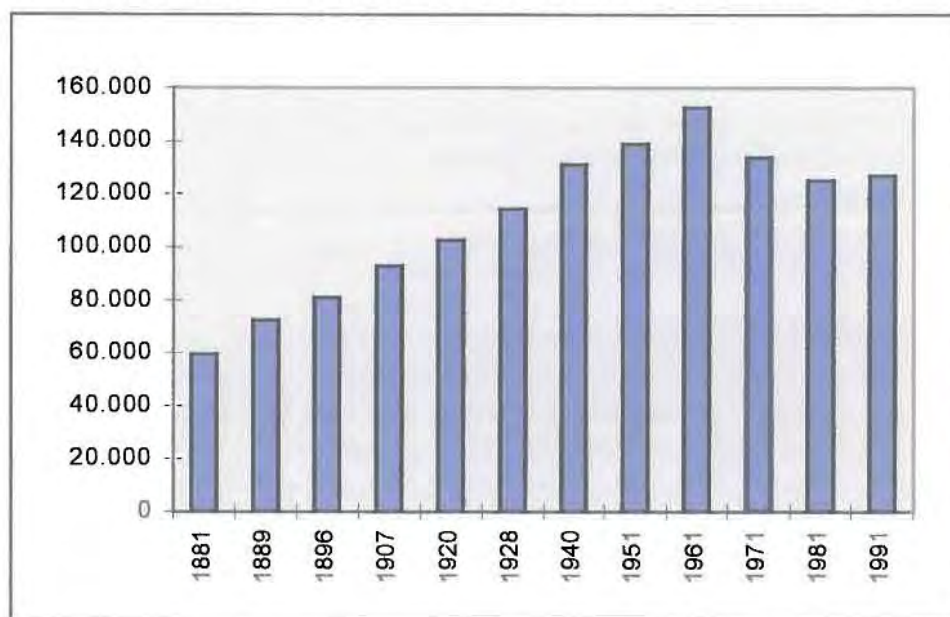
Έτος	Πληθυσμός
1881	59.310
1889	72.174
1896	80.766
1907	92.741
1920	102.652
1928	114.113
1940	130.960
1951	138.786
1961	152.534
1971	133.776
1981	124.930
1991	126.854

Πηγή : Πάπυρος Λαρούς Μπρετάνικα

Ο πληθυσμός του Νομού Καρδίτσας, που σύμφωνα με την απογραφή του 1991, ανέρχεται στους 126.854 κατοίκους, δεν παρουσιάζει σταθερή ανοδική ή πτωτική πορεία, αλλά μεταβάλλεται διαφορετικά μεταξύ 1951-1991. Συγκεκριμένα, παρουσίασε αύξηση κατά την περίοδο 1951 - 1961 κατά 9,59%, ποσοστό υψηλότερο από το ποσοστό γενικής αύξησης της χώρας, που μάλλον οφείλεται στο γενικότερο κλίμα πληθυσμιακής αύξησης που παρατηρείται σε πολλές περιοχές κατά την μεταπολεμική περίοδο. Στη συνέχεια παρουσίασε μείωση κατά 12,5% την περίοδο 1961 - 1971, περίοδος η οποία χαρακτηρίστηκε από την έντονη μετανάστευση του πληθυσμού προς το εξωτερικό. Η μείωση αυτή, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 4.2) και διάγραμμα (διάγραμμα 4.2), συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της περιόδου 1971 - 1981 (-6,08%). Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο, ο πληθυσμός της Περιφέρειας

Θεσσαλίας παρουσίαζε αύξηση, αν και σε σημαντικά χαμηλότερο ρυθμό από το σύνολο της χώρας. Κατά την περίοδο 1981 - 1991 ο Νομός Καρδίτσας παρουσίασε αύξηση κατά 1,26%, ενώ της περιφέρειας αυξήθηκε κατά 5,11% και του συνόλου της χώρας κατά 5,38%.

Διάγραμμα 4.1 : Εξέλιξη Πληθυσμού Ν. Καρδίτσας 1881 - 1991

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Ο συνολικός πληθυσμός του Δήμου Καρδίτσας, σύμφωνα με την απογραφή του 1991 ανέρχεται σε 30.067 κατοίκους. Αυτό σημαίνει ότι κατά την δεκαετία 1981-1991 παρουσιάστηκε μια αύξηση του πληθυσμού κατά 9,21%, υπερβαίνοντας τα αντίστοιχα ποσοστά αύξησης σε εθνικό, περιφερειακό και νομαρχιακό επίπεδο. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 4.1 παρατηρείται ότι κατά την περίοδο 1971-1981 όπου παρατηρήθηκε γενική μείωση του πληθυσμού στο Νομό Καρδίτσας, ο Δήμος Καρδίτσας παρουσίασε θετική πληθυσμιακή μεταβολή. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι παρά την πληθυσμιακή κατάρρευση του Νομού κατά την προηγούμενη δεκαετία, ο Δήμος Καρδίτσας παρουσίασε μια δυναμική μεταβολή επιδεικνύοντας τη

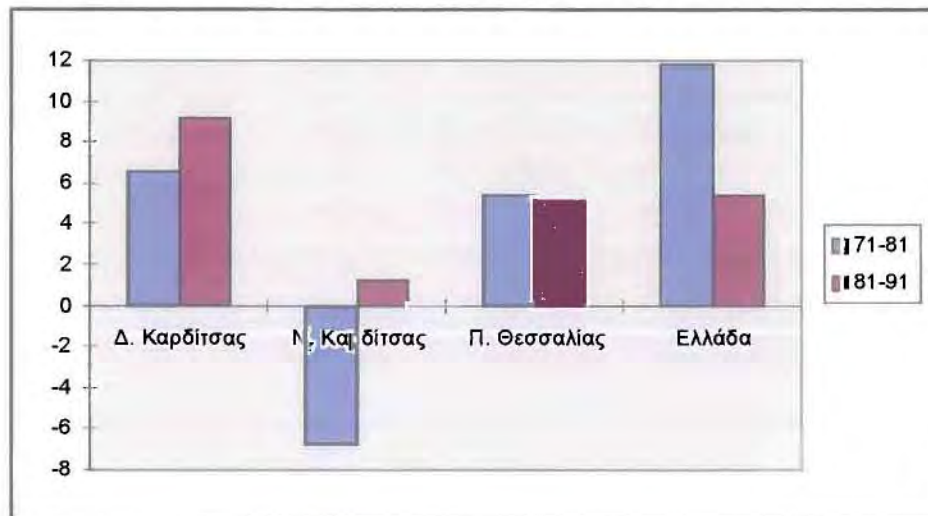
δυνατότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων ικανών να συγκρατήσουν ή να φέρουν πληθυσμό¹⁹.

Πίνακας 4.2 : Πληθυσμιακή εξέλιξη Ν. Καρδίτσας την περίοδο 1971-1991

	1971	1981	1991	71-81	81-91
Δ. Καρδίτσας	25830	27532	30067	6,59%	9,21
Ν. Καρδίτσας	133918	124930	126498	-6,71	1,26
Π. Θεσσαλίας	659884	695654	731230	5,42	5,11
Ελλάδα	8768641	9740417	10264136	11,8	5,38

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε. - Απογραφές 1971 - 1991

Διάγραμμα 4.2 : Ποσοστιαία πληθυσμιακή μεταβολή 71 – 91

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

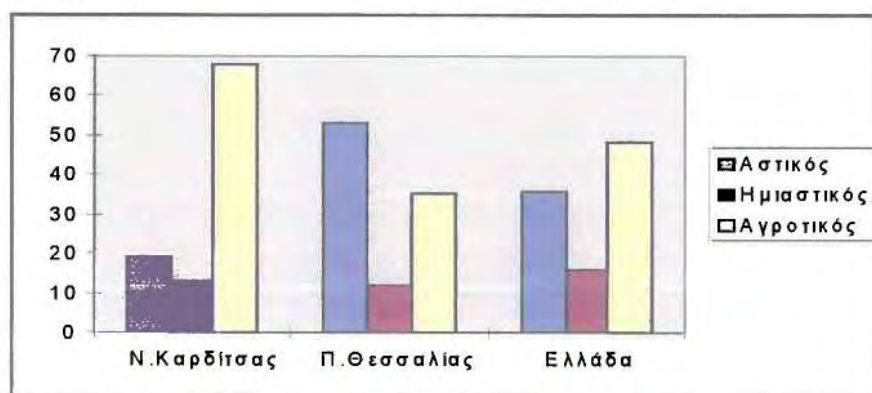
Στα πλαίσια της μελέτης των πληθυσμιακών στοιχείων της περιοχής σκόπιμο κρίνεται να εξεταστούν και οι μεταβολές που παρουσιάστηκαν τα τελευταία χρόνια σε αφορά τη διάρθρωση του πληθυσμού σε αστικό, ημιαστικό και αγροτικό. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. έχουμε:

¹⁹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Δήμος Καρδίτσας είναι ο μόνος Δήμος του Νομού που μπορεί να χαρακτηριστεί ως πόλη με βάση τα πληθυσμιακά κριτήρια.

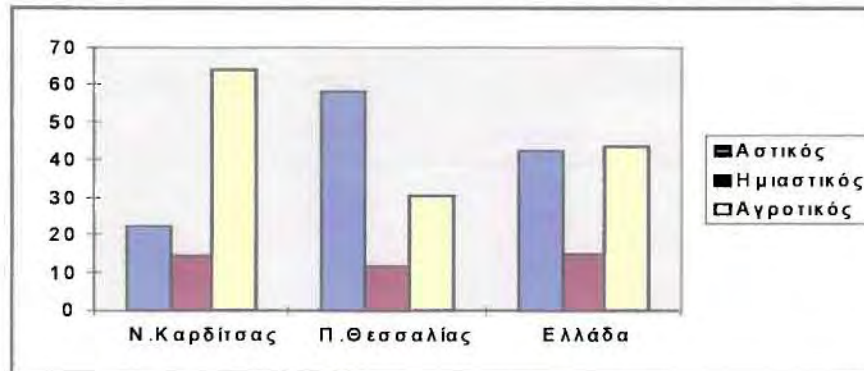
Πίνακας 4.3 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού σε αστικό, ημιαστικό, αγροτικό

	Αστικός			Ημιαστικός			Αγροτικός		
	1971	1981	1991	1971	1981	1991	1971	1981	1991
Ν.Καρδίτσας	19,3	22	23,9	12,9	14,2	16,1	67,8	63,8	60
Π.Θεσσαλίας	53,2	58,1	58,9	11,7	11,6	12,9	35,1	30,3	28,2
Ελλάδα	35,8	42,2	43,6	15,8	14,6	16,4	48,4	43,2	40

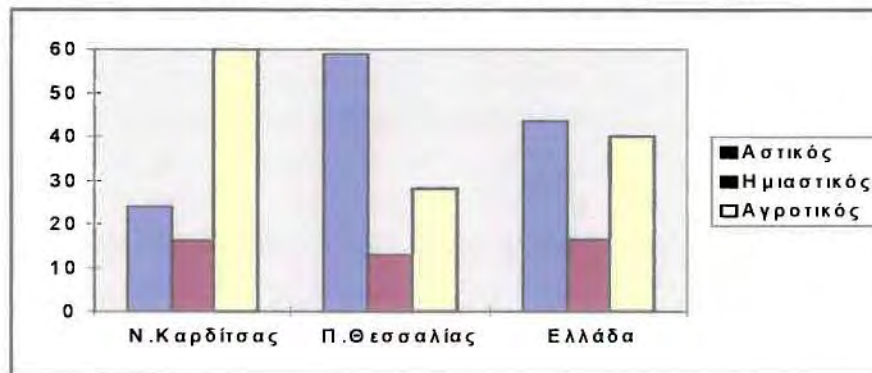
Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε.

Διάγραμμα 4.3 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού το 1971

Πηγή : Ίδια Επεξεργασία

Διάγραμμα 4.4 : Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού το 1981

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 4.5 : Ποσοστιαία Κατανομή πληθυσμού το 1991

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Από τον παραπάνω πίνακα (πίνακας 4.3) και διαγράμματα φαίνεται ότι στην εξεταζόμενη περίοδο ο αστικός και ημιαστικός πληθυσμός αυξάνεται με ταυτόχρονη μείωση του αγροτικού όχι μόνο στο νομό, αλλά και στην περιφέρεια και στο σύνολο της χώρας. Ωστόσο, ο αγροτικός πληθυσμός του Νομού Καρδίτσας είναι υψηλός (60%) σε σχέση με τη περιφέρεια Θεσσαλίας (28,2%) και τη χώρα (40%), γεγονός που εξηγείται σε σημαντικό βαθμό από το μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού (47,2%) που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα.

Η εφαρμογή του προγράμματος “Ι. Καποδίστριας” στο νομό Καρδίτσας είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία 21 Νέων Δήμων (χάρτης 4.1), δηλαδή οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης που είναι ικανοί να διαχειριστούν τα προβλήματα τους και να τα επιλύσουν χωρίς την ανάμειξη της κεντρικής εξουσίας. Στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 4.4) φαίνονται οι Νέοι Δήμοι του νομού και οι έδρες αυτών.

Πίνακας 4.4 : Νέοι Δήμοι και έδρες τους στο Ν. Καρδίτσας

Νέοι Δήμοι	Έδρα	Νέοι Δήμοι	Έδρα
Δήμος Αργιθέας	Ανθηρό	Δήμος Παμίσου	Αγναντερό
Δήμος Άρνης	Ματαράγκα	Δήμος Πλαστήρα	Μορφοβούνι
Δήμος Αχελώου	Βραγκιανά	Δήμος Σελλάνων	Προάστιο
Δήμος Ιθώμης	Φανάρι	Δήμος Σοφάδων	Σοφάδες
Δήμος Ιτάμου	Καλλίθηρο	Δήμος Ταμασίου	Λεοντάρι
Δήμος Καλλιφωνίου	Καλλιφώνι	Δήμος Φύλλου	Ιτέα
Δήμος Κάμπου	Σταυρός	Κοιν. Αθαμανών	Πετρίλο
Δήμος Καρδίτσας	Καρδίτσα	Δήμος Ρεντίνης	Ρεντίνα
Δήμος Μενελαΐδας	Κέδρος	Δήμος Νεβρόπολης	Πεζούλα
Δήμος Μητρόπολης	Μητρόπολη	Δήμος Παλαμά	Παλαμάς
Δήμος Μουζακίου	Μουζάκι		

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

4.5.2. Μετανάστευση

Ένα άλλο σημείο που θα πρέπει να εξεταστεί είναι το φαινόμενο της μετανάστευσης στο νομό Καρδίτσας το διάστημα 1961-1991. Από το 1960, χρονολογία που υπογράφεται η πρώτη συμφωνία για τη μετανάστευση ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ο αριθμός των μεταναστών στη Θεσσαλία αυξήθηκε πολύ γρήγορα. Τα τελευταία χρόνια το ποσοστό αυτό θα αυξηθεί και άλλο : το 1970 το 8% των μεταναστών προέρχονται από τη Θεσσαλία (*M. Sivignon, 1992*). Συγκεκριμένα για το νομό Καρδίτσας υπάρχει μια εκροή του πληθυσμού της τάξης των 37.742 ατόμων στη δεκαετία 1961-1971 και 16.435 ατόμων στη δεκαετία 1971-1981. Το φαινόμενο της εκροής πληθυσμού σε αυτές της δεκαετίες δικαιολογείται ως εξής. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο ένας μεγάλος αριθμός ατόμων του νομού ακολούθησε την γενικότερη τάση της μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και προς άλλες ξένες χώρες με σκοπό την απόκτηση υψηλότερου εισοδήματος και την επίτευξη καλύτερων συνθηκών ζωής. Η μετανάστευση αφορά περισσότερο τις αγροτικές και ημιαστικές περιοχές και συγκεκριμένα μιλάμε για μετανάστευση των κατοίκων των Αγράφων προς την Αμερική (*M. Sivignon, 1992*). Το μέγεθος της μετανάστευσης την δεκαετία 1971-1981 είναι κατά πολύ μικρότερο από την προηγούμενη περίοδο, γεγονός που σημαίνει πιο συνειδητοποιημένη έξοδο. Το διάστημα 1981-1991 έχουμε εισροή πληθυσμού στο νομό που μπορεί να σημαίνει εκτός από μείωση της μετανάστευσης, και μια τάση αύξησης των παλιννοστούντων.

Πίνακας 4.5 : Προσωρινή Μετανάστευση στο Ν. Καρδίτσας

Έτος	Ν. Καρδίτσας	Θεσσαλία	Ελλάδα
1957	1	414	22540
1960	10	359	27454
1695	110	1940	59241
1971	289	2693	75229

Πηγή : M. Sivignon, 1992

Πίνακας 4.6 : Μόνιμη Μετανάστευση στο Ν. Καρδίτσας

Έτος	Ν. Καρδίτσας	Θεσσαλία	Ελλάδα
1960	101	693	47768
1965	1148	6478	117167
1966	812	4257	86896
1967	347	1806	42730
1968	508	2552	50866
1969	1097	6381	91552
1970	1263	8219	92681
1971	980	5702	61745
1972	449	3273	43398

Πηγή : M. Sivignon, 1992

4.5.3. Απασχόληση - Ανεργία

Η κατανομή του απασχολούμενου πληθυσμού κατά τομέα δραστηριότητας στο Δήμο Καρδίτσας ευνοεί σαφώς τον τριτογενή τομέα. Ειδικότερα για τη δεκαετία 1971-1981, ο τριτογενής τομέας κρατάει τα σκήπτρα στον τομέα της απασχόλησης τόσο στο σύνολο του πληθυσμού, όσο και σε κάθε ένα από τα δύο φύλλα. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη των δημόσιων υπηρεσιών που εξυπηρετούν τόσο το Δήμο Καρδίτσας, όσο και ολόκληρο το Νομό.

Στη δεύτερη θέση βρίσκεται ο δευτερογενής τομέας, τόσο στο σύνολο του πληθυσμού, όσο και σε κάθε φύλλο. Αντίθετα με τους δύο προηγούμενους τομείς, η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα κυμαίνεται σε χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Παρά την μικρή συμμετοχή του όμως, παρουσιάζει κατά την περίοδο 1971 - 1981 την μεγαλύτερη θετική ποσοστιαία μεταβολή, με δεύτερο αυτόν των υπηρεσιών (τριτογενής τομέας).

Πίνακας 4.7 : Ποσοστιαία κατανομή ενεργού και μη ενεργού πληθυσμού

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	1971	1981
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός	38,28	42,97
Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός	61,72	57,03

Πηγή : ΤΑΠ Δ. Καρδίτσας, Καρδίτσα 1994

Εξετάζοντας τη συμμετοχή κάθε φύλου στους απασχολούμενους στους τρεις τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων (πίνακας 4.8), παρατηρείται μια σαφής υπεροχή του ανδρικού πληθυσμού τόσο σε κάθε επιμέρους τομέα, όσο και στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Αξιοσημείωτη είναι η τάση της αύξησης του ποσοστού συμμετοχής του γυναικείου πληθυσμού στον τριτογενή τομέα (που σχετίζεται και με την βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού αυτού). Επίσης αξιοσημείωτη είναι τόσο η παρουσία του γυναικείου πληθυσμού στον οικονομικό μη ενεργό πληθυσμό, όσο και η οριακή αύξηση της συμμετοχής αυτής κατά την περίοδο 1971 - 1981 (επίσης οριακή τιμή του συνολικού μη ενεργού πληθυσμού του Δήμου). Αντίθετα με τα προηγούμενα, ο οικονομικός ενεργός πληθυσμός παρουσιάζει μία αξιόλογη θετική ποσοστιαία μεταβολή (πίνακας 4.9) κατά την ίδια χρονική περίοδο, βελτιώνοντας το ποσοστό συμμετοχής του στο σύνολο του πληθυσμού του Δήμου.

Πίνακας : Οικονομικά Ενεργός πληθυσμός¹ και Οικονομικά Χαρακτηριστικά (Αρρένες, Θήλεις, Σύνολο)

ΤΟΜΕΑΣ	1971						1981					
	A	%	Θ	%	Σύνολο	%	A	%	Θ	%	Σύνολο	%
Πρωτογενής	440	6,83	180	12,33	620	7,65	711	10,15	264	10,80	975	10,32
Δευτερογενής	2320	36,02	380	26,03	2700	34,18	2689	98,39	323	13,22	3012	31,88
Τριτογενής	3500	54,35	860	58,90	4360	55,19	3510	50,11	1794	73,40	5304	56,13
Μη δηλώσαντες	180	2,80	40	2,74	220	2,78	95	1,35	63	2,58	158	1,67
Σύνολο οικ. ενεργού πληθυσμού	6440	100	1460	100	7900	100	7005	100-	2444	100	9449	100
Σύνολο οικ. μη ενεργού πληθυσμού	3280	-	9460	-	12740	-	3201	-	9342	-	12543	-

Πηγή : ΤΑΠ Δ. Καρδίτσας, 1994

Πίνακας : Ποσοστιαία Κατανομή κατά φύλο - Μεταβολή πληθυσμού

ΤΟΜΕΑΣ	A	Θ	Σύνολο	A	Θ	Σύνολο	% 71-81 Μεταβολή Απασχολουμένων
Πρωτογενής	70,97	29,03	100	72,92	27,08	100	57,26
Δευτερογενής	85,93	14,07	100	89,26	10,72	100	11,56
Τριτογενής	80,28	19,72	100	66,18	33,83	100	21,65
Σύνολο οικ. ενεργού πληθ.	81,52	18,48	100	74,13	25,87	100	19,61
Σύνολο οικ. μη ενεργού πληθ.	25,75	74,25	100	25,52	74,48	100	-1,55

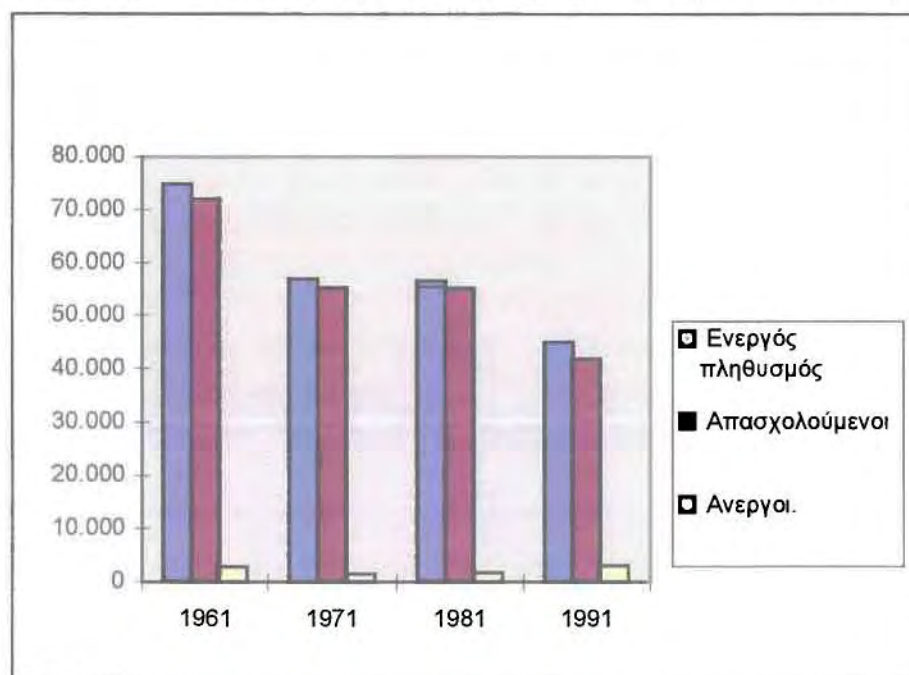
Πηγή : ΤΑΠ Δ. Καρδίτσας, 1994

¹ Πληθυσμός άνω των 10 ετών

Πίνακας 4.10 : Απασχολούμενοι και Άνεργοι στο Νομό Καρδίτσας

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	1961	1971	1981	1991
Ενεργός πληθυσμός	74.756	56.884	56.725	44.915
Απασχολούμενοι	72.031	55.268	55.089	41.842
Άνεργοι.	2.725	1.616	1.636	3.073

Πηγή : Περιοδικό ΤΟΠΟΣ

Διάγραμμα 4.6 : Διάγραμμα Απασχόλησης Πληθυσμού στο Ν. Καρδίτσας

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

4.6. Οικονομικά Χαρακτηριστικά

4.6.1. Πρωτογενής Τομέας

Η γεωργία αποτελεί την κύρια παραγωγική δραστηριότητα στο σύνολο του Νομού Καρδίτσας. Το κυριότερο προϊόν που παράγεται είναι το βαμβάκι, με το οποίο καλλιεργούνται τα 45,5% των καλλιεργήσιμων και τα 66,7% των αρδευόμενων εκτάσεων. Επιπλέον η παραγωγή του αντιπροσωπεύει το 33-37% της συνολικής ελληνικής παραγωγής. Η γεωγραφική κατανομή των καλλιεργούμενων εκτάσεων δείχνει μια μεγάλη συγκέντρωση της δραστηριότητας στην πεδινή περιοχή (το 82% της συνολικής καλλιεργήσιμης έκτασης του Νομού Καρδίτσας), σε σχέση με την αντίστοιχη των ημιορεινών και ορεινών περιοχών (το υπόλοιπο 18% της συνολικής καλλιεργήσιμης έκτασης του Νομού).

Στα πεδινά παρατηρούμε μια σημαντική ανάπτυξη της γεωργικής δραστηριότητας. Δυναμικές καλλιέργειες χρησιμοποιούνται στις αρδευόμενες εκτάσεις (βαμβάκι, αραβόσιτος, μηδική, κηπευτικά κλπ), η μη αρδευόμενη έκταση καλλιεργείται κυρίως με σιτάρι σκληρό, ενώ σημαντικά βήματα προόδου έχει κάνει η πεδινή γεωργία όσο αφορά την εκμηχάνιση της.

Αντίθετα στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές του νομού, η μορφή της γεωργίας αλλάζει σημαντικά. Κυρίως στους πρόποδες του βουνού εμφανίζεται η καλλιέργεια σιτηρών, καπνού και κηπευτικών. Σε μεγάλα υψόμετρα παρουσιάζονται καλλιέργειες συνδεδεμένες με την κτηνοτροφία. Το ανάγλυφο καθώς και ο μικρός και μικροτεμαχισμένος κλήρος δεν ευνοούν την εκμηχάνιση των γεωργικών εργασιών στα ορεινά.

Πίνακας 4.11 : Γεωργικές Εκμεταλλεύσεις στο Νομό Καρδίτσας

ΓΕΩΡΓΙΑ	1991	1997
Σύνολο καλλιεργειών (στρέμματα)	1.102.646	1.099.601
Αρδευθείσες καλλιέργειες (στρέμματα)	728.075	866.625
Ελαιόλαδο (τόννοι)	-	-
Καπνός (τόννοι)	7.605	6.926
Βαμβάκι (τόννοι)	139.503	193.443
Σίτος (τόννοι)	92.319	42.307
Ρύζι (τόννοι)	-	-
Εσπεριδοειδή (τόννοι)	-	-
Μήλα (τόννοι)	404	542
Ροδάκινα (τόννοι)	83	173
Γεώμηλα (τόννοι)	3.320	4.657
Τομάτες (τόννοι)	100.972	43.389
Κρέας (τόννοι)	10.611	8.936
Γάλα (τόννοι)	36.980	36.063
Τυρί μαλακό (τόννοι)	2.558	2.025
Τυρί σκληρό (τόννοι)	6	45
Αυγά (χιλ.τεμάχια)	22.085	18.377
Γεωργικοί ελκυστήρες	8.402	-

Πηγή : Περιοδικό ΤΟΠΟΣ

Οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις στο νομό ανέρχονται σε 21.057 με βάση τα τελευταία στοιχεία απογραφής του 1991. Από αυτές το 72,3% βρίσκεται στις πεδινές περιοχές (αξιοποιώντας μόνο το 82% των καλλιεργούμενων εκτάσεων), το 5,3% αυτών βρίσκεται στις ημιορεινές περιοχές, ενώ το υπόλοιπο 22,4% των εκμεταλλεύσεων του νομού βρίσκεται στις ορεινές περιοχές. Αντίστοιχα το 1981 υπήρχαν 24.170 εκμεταλλεύσεις με μέση έκταση ανά εκμετάλλευση 45,5 στρέμματα, που διαμοιραζόταν σε 5 τεμάχια περίπου.

4.6.2. Δευτερογενής Τομέας

Η παραγωγική δομή του Νομού Καρδίτσας χαρακτηρίζεται από την ισχυρή παρουσία ενός σχετικά αναπτυγμένου αγροτικού τομέα, γεγονός που επιβεβαιώνεται τόσο από την σύνθεση του πληθυσμού όσο και από την τομεακή κατανομή της απασχόλησης. Από την άλλη πλευρά η παρουσία του δευτερογενή τομέα είναι περιορισμένη. Η μικρή αύξηση στην απασχόληση στη δεκαετία 1971 - 1981 προήλθε σχεδόν αποκλειστικά από τον κλάδο των κατασκευών. Αντίθετα ο τομέας της μεταποίησης παρουσίασε μικρή πτώση στην απασχόληση, αδυνατώντας έτσι να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό που απελευθερώθηκε από τον πρωτογενή τομέα και το οποίο κατευθύνθηκε σε μεγάλο ποσοστό στο τριτογενή τομέα. Η παραπάνω οικονομική διάρθρωση του Ν. Καρδίτσας, δείχνει ότι η εξάρτηση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού από τον πρωτογενή τομέα και η μικρή ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα, αποτελούν τους βασικότερους περιοριστικούς παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης. Σήμερα η αγορά του νομού είναι ουσιαστικά άμεσα εξαρτημένη από το ύψος της παραγωγής του πρωτογενή τομέα και ιδιαίτερα του βαμβακιού. Ο τομέας της μεταποίησης, ο οποίος θα αναμενόταν, έλλειψη δυναμικών χαρακτηριστικών στους άλλους δύο τομείς, να αποτελέσει τον κύριο μοχλό ανάπτυξης, δεν έχει αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό για να δώσει εναλλακτική απασχόληση στους κατοίκους του Νομού. Το ποσοστό απασχόλησης του δευτερογενούς τομέα (13%) σε μακροχρόνια βάση είναι πολύ μικρό και εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους στην επίτευξη των βασικών στόχων της περιφερειακής ανάπτυξης, δηλαδή του υψηλού ρυθμού ανάπτυξης και της πλήρους απασχόλησης. Πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο ότι η εκμηχάνιση στον πρωτογενή τομέα, σε συνδυασμό με το σχετικά χαμηλό εισόδημα των αγροτών και την έλλειψη δυναμικότητας του πρωτογενή τομέα κατά την οικονομική ανάπτυξη, θα αποτελέσουν μελλοντικά παράγοντες απελευθέρωσης εργατικού δυναμικού. Συνεπώς ο δευτερογενής τομέας και ιδιαίτερα η μεταποίηση καλείται να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην απορρόφηση του εργατικού δυναμικού.

4.6.3. Τριτογενής Τομέας

Αν και ο Νομός Καρδίτσας έχει χαρακτήρα κατ' εξοχήν αγροτικό, ο τριτογενής τομέας παρουσιάζεται ιδιαίτερα δυναμικός. Από πλευράς Ακαθάριστου Προϊόντος, το 51,83% προέρχεται από τον πρωτογενή ενώ μόνο το 16,29% από το δευτερογενή και το 31,88% από τον τριτογενή²⁰. Ο κλάδος των "λοιπών υπηρεσιών" απορροφά το 7,8% του ενεργού πληθυσμού και αν και δείχνει σημαντική υστέρηση σε σχέση με το ποσοστό της Θεσσαλίας (11%) και του συνόλου της Ελλάδας (15%), είναι σημαντικός για το νομό. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η μεγαλύτερη συνεισφορά σ' αυτό το ποσοστό το έχει ο υποκλάδος "Κυβερνητικές Υπηρεσίες" δηλαδή Νομαρχία, Αστυνομία, Δικαστήρια και στρατιωτικές υπηρεσίες. Την ίδια υστέρηση παρουσιάζει ο κλάδος "Εμπόριο" σε σχέση πάντα με την κατανομή του ενεργού πληθυσμού²¹. Η συνεισφορά του όμως στην απορρόφηση του ενεργού πληθυσμού είναι πολύ σημαντική. Έτσι στο σύνολο του μη αγροτικού τομέα (δευτερογενής και τριτογενής) το ποσοστό των απασχολουμένων στο εμπόριο είναι 18,9% (ΕΣΥΕ 1991). Παρατηρείται λοιπόν η εξής αντίφαση: ο τριτογενής τομέας υστερεί σε σχέση με την υπόλοιπη Θεσσαλία και την χώρα, αλλά είναι υπερανπτυγμένος σε σχέση με την οικονομική δομή του νομού. Αυτή η αντίφαση μπορεί να γίνει παράγοντας υποστήριξης της γενικότερης δοκιμής αναδιάρθρωσης και όχι τροχοπέδη της.

4.6.4. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), είναι η αξία σε τιμές αγοράς, όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία σε ένα χρονικό διάστημα που συμβατικά καθορίζεται το ημερολογιακό έτος. Η έννοια αυτή διαφέρει από το Εθνικό Προϊόν στο ότι αναφέρεται στη παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών σ' ένα αυστηρά προκαθορισμένο χώρο.

²⁰ Στοιχεία 1990.

²¹ Ν. Καρδίτσας 6,3%, Θεσσαλία 9%, Ελλάδα 12,2%

Για το Συνολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν υπάρχουν στοιχεία σε επίπεδο Νομού, Περιφέρειας και χώρας για τα έτη 1981, 1991 και 1994 ενώ για το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν κατά τομείς υπάρχουν στοιχεία για τα έτη 1970, 1980 και 1988. Μετά την ανάλυση των στοιχείων παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό το 1970 στο Νομό Καρδίτσας καταλαμβάνει ο πρωτογενής τομέας (49%), ενώ ακολουθεί ο τριτογενής (31,4%) με σημαντική διαφορά από το δευτερογενή που έπεται. Το 1980 παρατηρείται μία πτώση στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα ενώ ο πρωτογενής παρουσιάζει μια πολύ μικρή αύξηση και συνεχίζει να καταλαμβάνει την πρώτη θέση (45,8%) στο νομό. Το 1988 ο πρωτογενής τομέας αυξάνεται (48,2%), όπως και ο τριτογενής (36,6), ενώ συνεχίζεται να μειώνεται (15,2%) ο δευτερογενής τομέας. Η μεταξύ τους κατάταξη παραμένει η ίδια.

Πίνακας 4.12 : Ακαθάριστο προϊόν κατά τομείς το 1970

Χωρικές Ενότητες	Πρωτογενής		Δευτερογενής		Τριτογενής	
		%		%		%
Ν. Καρδίτσας	1451	3,08	581	0,72	928	0,71
Περ. Θεσσαλίας	5422	11,53	3860	4,77	5780	4,44
Σύνολο Ελλάδας	47058	100	80976	100	129966	100

Πηγή : Κ.Ε.Π.Ε.

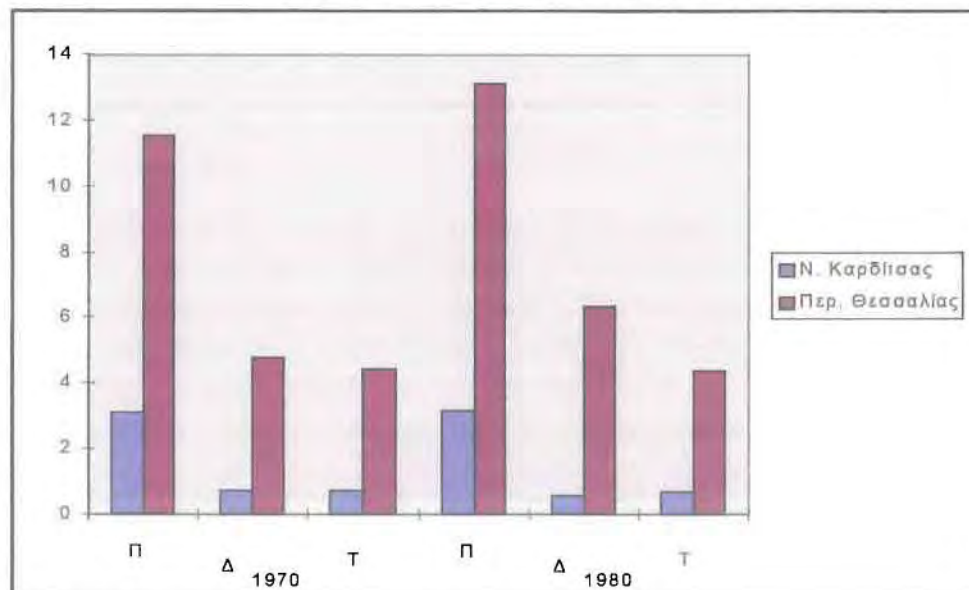
Σε Περιφερειακό επίπεδο, το 1970 ο τριτογενής τομέας καταλαμβάνει την πρώτη θέση (38,4%), ενώ ακολουθεί ο πρωτογενής (36%) με πολύ μικρή διαφορά. Στη περιφέρεια Θεσσαλίας όπως και στο Νομό Καρδίτσας ο δευτερογενής τομέας καταλαμβάνει τη τρίτη θέση (25,6%). Το 1980 εκείνο που παρατηρείται είναι μία πτώση του ακαθάριστου προϊόντος σε όλους τους τομείς, εκτός του δευτερογενούς. Η διαφορά από το 1970 είναι ότι τώρα το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνει ο τριτογενής (36,9%) και ακολουθούν οι άλλοι δύο με πρώτο τον δευτερογενή (32,7%). Τέλος το 1988 μόνο ο τριτογενής τομέας παρουσιάζει αύξηση (42,5%), ενώ οι άλλοι δύο μειώνονται.

Πίνακας 4.13 : Ακαθάριστο προϊόν κατά τομείς το 1980

Χωρική ενότητα	Πρωτογενής		Δευτερογενής		Τριτογενής	
		%		%		%
Ν. Καρδίτσας	1887	3,12	756	0,56	1473	0,66
Περ. Θεσσαλίας	7949	13,14	8578	6,33	9659	4,36
Σύνολο Ελλάδας	60499	100	135486	100	221525	100

Πηγή : Κ.Ε.Π.Ε.

Διάγραμμα 4.7 : Μεταβολή Ακαθάριστου Προϊόντος 1970 - 1980

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Όσο αφορά το σύνολο της Ελλάδας, στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας την πρώτη θέση κατέχει ο τριτογενής που καλύπτει το 50,4%, ακολουθεί ο δευτερογενής με ποσοστό 31,4% και τελευταίος έρχεται ο πρωτογενής με ποσοστό 18,2%. Στη δεύτερη περίοδο και τρίτη περίοδο ο τριτογενής τομέας αυξάνεται σε 53,1% και 55,6% αντίστοιχα, ενώ ο πρωτογενής μειώνεται σε 14,5% και 13,6% αντίστοιχα. Ο δευτερογενής τομέας αυξάνεται την πρώτη περίοδο (32,4%) και μειώνεται τη δεύτερη (30,8%).

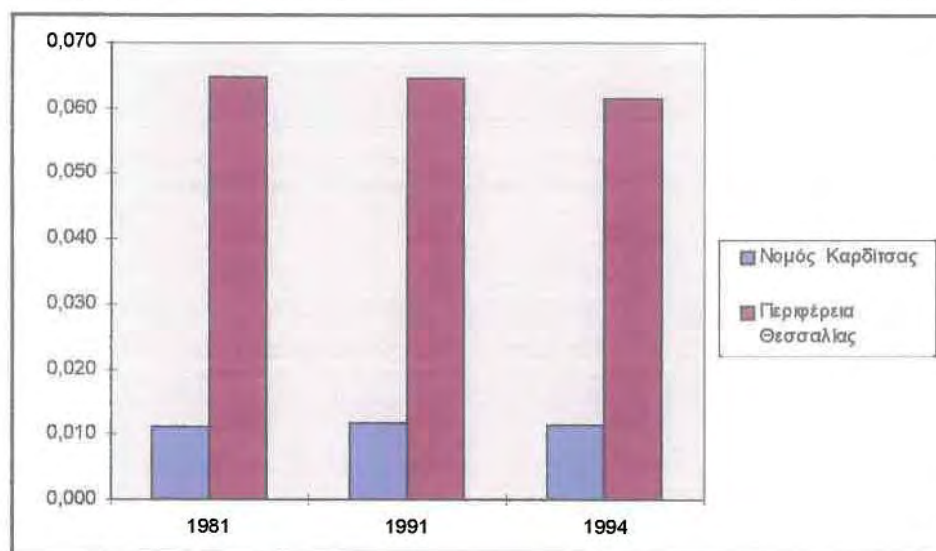
Συγκρίνοντας τις δύο χωρικές ενότητες μαζί για το 1970 και το 1980 (διάγραμμα 4.7) μπορεί κανείς να δει ότι η περιφέρεια Θεσσαλίας δεν παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό σε κανένα από τους τρεις τομείς. Έτσι, το μεγαλύτερο ποσοστό στον πρωτογενή τομέα καταλαμβάνει ο Νομός Καρδίτσας, ενώ αυτό του δευτερογενούς και τριτογενούς καταλαμβάνει το σύνολο της χώρας και τις δύο περιόδους.

Συγκρίνοντας τα στοιχεία για το Συνολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν για τα έτη 1981, 1991 και 1994 (πίνακας 4.14 και διάγραμμα 4.8) παρατηρούμε μια αύξηση κατά τη δεκαετία '81 - '91 αρκετά μεγάλη για το νομό Καρδίτσας. Ο νομός Καρδίτσας καταλαμβάνει ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 1,12% στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας, σε σχέση με το ποσοστό 6,48% που καταλαμβάνει η περιφέρεια Θεσσαλίας το έτος 1981. Το ποσοστό παραμένει σχεδόν το ίδιο, με μια πολύ μικρή αύξηση για το νομό Καρδίτσας την επόμενη δεκαετία, ενώ το 1994, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που έχουμε για το Συνολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν παρατηρείται μια μικρή αύξηση (1,14%) στο νομό και στην περιφέρεια (6,17%) σε αντίθεση με τη μεγάλη αύξηση που παρατηρείται στο σύνολο της χώρας.

Πίνακας 4.14 : ΑΕΠ 81-91-94

	Συνολικό Ακαθάρ. Εγχώριο Προϊόν (εκάτ.δρχ)					
	1981	%	1991	%	1994	%
Νομός Καρδίτσας	21574	1,12%	134045	1,16%	189207	1,14%
Περιφέρεια Θεσσαλίας	125101	6,48%	744705	6,46%	1023769	6,17%
Σύνολο Ελλάδος	1929283	100%	11523855	100%	16603958	100%

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε.

Διάγραμμα 4.8 : Μεταβολή Συνολικού Ακαθάριστου Προϊόντος 81 - 91 - 94

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Συμπερασματικά μπορεί κανείς να πει ότι ο βασικός παραγωγικός τομέας του Νομού Καρδίτσας παραμένει ο πρωτογενής, με τον τριτογενή να αναπτύσσεται σημαντικά και τον δευτερογενή να διατηρείται σχεδόν στάσιμος. Στην περιφέρεια Θεσσαλίας, καθώς και στο σύνολο της χώρας, κύριος παραγωγικός τομέας είναι ο τριτογενής.

4.7. Ο Νομός σε Περιφερειακό επίπεδο

Η Περιφέρεια Θεσσαλίας, στην οποία ανήκει ο Νομός Καρδίτσας, βρίσκεται σε γεωγραφικό κεντρικό σημείο στο χώρο της Ελλάδας. Η συνολική έκταση της περιφέρειας ανέρχεται σε 14.130 τ.χλμ. και αντιστοιχεί στο 10,6% της συνολικής έκτασης της χώρας. Παρατηρώντας το ανάγλυφο του εδάφους σε σχέση με το οδικό δίκτυο και τη διασπορά των οικισμών χαρακτηριστική είναι η διάκριση του σε δύο κύριες περιοχές, την πεδινή που καλύπτει σχεδόν τη μισή έκταση του νομού (47,7%), και την ορεινή. Η ορεινή περιοχή χωρίζεται και αυτή σ' ένα ημιορεινό τμήμα (περιοχή λίμνης Ταυρωπού) και σε δύο καθαρά ορεινές περιοχές (Αγράφων - Μουζακίου και Σμοκόβου) οι οποίες δεν έχουν καμία οδική σύνδεση μεταξύ τους. Αυτές οι διακρίσεις μπορούμε να πούμε ότι έχουν άμεσο αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη της καθεμιάς περιοχής και σε γενικότερο επίπεδο σ' ολόκληρο το νομό. Η πεδινή περιοχή του νομού έχει τελείως διαφορετικό χαρακτήρα, έντονα γεωργικό. Η καλλιεργούμενη γη αντιστοιχεί στο 42,9% της συνολικής έκτασης του νομού. Τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί αισθητά οι εντατικές καλλιέργειες καθώς επίσης και η αύξηση του βαθμού εκμηχάνισης της γεωργίας έχει σαν αποτέλεσμα σημαντικές αυξήσεις στο εισόδημα του πληθυσμού της περιοχής, ανάπτυξη μιάς σχετικής υποδομής και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές.

Οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν αφορούν μόνο το ανάγλυφο της περιοχής αλλά συνδέονται με έντονες αντιθέσεις επιπέδου και τύπου ανάπτυξης. Οι ορεινές περιοχές που περιλαμβάνουν περίπου 60 κοινότητες, έχουν προβληματικό χαρακτήρα με τα παρεπόμενα τυπικά χαρακτηριστικά των εσωτερικών προβληματικών περιοχών : πληθυσμιακή απογύμνωση και έντονη οικονομική αδυναμία.

Λόγω της κεντρικής της θέσης το κύριο οδικό δίκτυο περιλαμβάνει την Εθνική Οδό (Ε.Ο) Λαμίας - Τρικάλων που παρακάμπτει την πόλη της Καρδίτσας με το τμήμα του εξωτερικού δακτυλίου της πόλης που υλοποιήθηκε πρόσφατα. Γενικά το υπάρχον δίκτυο παρουσιάζει πολλά προβλήματα, τα οποία είναι :

- Η σύνδεση με την Ε.Ο Αθηνών - Θεσσαλονίκης γίνεται μέσω οδών χαραγμένων για την εξυπηρέτηση τοπικών διασυνδέσεων, με μέτρια γεωμετρικά χαρακτηριστικά και βατότητα.
- Η επικοινωνία με τη νότια Ελλάδα μέσω του Δομοκού αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα, ιδίως το χειμώνα. Επιπλέον, το επίπεδο της υπάρχουσας σύνδεσης δεν είναι αυτό του επιπέδου Εθνικής Οδού.
- Το δίκτυο σύνδεσης με την δυτική Ελλάδα είναι ουσιαστικά ανύπαρκτο.

Η σύνδεση της πόλης με τους γύρω οικισμούς και τα χωριά, καθώς και με τις άλλες περιοχές του νομού γίνεται κυρίως μέσω του υπάρχοντος επαρχιακού δικτύου. Το δίκτυο αυτό συμβάλει στον άξονα της Ε.Ο Λαμίας - Τρικάλων ή οδηγείται ακτινικά στην πόλη της Καρδίτσας. Έτσι υπάρχει διερχόμενη κίνηση μέσα από την πόλη, αφού δεν υπάρχει περιφερειακός δρόμος (είναι υπό κατασκευή) για τη σύνδεση των διάφορων χωριών, με παράκαμψη της Καρδίτσας.

Σήμερα έχουν γίνει πολλές προσπάθειες βελτίωσης των δρόμων που συνδέουν την πόλη της Καρδίτσας με τους γύρω οικισμούς καθώς και με τις γειτονικές πόλεις, όπως επίσης είναι και υπό κατασκευή η γραμμή τρένου Καλαμπάκα - Καρδίτσα - Παλιοφάρσαλα. Συγκεκριμένα έχουν βελτιωθεί οι εξής δρόμοι :

- Καρδίτσα - Δέλτα - Σοφάδες - Δομοκός
- Καρδίτσα - Δέλτα - Ματαράγκα - Ιτέα - Λάρισα
- Καρδίτσα - Μουζάκι
- Καρδίτσα - Πλαστήρα
- Περιφερειακός Καρδίτσας

4.8. Νομός Καρδίτσας : Πόλη - Ενδοχώρα

4.8.1. Γενικά χαρακτηριστικά

Η πόλη της Καρδίτσας βρίσκεται στο κέντρο του Νομού και αναπτύσσεται σε ήπιο γεωμορφολογικά έδαφος. Λόγω της θέσης της και του μεγέθους της αποτελεί το κέντρο εξάρτησης μιας ευρύτερης περιοχής. Προς τα βόρεια, τα όρια της ευρύτερης αυτής περιοχής συμπίπτουν με τα όρια του Νομού, ενώ στα δυτικά συμπίπτουν με τα όρια των οικισμών Κρανέας - Λοξάδας, Παλαιοκκλησίου - Φράγκου - Μητρόπολης, που συνδέονται συγκοινωνιακά και παραγωγικά με την Καρδίτσα. Προς τα νότια, τα όρια της ευρύτερης περιοχής φθάνουν μέχρι τις Νότιο - Ανατολικές πλαγιές του Ταυρωπού και την Αργιθέα (όρια Κοινοτήτων Καλλίθηρου - Καλλιφωνίου), ενώ προς τα ανατολικά τα όρια της περιοχής εξάρτησης συμπίπτουν με το ρέμα Λείψιμος και τις κοινότητες Αγίου Θεόδωρου - Μακρυχωρίου - Αγίας Τριάδας και Προαστίου. Ο νομός Καρδίτσας περιλαμβάνει 230 οικισμούς οι οποίοι είναι εξαρτημένοι μεταξύ τους και δημιουργούν χωρικές ενότητες που βασίζονται σε κριτήρια όπως λειτουργικές εξυπηρετήσεις (εκπαίδευση, περίθαλψη) και χρονοαποστάσεις.

Η ζώνη επιρροής της πόλης της Καρδίτσας είναι η απόσταση από το κέντρο της πόλης, την οποία είναι διατεθειμένοι οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής να διανύσουν για να καλύψουν κάποια ή κάποιες από τις ανάγκες τους, διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά την κάλυψη καθημερινών αναγκών και προσδιορίζεται από την απόσταση την οποία είναι διατεθειμένοι να διανύσουν σε καθημερινή βάση οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της πόλης για δραστηριότητες όπως η εργασία, η εκπαίδευση, η κατανάλωση, κλπ. Στο χάρτη 4.2 φαίνεται η ζώνη επιρροής (περιαστική ζώνη) που δημιουργείται γύρω από της πόλη της Καρδίτσας και οι νέοι δήμοι που περιλαμβάνονται σ' αυτή και στον πίνακα 4.15 παρουσιάζονται οι πληθυσμοί των νέων δήμων που περιλαμβάνονται στην περιαστική

ζώνη. Η δεύτερη ζώνη διαμορφώνεται από την απόσταση την οποία είναι διατεθειμένοι να καλύψουν οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής για την κάλυψη αναγκών εβδομαδιαίας βάσης, δηλαδή μια ή δυο φορές τη βδομάδα. Αυτή η δεύτερη ζώνη επιρροής είναι σαφώς μεγαλύτερη από την πρώτη.

Πίνακας 4.15 : Πληθυσμός Ν. Δήμων της περιαστικής ζώνης της Καρδίτσας

Όνομα Νέου Δήμου	Πληθυσμός 1991
Κάμπου	5591
Καλλιφωνίου	3469
Ιτάμου	4198
Μητρόπολη	4573
Ιθώμη	3663
Παμισού	4995
Σελλανών	5704

Πηγή : Πραγιάτη 1998

Η μέση ακτίνα της ευρύτερης περιοχής είναι 15 χλμ., (περιαστική ζώνη) γύρω από την πόλη. Οι οικισμοί μέσα σε αυτή την ακτίνα έχουν πληθυσμό κυμαινόμενο από 100 έως 2.500 κατοίκους²² και χαρακτηρίζονται από αύξηση ή σταθεροποίηση του πληθυσμού τους τις τελευταίες δεκαετίες. Οι οικισμοί αυτοί συγκεντρώνουν μικρή εμπορική κίνηση, όμως όλες οι μεγάλες εστίες συγκέντρωσης εργασίας τις έχει η πόλη της Καρδίτσας με αποτέλεσμα την μεγάλη εξάρτηση των οικισμών που βρίσκονται στην περιαστική ζώνη με την πόλη. Αντίθετα οικισμοί που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από την πόλη - κέντρο του νομού έχουν μια σχετική αυτονομία. Στο χάρτη 4.3 φαίνονται οι εξαρτήσεις των οικισμών του νομού με την πόλη της Καρδίτσας και το μέγεθος εξάρτησης τους.

²² Εκτός του Παλαμά και των Σοφάδων που αποτελούν δήμους με πληθυσμό 6010 και 5415 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1991.

ΧΑΡΤΗΣ 4.2 :
Περιαστική Ζώνη
Δ. Καρδίτσας

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα πρώην ΟΤΑ
- Όρια Νομών
- Όρια Νέου Δήμου
- Όρια πρώην ΟΤΑ
- Οδικό Δίκτυο
- Όρια Περιαστικής Ζώνης

Οι οικισμοί που βρίσκονται στην περιαστική ζώνη της πόλης καλύπτουν τις καθημερινές τους ανάγκες από την πόλη της Καρδίτσας. Ακόμα, οι οικισμοί Παλαμάς και Σοφάδες παρέχουν εξυπηρετήσεις επαρχιακού επιπέδου με αποτέλεσμα να καλύπτουν κάποιες από τις ανάγκες των διπλανών δήμων (Δ. Παλαμάς - Δ. Φύλλου και Δ. Σοφάδων - Δ. Ταμασίου). Υπάρχουν επίσης και οικισμοί οι οποίοι, λόγω της μεγάλης απόστασης από την πόλη της Καρδίτσας, καλύπτουν τις ανάγκες τους από διπλανούς νομούς, όπως ο δήμος Μουζακίου και Παμισού, οι οποίοι καλύπτουν τις ανάγκες τους από την πόλη των Τρικάλων. Η Καρδίτσα σε διανομαρχιακό επίπεδο καλύπτεται για εξυπηρετήσεις πρώτου επιπέδου από τη Λάρισα, τα Τρίκαλα (που στο χώρο της Δυτικής Θεσσαλίας παίζουν το ρόλο κέντρου ενισχυμένου επιπέδου) και το Βόλο.

Επιπλέον, η γεωργική γη που περιβάλλει την πόλη, λόγω της προέλευσης της από έλη, της ύπαρξης υπογείων νερών, των υψηλών δεικτών υγρασίας, του φράγματος Μέγδοβα (Ταυρωπού), των παραποτάμων, των ρευμάτων και των αρδευτικών καναλιών που τη διασχίζουν, διαθέτει δυνατότητες υψηλής παραγωγικότητας ανέρχεται σε 2.363 τ.χλμ. (18,8% της περιφέρειας και 2% της χώρας).

Η έκταση της πόλης της Καρδίτσας είναι 6 περίπου τ. χλμ. ενώ η συνολική έκταση της ευρύτερης περιοχής είναι 430 τ. χλμ. ή περίπου το 1/6 της έκτασης του Νομού. Η πόλη της Καρδίτσας αποτελεί το κέντρο του αναπτυξιακού συνδέσμου που περιλαμβάνει τους εξής νέους Δήμους : Κάμπου, Καλλιφωνίου, Ιτάμου, Μητρόπολης, Ιθώμης, Παμισού και Σελλανών. Επειδή μόνο ο Δήμος της Καρδίτσας μπορεί να θεωρηθεί ως πόλη (με πληθυσμιακά κριτήρια) ακόμη και στο επίπεδο του νομού, είναι εμφανές ότι στο οικιστικό δίκτυο της περιοχής παρουσιάζεται μια κυριαρχία των μικρότερων οικισμών. Η ύπαρξη αυτή των πολλών μικρών οικισμών δημιουργεί και μια εγγενή αδυναμία ανάπτυξης, ανεξάρτητα από την ύπαρξη της πόλης της Καρδίτσας.

ΧΑΡΤΗΣ 4.3 :
Βασικές Λειτουργικές
Εξαρτήσεις στο
Ν. Καρδίτσας

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα πρώην ΟΤΑ
- Όρια Νομών
- Όρια Νέου Δήμου
- Όρια πρώην ΟΤΑ
- Οδικό Δίκτυο
- Εξάρτηση 1 Βαθμού
- Εξάρτηση 2 Βαθμού

0 5 10 Kilometers

Η περιαστική ζώνη που δημιουργείται γύρω από την Καρδίτσα αντιμετωπίζει σήμερα σημαντικά προβλήματα τα οποία είναι :

Διαχειριστικά προβλήματα. Προβλήματα όπως η ρύπανση, η μόλυνση, το απαρχαιωμένο οδικό δίκτυο, η διαχείριση του νερού για την άρδευση και την ύδρευση απασχολούν τους κατοίκους αυτής της περιοχής. Αυτά τα προβλήματα με την προοπτική μιας κοινής διαχείρισης, λόγω και του διαδημοτικού τους χαρακτήρα, θα εξοικονομούσε πόρους σε καθέναν από τους συμμετέχοντες στη διαδημοτική συνεργασία, για τη διαχείριση και ανάπτυξη κάποιου άλλου τομέα που πλήττεται στο εσωτερικό του και χρειάζεται ειδική μεταχείριση.

Συγκρούσεις χρήσεων γης. Ένα μεγάλο χωροταξικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν και άλλα μεγάλα αστικά κέντρα στην Ελλάδα, είναι η γειτνίαση των γεωργικών και βιομηχανικών περιοχών. Η επιδίωξη εγκατάστασης βιομηχανιών και βιοτεχνιών σε γεωργικούς χώρους της περιαστικής ζώνης μη οργανωμένους (πχ. ΒΙ.ΠΕ) από τη μία επιβαρύνει το περιβάλλον και από την άλλη πλευρά δεν επιτρέπει ούτε στη βιομηχανική αλλά ούτε και στη γεωργική δραστηριότητα να αναπτυχθούν σωστά. Τέτοια μεγάλα προβλήματα αναπτυξιακού περιεχομένου χρειάζονται άμεση λύση και για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και για να παραμείνει ο αγροτικός χώρος αμιγής.

Αναπτυξιακά προβλήματα. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των νέων Δήμων σε εθνικό επίπεδο είναι η ύπαρξη αναπτυξιακών προβλημάτων. Η αυξανόμενη ζήτηση εκτάσεων που εντοπίζονται στον περιαστικό χώρο για εγκατάσταση δραστηριοτήτων αστικής προέλευσης, η μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού στο κέντρο σε συνδυασμό με την έλλειψη πρασίνου και ποιότητας αστικής ζωής, η έλλειψη πάσης φύσεως υποδομών είναι αναπτυξιακά προβλήματα που πρέπει να λυθούν οπωσδήποτε στα πλαίσια ενός ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδίου.

Πιο συγκεκριμένα οι οικισμοί του νομού Καρδίτσας κατά τάξη πληθυσμιακού μεγέθους είναι :

- ένας με πληθυσμό πάνω από 10.000 κατοίκους (Καρδίτσα με εξυπηρέτηση νομαρχιακού επιπέδου)
- δύο με πληθυσμό μεταξύ 5.000 - 10.000 κατοίκων (Παλαμάς και Σοφάδες με εξυπηρέτηση επαρχιακού επιπέδου)
- τρεις με πληθυσμό μεταξύ 2.000 - 3.000 κατοίκων (Μουζάκι, Αγναντερό και Καρδιτσομάγουλα με εξυπηρέτηση κοινοτικού επιπέδου)
- από τους υπόλοιπους η πλειοψηφία έχει πληθυσμό κάτω από 500 κατοίκους.

Οι εξαρτήσεις όλων των οικισμών του οικιστικού δικτύου από τα οικιστικά κέντρα 4^{ου} και 3^{ου} επιπέδου καθορίστηκαν στο νομό κυρίως από τη μορφολογία του εδάφους. Σημαντικό ρόλο επίσης έπαιξαν οι υπάρχουσες σήμερα πυρήνες βασικών εξυπηρετήσεων σε ορισμένους οικισμούς (π.χ. Γυμνάσιο Λύκειο κλπ.). Στο χάρτη 4.4 φαίνονται οι διοικητικές εξαρτήσεις των οικισμών στο νομό.

ΧΑΡΤΗΣ 4.4 :
Διοικητικές Εξαρτήσεις
στο Ν. Καρδίτσας

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα πρώην ΟΤΑ
- Όρια Νομών
- Όρια Νέου Δήμου
- Όρια πρώην ΟΤΑ
- Οδικό Δίκτυο
- Εξάρτηση 3 Επιπέδου
- Εξάρτηση 4 Επιπέδου

4.9. Η πόλη της Καρδίτσας

4.9.1. Ο ρόλος της πόλης

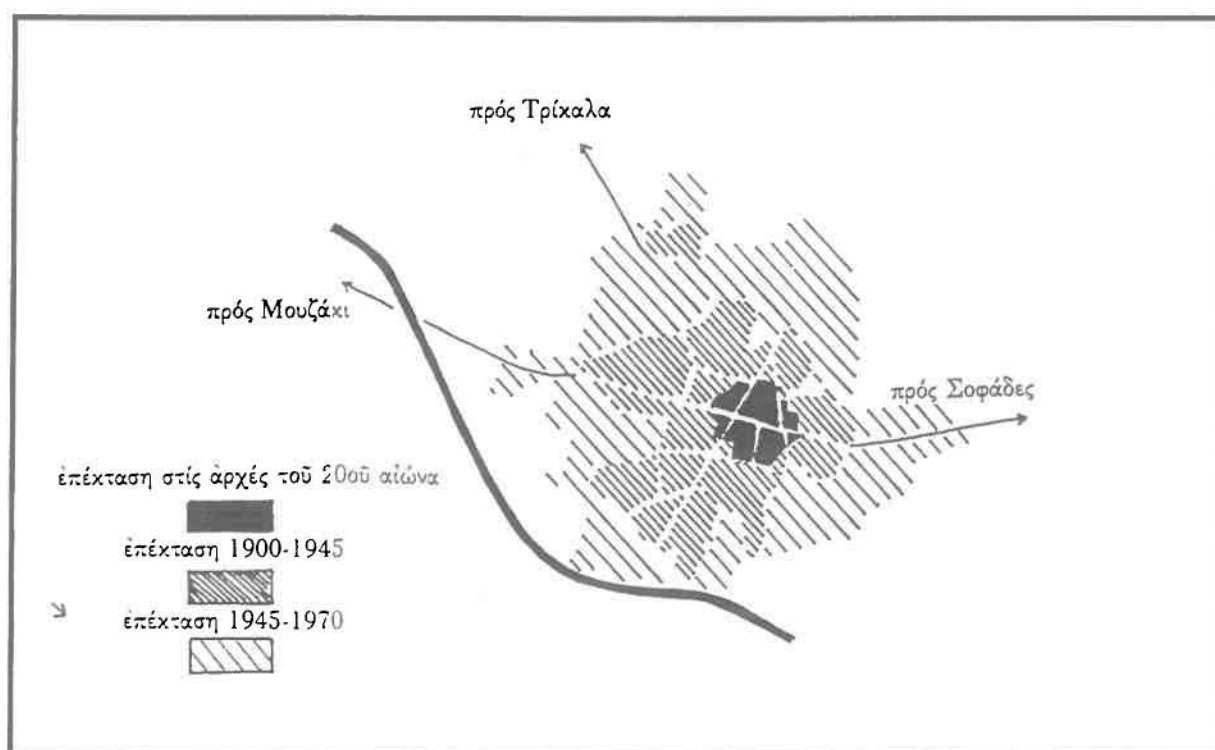
Η σύγχρονη πραγματικότητα και η διαπλοκή όλων των τομέων ανάπτυξης μιας πόλης, επιβάλλει να δούμε την πόλη της Καρδίτσας σαν ένα σύνολο. Μια πόλη δεν είναι δημιουργία απομονωμένη. Βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με την περιοχή που την περιβάλλει, τις άλλες πόλεις, χώρους από πρώτη άποψη πολύ απομακρυσμένους, των οποίων όμως την επιρροή υφίσταται μέσα από τους ευρύτερα ισχύοντες νόμους της αγοράς, της πολιτικής, της τεχνολογίας και των μέσων επικοινωνίας. Επομένως εμφανίζεται, σε διαφορετικό βαθμό κάθε φορά, σαν ο τόπος που οφείλει να οργανώσει, να ελέγχει και να συνεκτιμά τις σχέσεις μ' αυτόν τον ευρύτερο χώρο. Εντός των ορίων της επίσης, η πόλη της Καρδίτσας δεν αποτελεί αποκλειστικά ένα σύνολο κτιρίων, αστικού οικοδομικού όγκου ή απλή συσχέτιση λειτουργιών. Περιλαμβάνει ένα πληθυσμό με μια ορισμένη αλλά και μεταβλητή μέσα στον χρόνο, σύνθεση δημογραφική, οικονομική που είναι επιπλέον φορέας ιδεολογιών, νοοτροπιών, αναπαραστάσεων γύρω από όλες τις πτυχές της αστικής ζωής και του χώρου, άρα συνιστά μια κοινότητα που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την αστική τοπογραφία. Επομένως η πόλη χρειάζεται να καλύπτει αφ' ενός τις ανάγκες (φυσικές και κοινωνικές) του πληθυσμού της, αφ' ετέρου να διαχειρίζεται τις σχετικά μ' αυτές αλληλοσυγκρουόμενες ιδεολογίες, νοοτροπίες και συμφέροντα.

Τέλος ο ίδιος χώρος έχει μια ορισμένη σχετικά οντότητα, διαθέτει οικονομικούς, ιστορικούς και φυσικούς πόρους, που μάλιστα συμβαίνει να έχουν μεγαλύτερη διάρκεια από τις γενιές που τον κατοικούν σ' ένα δεδομένο χρονικό πλαίσιο. Η πόλη επομένως λαμβάνοντας υπόψη αυτή την παράμετρο οφείλει να εξελίσσεται μακροπρόθεσμα και όχι αποκλειστικά κάτω από τις διαδικασίες του άμεσου

μέλλοντος, όπως επίσης να υπερβαίνει τις βασικές της επιλογές την μικρή κλίμακα των εσωτερικών συγκρούσεων και συμφερόντων της τοπικής κοινωνίας.

4.9.2. Δομή και μορφή της πόλης

Αν ανατρέξουμε στις ρίζες του σημερινού σχεδίου της πόλης της Καρδίτσας, στο πρώτο σχέδιο του 1884, διακρίνουμε τουλάχιστον τρία στοιχεία. Το πρώτο αφορά την επιλογή δύο βασικών αξόνων προσανατολισμού της πόλης, τον άξονα Α-Δ και Β-Ν. Στην συνάντηση αυτή των δύο αξόνων ορίζεται το κέντρο της πόλης. Η κεντρικότητα είναι το δεύτερο στοιχείο, που είναι άλλωστε και βασικό συστατικό του αστικού χώρου γενικότερα. Η ρυμοτομία, με τη χρήση του υποδάμιου συστήματος, είναι το τρίτο στοιχείο. Κατανέμει τον χώρο με μια κανονικότητα σ' ένα ορθογωνικό δίκτυο και δρόμους μέσα στο οποίο αναπτύσσεται τελικά η πόλη.

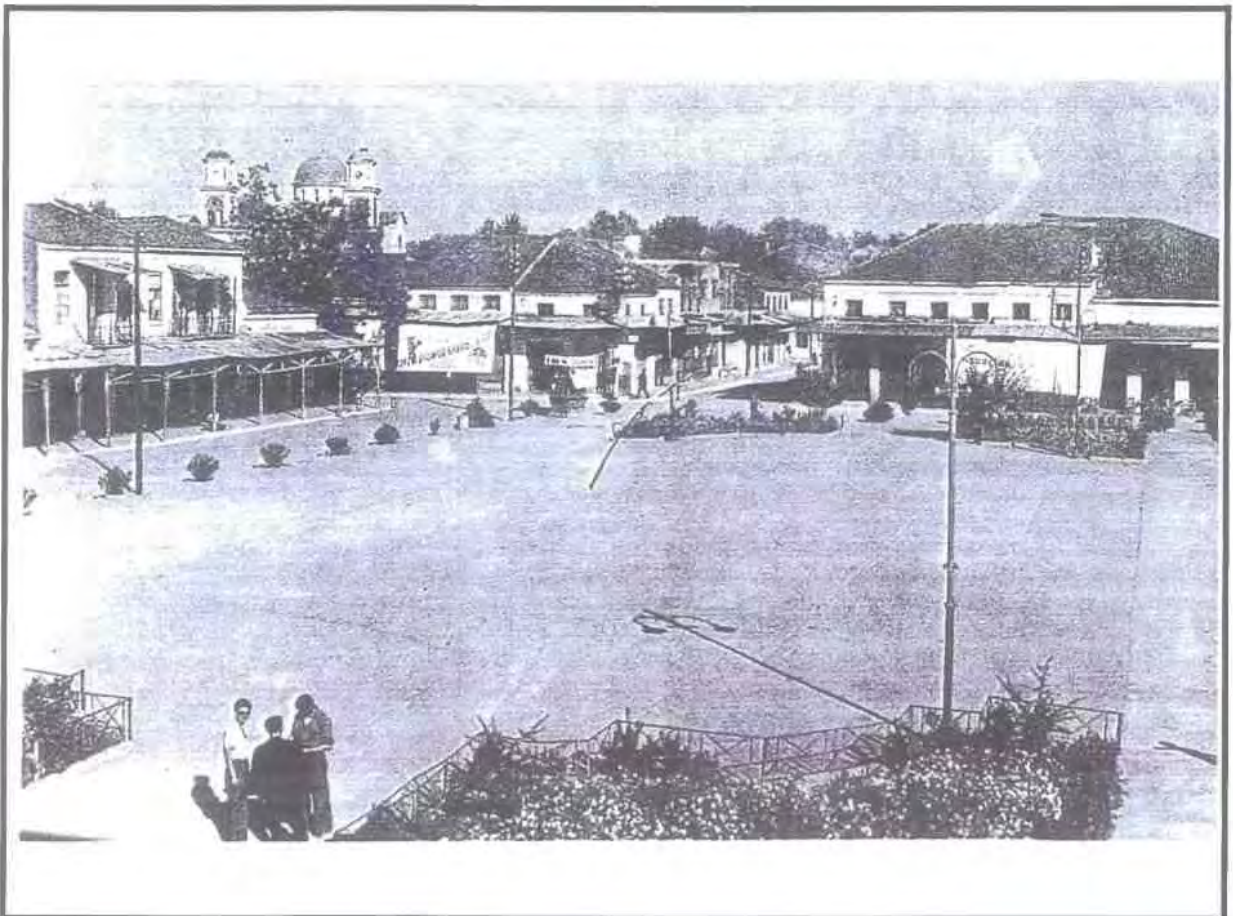
Τα στάδια ανάπτυξης της Καρδίτσας

Η γεωμετρικότητα και η κανονικότητα του σχεδίου έτσι όπως εξελικτικά αποτυπώνεται στο ισχύον μέχρι το 1983 ρυμοτομικό σχέδιο, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη ενός εκτεταμένου προϋπάρχοντος ιστορικού ιστού (η Καρδίτσα είναι μια καινούργια πόλη τελικά), στην εντελώς επίπεδη γεωγραφία της πόλης αλλά και στην επιλογή ενός ορισμένου τρόπου αστικού σχεδιασμού (*TAPI Καρδίτσας, 1994*). Ο σχεδιασμός αυτός προγραμματίζει ένα στοιχειώδη οικιστικό εξοπλισμό για να καλύψει τις βασικές αστικές λειτουργίες της πόλης²³ χωρίς τη χάραξη μίας γενικότερης πολεοδομικής στρατηγικής που εμφανίζεται για πρώτη φορά σαν συστατικό του στοιχείου. Μέχρι τότε η αγορά, το δημοτικό κατάστημα, οι πλατείες, τα σχολεία, οι εκκλησίες, το νοσοκομείο, κλπ. σχεδιάζονται συστηματικά στα πλαίσια ενός τετραγωνισμένου σχεδίου. Βασικό εργαλείο για την απόδοση αυτής της λειτουργικής λογικής στον χώρο είναι το δίκτυο δρόμων. Κατά συνέπεια, από άποψη μορφολογική, αν εξαιρέσει κανείς την περιοχή του κέντρου και ορισμένα δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια που λειτουργούν σαν σημεία αναφοράς, η πόλη παρουσιάζει πολεοδομική ομοιομορφία η οποία τονίζεται και από την επίπεδη γεωγραφία της.

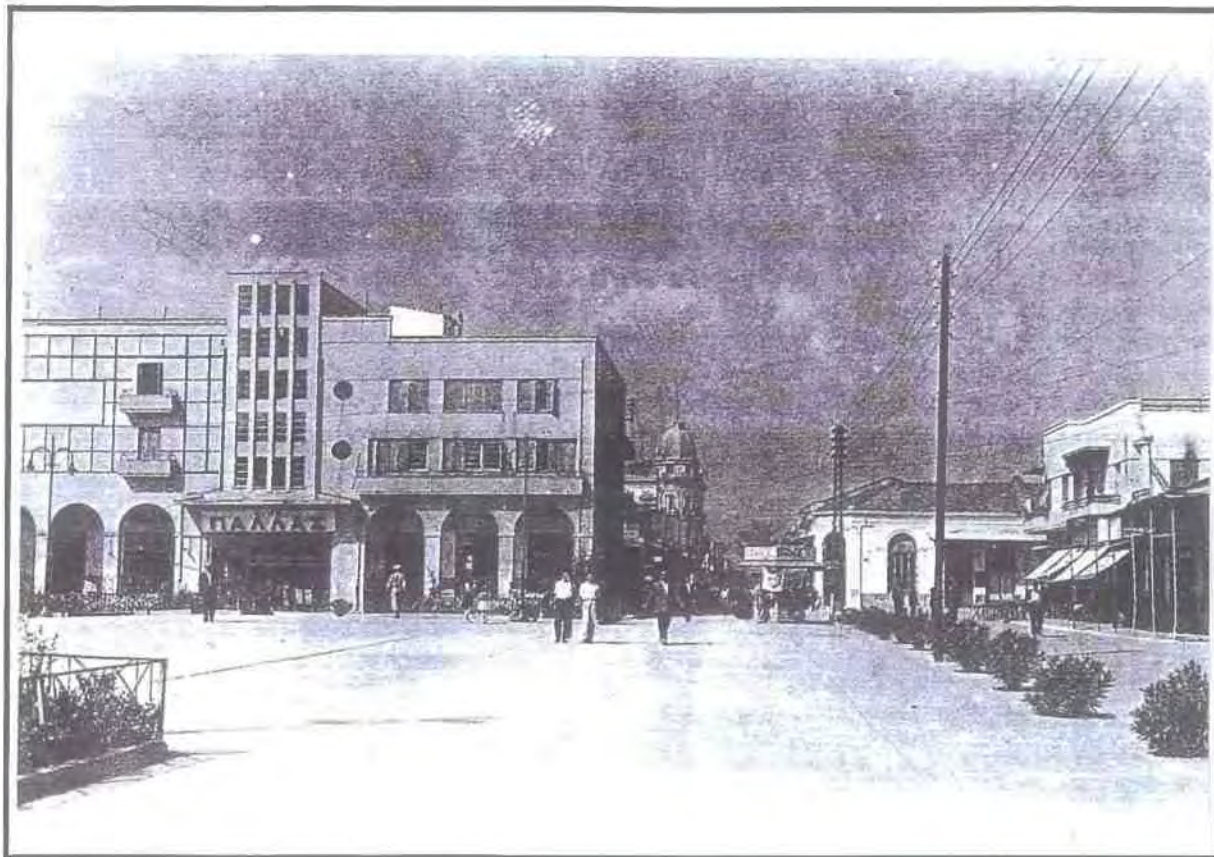
Συγκεκριμένα η πόλη εξακολουθεί να αναπτύσσεται στην βάση της κεντρικότητας, που αποτελεί σταθερό στοιχείο της δομής της από τις αρχές της αστικής ανάπτυξης (δεκαετία '50 - '60) μέχρι σήμερα. Ωστόσο υπάρχουν αλλαγές, όπως η πλήρης ανοικοδόμηση του παραδοσιακού κέντρου με ψηλά κτίρια, η διεύρυνση του με τη μορφή ομόκεντρων κύκλων και με περισσότερο έντονη σε πρώτη φάση, την διάχυση κατά μήκος ορισμένων αξόνων, και επανάληψη του ίδιου τύπου κτιρίου (τύπος αστικής πολυκατοικίας) σ' ένα εκτεταμένο τμήμα της πόλης. Αποτέλεσμα αυτής της κεντρικότητας, που αντικαθιστά το παλαιό παραδοσιακό κέντρο είναι η αναπόφευκτη εκτόπιση και παρενόχληση της κατοικίας τουλάχιστον στις εγγύτερες του κέντρου περιοχές. Είναι προφανές ότι η αυξημένη αξία γης, οι υψηλού συντελεστές δόμησης, η διεύρυνση κυρίως του καταναλωτικού εμπορίου αλλά και των υπηρεσιών και η ανάλογη ζήτηση χώρων στο κέντρο, η αναπόφευκτη ύπαρξη οχλουσών χρήσεων, η

²³ Είναι χαρακτηριστικό για την πόλη της Καρδίτσας ότι δεν έχει διοικητικό κέντρο, όπως συμβαίνει στις άλλες πόλεις.

μεγάλη πυκνότητα κατοίκησης και η κυκλοφοριακή συμφόρηση είναι παράγοντες δυσμενείς για την κατοικία. Ωστόσο αυτοί οι δυσμενείς παράγοντες αποτελούν και σημαντικά πλεονεκτήματα του κέντρου ως προς την κατοικία και μάλιστα σε μια πόλη με την κλίμακα της Καρδίτσας. Ορισμένα από αυτά είναι η άμεση πρόσβαση σε κοινόχρηστους χώρους - πλατείες, πάρκα, η ελκυστικότητα που ασκούν ορισμένες από τις κεντρικές χρήσεις (πολιτισμός, ψυχαγωγία, άλλες μορφές περιστασιακές ή μόνιμες της κοινωνικής ζωής της πόλης). Κατά συνέπεια ένα θέμα σημαντικό για την πόλη της Καρδίτσας, είναι αυτή η εξασφάλιση συμβίωσης της κατοικίας με χρήσεις και δραστηριότητες του κέντρου.

Η βορειοανατολική πλευρά της κεντρικής πλατείας. Στο βάθος ο Άγιος Κωνσταντίνος (Φωτ. 1950).

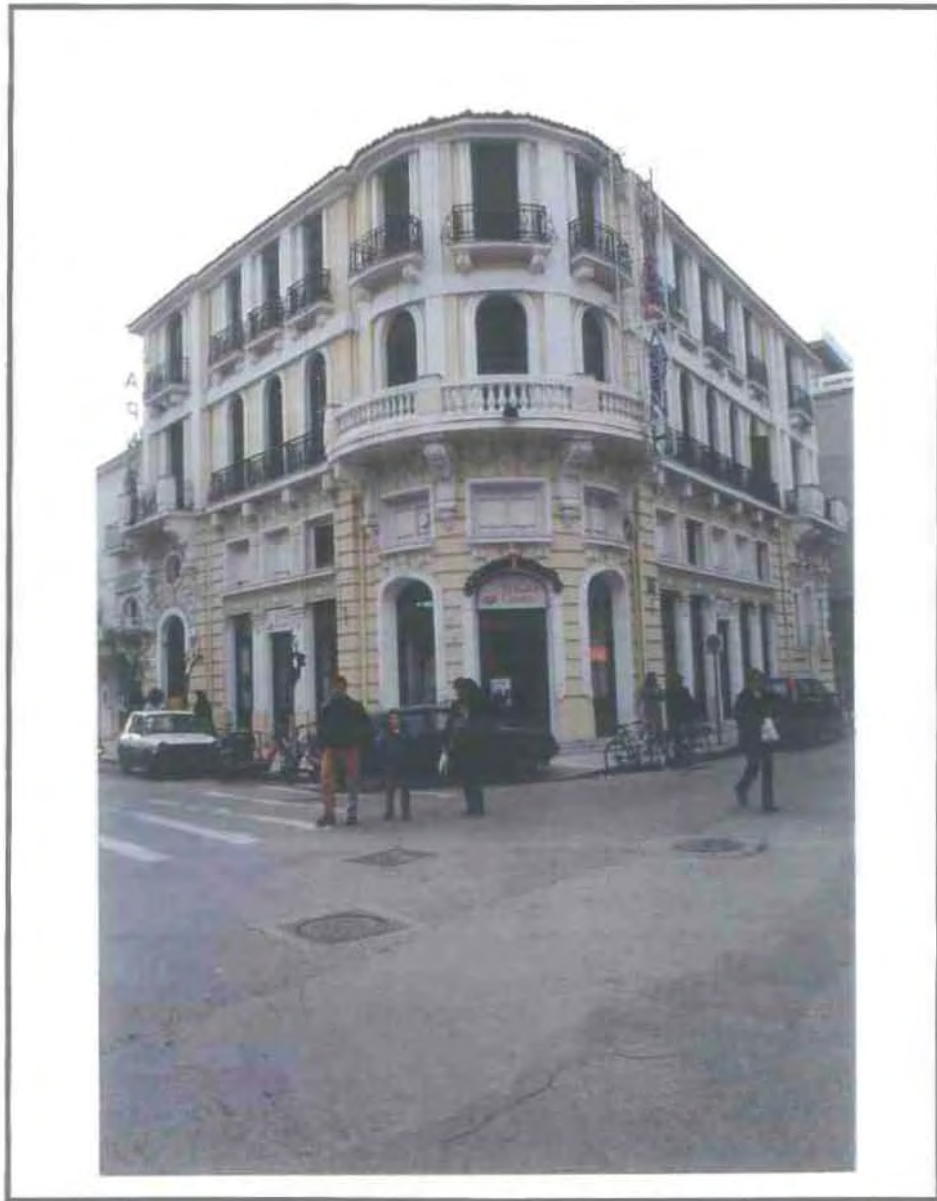
Η βορειοδυτική πλευρά της κεντρικής πλατείας με το κινηματοθέατρο “Παλλάς. Στο βάθος η “Άρνη” (Φωτ. 1950).

Ένα γενικότερο φαινόμενο αστικοποίησης που παρατηρείται να διεισδύει και στις αγροτικές περιοχές που περιβάλλουν την πόλη είτε με τη μορφή υπεροπτικών χρήσεων (βιοτεχνίες, βιομηχανίες, κέντρα διασκέδασης, κοινωνικά κτίρια) είτε με τη μορφή κατοικίας, φαινόμενο που μελλοντικά θα επεκταθεί, εντάσσοντας στην άμεση και πλήρη αστική επιρροή της πόλης και τους πλησιέστερους οικισμούς του κάμπου, κάνει αναγκαία την παράλληλη με το εσωτερικό της πόλης, παρέμβαση στην περιβάλλουσα εγγύς περιφέρεια.

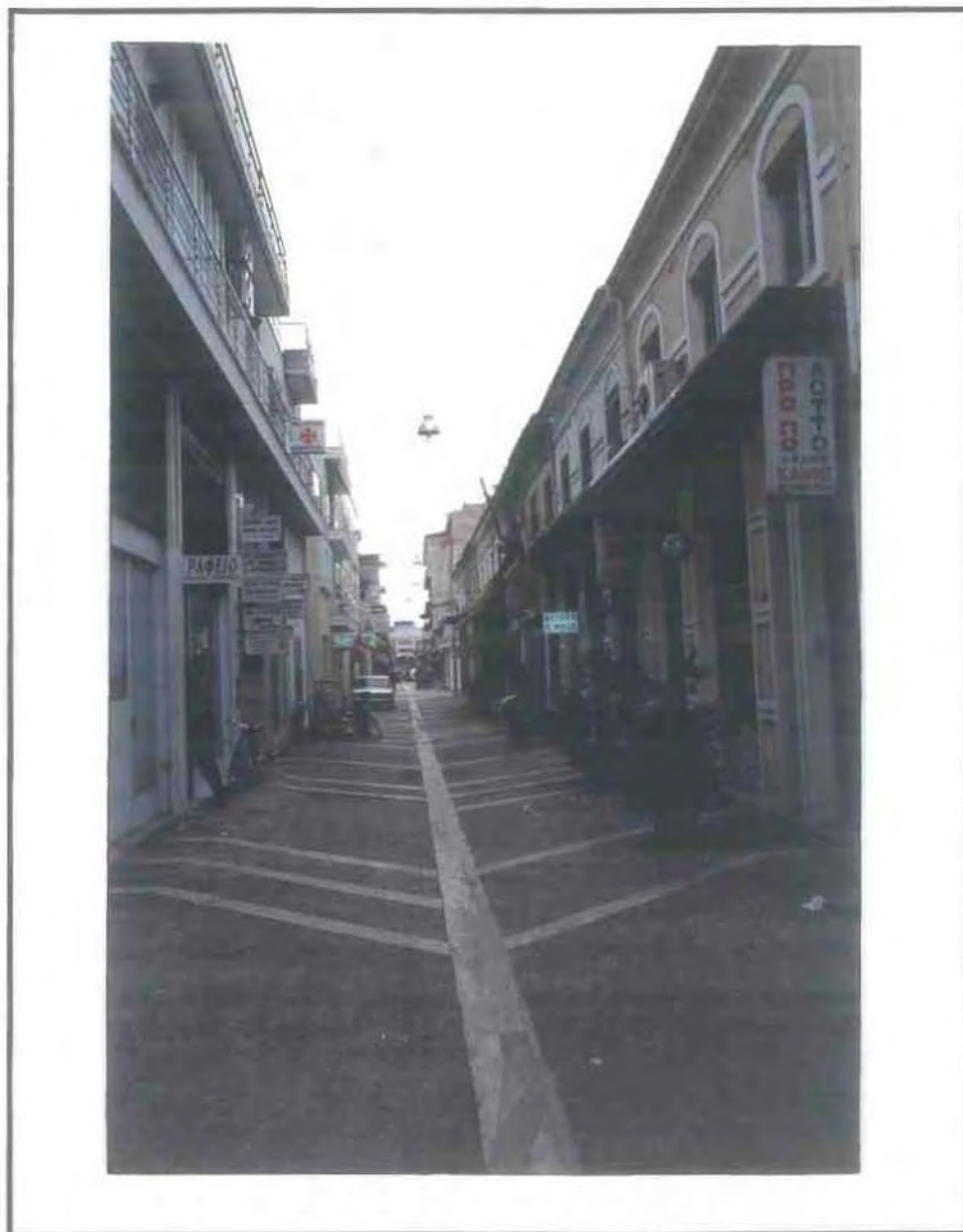
4.9.3. Μονάδες Πολεοδομικής Παρέμβασης

4.9.3.1. Το κέντρο

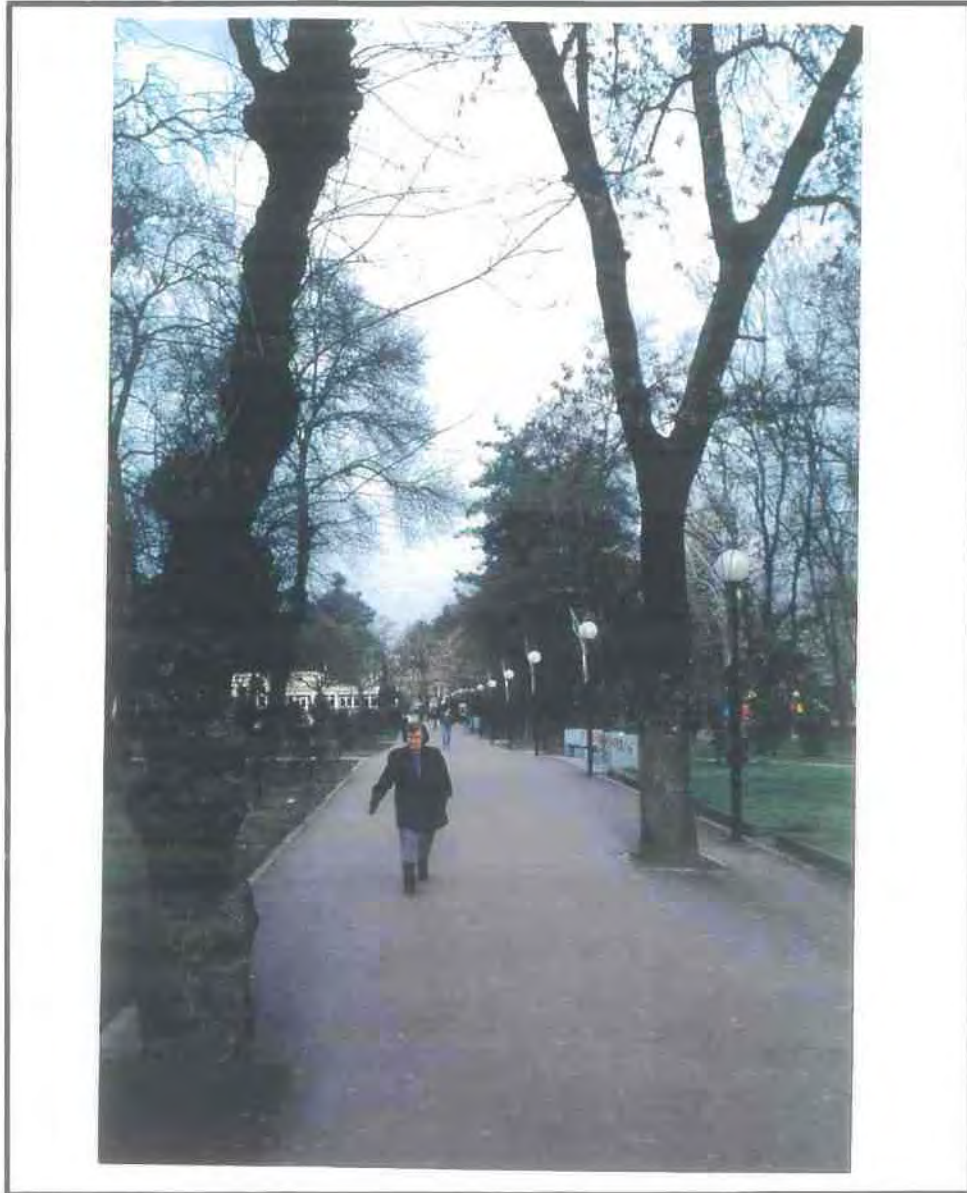
Η Καρδίτσα, κέντρο μιας εκτεταμένης αγροτικής ενδοχώρας, με σημειακή μόνο και δευτερεύουσα την παρουσία της βιομηχανίας, στηρίχτηκε στην οικονομία της αγροτικής αγοράς. Στην πρώτη φάση αστικής ανάπτυξης της πόλης η αγροτική παραγωγή τροφοδοτεί με προϊόντα της την αστική αγορά, την αγορά κατανάλωσης. Πρόκειται για μια λειτουργία που διαδραματίζεται κατά κύριο λόγο στο κέντρο της πόλης με αποτέλεσμα την πύκνωση των εμπορικών καταστημάτων στο κέντρο. Σήμερα το κέντρο της πόλης από την άποψη της αγοράς, λειτουργεί κυρίως σαν χώρος κατανάλωσης, ο αγρότης πλέον φτάνει εδώ, μαζικά όπως και ο κάτοικος της πόλης κυρίως σαν καταναλωτής. Το κτίριο και η Πλατεία της Δημοτικής Αγοράς και το βδομαδιάτικο παζάρι είναι ο κατ' εξοχήν χώρος όπου ακόμη επιβιώνουν, αν και σε φθίνουσα πορεία, οι παραδοσιακές συναλλαγές. Πέραν της πλατείας έχουν συγκεντρωθεί και άλλα καταστήματα, κυρίως ένδυσης, υπόδησης, οικιακού εξοπλισμού, και άλλα τα οποία διατηρούν τον παραδοσιακό και λαϊκό τους χαρακτήρα. Σ' αυτή την εικόνα συντελεί η διατήρηση και η παρουσία πολλών παλαιών κτιρίων. Στο υπόλοιπο κέντρο, σε συνδυασμό και με την παγιωμένη ανοικοδόμηση, η αγορά εξελίσσεται στα ισόγεια των πολυκαταστημάτων με ποικιλία εξειδικευμένων εμπορικών καταστημάτων μικρού κυρίως μεγέθους. Οι Τράπεζες, οι Δημόσιες και Δημοτικές Υπηρεσίες, τα ιδιωτικά γραφεία παροχής υπηρεσιών είναι φορείς παράλληλων με την αγορά συναλλαγών που συγκεντρώνονται επίσης στο κέντρο της πόλης.

Το ξενοδοχείο "Άρνη"

Πεζόδρομος στο κέντρο της πόλης

Πεζόδρομος στο κεντρικό πάρκο "Πανσίλπο"

4.9.3.2. Πολεοδομικά και Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά

Το κέντρο της πόλης διέπεται από ένα σαφές σύστημα ρυμοτόμησης. Πρόκειται για μια απλή σύνθεση δρόμων που διασταυρώνονται και διευρύνονται σε ορισμένους κόμβους με την μορφή πλατειών. Σαν κύριος άξονας του κέντρου ιεραρχείται η οδός Λαρίσης που παίζει τον συνδετήριο ρόλο στη πολεοδομική οργάνωση του χώρου. Κατά μήκος της βρίσκονται δύο σημαντικοί δημόσιοι χώροι της πόλης : το πάρκο του Παυσιλύπου και η Κ. Πλατεία. Μέσω της Λαρίσης το κέντρο βρίσκει οπτική φυγή και σαφή προσανατολισμό στην έξοδο (δυτικά) της πόλης. Τέλος ο δρόμος σηματοδοτείται από δύο γωνιακά κτίρια, την Άρνη και το Παλλάς. Η παλαιότερη συνοχή και ομοιογένεια των κτιρίων (συνεχές σύστημα και δύο τύποι κτιρίων-κατάστημα με πατάρι και κατάστημα στο ισόγειο με κατοικία στον όροφο) έχει σήμερα διακοπεί. Ωστόσο, ιδιαίτερα το τμήμα από την οδό Χατζηδημητρίου μέχρι την οδό Καραϊσκάκη, διατηρεί ακόμη πολλά από τα παλαιά οικήματα. Τέλος η οδός Λαρίσης σε αντίθεση με άλλους δρόμους του κέντρου εξακολουθεί να διέπεται από μία συμβίωση της μοντέρνας με την παλαιότερη παράδοση.

4.9.3.3. Οι συνοικίες στις παρυφές του κέντρου

Ένα από τα χαρακτηριστικά της εξέλιξης της πόλης την τελευταία δεκαετία είναι η διείσδυση του παραδοσιακού κέντρου στις εγγύτερες περιοχές κατοικίας και μάλιστα κατά μήκος ορισμένων αξόνων. Έτσι οριοθετήθηκαν οι κεντρικές συνοικίες σαν αυτόνομες μονάδες πολεοδομικής παρέμβασης των οποίων τα χαρακτηριστικά είναι:

- μικρή απόσταση από το κέντρο διάχυση κεντρικών χρήσεων και ανάμιξη με την κατοικία και τις προϋπάρχουσες άλλες χρήσεις
- μεγάλη κυκλοφοριακή επιβάρυνση, φαινόμενα συμφόρησης του οδικού δικτύου από την διακίνηση και την στάθμευση οχημάτων

- μεγάλη πυκνότητα του δομημένου χώρου, η οποία προκύπτει από την εφαρμογή υψηλών συντελεστών δόμησης (2,4 και 2,2), το συνεχές σύστημα και την ανέγερση πολυώροφων κτιρίων με το σύστημα κυρίως της αντιπαροχής.

Παρόλα αυτά, σήμερα υπάρχουν στην πόλη της Καρδίτσας συνοικίες που έχουν μια ταυτότητα και συνοχή με βάση την καταγωγή τους, πχ. τα Ηπειρώτικα (Παλιάλωνα).

Τα βασικά στοιχεία ανασύνθεσης του αστικού ιστού είναι :

1. Ύπαρξη μιας κεντροβαρικής περιοχής σε κάθε γειτονιά η οποία μπορεί να παίζει το ρόλο ενός τοπικού κέντρου
2. Υπάρχουσες χρήσεις πλην της κατοικίας
3. Αξιολόγηση και χαρακτηρισμός δρόμων, δρόμοι με υπεροπτική σημασία και δρόμοι τοπικής σημασίας
4. Κοινόχρηστοι χώροι και μεταξύ τους δυνατότητες σύνδεσης
5. Προσπελάσεις και συσχετισμοί με το κέντρο της πόλης
6. Δομημένο περιβάλλον
7. Πιθανά κτίρια ή σύνολα παλαιά ή καινούργια με ιστορικό ή αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον
8. Κτίρια ή σύνολα κτιρίων που επιδέχονται επεμβάσεις
9. Χώροι εφήμερης προσαρμογής όπως μπορεί να είναι κάποια αδόμητα οικόπεδα.
(ΤΑΠ Δ. Καρδίτσας, Καρδίτσα 1994).

Όσο για την οργανωμένη δόμηση είναι κατανεμημένη σχετικά καλά στις παρυφές με συνέπεια να συμβάλλει στην τόνωση υποβαθμισμένων γειτονιών, όσο και σε σχέση με την ασχολία των κατοίκων. Πρέπει να τονίσουμε, ότι η Καρδίτσα δεν έχει ανάγκες οργανωμένης δόμησης με την έννοια της κοινωνικής κατοικίας. Παρατηρούμε ακόμη, ότι τα οικόπεδα μεγαλώνουν από το κέντρο προς την περίμετρο. Υπάρχουν ελάχιστα οικόπεδα μικρότερα των 100τ.μ. και από αυτή τη σκοπιά το ιδιοκτησιακό καθεστώς της Καρδίτσας είναι καλύτερο από τον ελληνικό μέσο όρο (ΓΠΣ Καρδίτσας, Αθήνα - Καρδίτσα 1982).

4.9.3.4. Περιοχή επεκτάσεων

Η διάκριση της περιοχής επεκτάσεων σε αυτόνομη μονάδα πολεοδομικής επέμβασης γίνεται γιατί διευκολύνει την εφαρμογή δυο τουλάχιστον σημαντικών στόχων που αφορούν ολόκληρη την πόλη:

- Ανάπτυξη μιας αναβαθμισμένης περιοχής κατοικίας με αραιή και χαμηλή δόμηση που εξασφαλίζεται από την ισχύ χαμηλού συντελεστή δόμησης (0,8) στην περιοχή. Με άλλα λόγια διαμορφώνεται μια σαφής ζώνη κατοικίας στις παρυφές πόλης που δεν έχει τα χαρακτηριστικά της μαζικής στέγασης, αλλά αυτά του "σπιτιού". Κατά αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η συνολική ποιότητα του πολεοδομικού περιβάλλοντος.
- Εξασφάλιση συγκεντρωμένων μεγάλων αποθεμάτων σε ελεύθερους χώρους με την εξάντληση όλων των θεσμικών δυνατοτήτων που απορρέουν από τις πολεοδομικές εφαρμογές, είναι επίσης ένας στόχος ιδιαίτερα σημαντικός για την πόλη και για την οικονομία του αστικού χώρου γενικότερα. Οι χώροι αυτοί μπορεί στο μέλλον να δεχτούν εκείνο τον οικιστικό εξοπλισμό της πόλης που θα υπαγορεύεται από τις νέες ανάγκες του πληθυσμού της, χωρίς τα συνηθισμένα προβλήματα που υπήρχαν στις παλαιότερες μορφές σχεδιασμού (*ΓΠΣ Καρδίτσας, Αθήνα - Καρδίτσα 1982*).

4.9.3.5. Η Εγγύς περιφέρεια

Τα νέα όρια του σχεδίου πόλεως, ακόμη και αν ληφθούν ως δεδομένα και αμετάβλητα για ορισμένες ακόμα δεκαετίες²⁴, δεν οριοθετούν και την αστική ανάπτυξη της πόλης η οποία διαχέεται ποικιλοτρόπως στην εγγύτερη περιφέρεια της πόλης. Αυτή η ζώνη γύρω από την πόλη, η οποία σχηματικά επεκτείνεται εκατέρωθεν του περιφερειακού δακτυλίου, αποτελεί ισοδύναμο σε σημασία με τον κυρίως αστικό τομέα παρέμβασης. Όπως άλλωστε απέδειξε η ιστορία πολλών σύγχρονων πόλεων που προηγήθηκαν σε ρυθμούς ανάπτυξης, σ' αυτές τις ενδιάμεσες²⁵ ζώνες εργάζεται το μέλλον της πόλης, με την έννοια ότι εδώ αναπτύσσονται νέες λειτουργίες που δεν μπορεί ή δεν επιτρέπει να δεχτεί η υφιστάμενη πόλη.

²⁴ Εκτίμηση της μελέτης του ΓΠΣ.

²⁵ Ενδιάμεσες γιατί θεωρούνται μεταβατικές ανάμεσα στον αστικό και τον αγροτικό χώρο.

5. Αναπτυξιακές Προοπτικές των Μεσαίων Πόλεων

5.1. Εισαγωγή

Οι μεσαίες πόλεις με τα σημερινά χαρακτηριστικά τους φαίνεται ότι είναι σε θέση να αποτελέσουν έναν από τους δυναμικούς παράγοντες αναδιάρθρωσης με σκοπό την παραγωγική και διοικητική αποκέντρωση. Τα βασικά κοινά χαρακτηριστικά αυτών των πόλεων είναι τα εξής : α) το μέσο πληθυσμιακό μέγεθός τους, β) η λειτουργική θέση τους ανάμεσα στις μεγαλουπόλεις και τα μικρά αστικά κέντρα και γ) οι ιδιαίτερες μορφολογικές και κοινωνικό - πολιτιστικές συνθήκες. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά μπορούν να αποτελέσουν πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα για την μελλοντική ανάπτυξη τους.

Όσο αφορά το πληθυσμιακό μέγεθός τους, οι μεσαίες πόλεις έχουν τα πλεονεκτήματα των μεγαλύτερων πόλεων όπως υποδομές και καλύτερο περιβάλλον, χωρίς όμως να έχουν τα μειονεκτήματά τους. Δηλαδή συνδυάζουν αρμονικά τα οφέλη που προέρχονται από εθνικές - ευρωπαϊκές και τοπικές - περιφερειακές πολιτικές και μπορούν και επιτυγχάνουν στα επίπεδα διοίκησης τους συνέργια και ανταγωνιστικότητα, κάτι που δύσκολα επιτυγχάνουν οι μεγάλες και οι μικρές πόλεις. Οι μεσαίες πόλεις αποτελούν όμως εμπόδιο για να εφαρμοστούν πολιτικές που απαιτούν την ύπαρξη κρίσιμου μεγέθους. Ακόμα οι μεσαίες πόλεις λειτουργούν ως δυναμικοί πόλοι για τις γύρω περιφερειακές περιοχές και αποτελούν εναλλακτική λύση για εγκατάσταση φεύγοντας από πόλεις με φαινόμενα ανταγωνισμού. Η λειτουργική τους όμως αυτή θέση αποτελεί μειονέκτημα αφού η συγχώνευση τους στις διαδικασίες μητροπολιτικής ανάπτυξης έχει σαν αποτέλεσμα να χάνουν την

αυτονομία τους και την ταυτότητα τους. Τέλος λόγω των ιδιαίτερων μορφολογικών και κοινωνικό - πολιτικών συνθηκών οι πόλεις αυτές συγκεντρώνουν, κρατούν και ελκύνουν πληθυσμό και επενδύουν στη διαφορετικότητα τους σε έναν κόσμο που τείνει προς την ομοιομορφία.

5.2. Στρατηγικά Σχέδια Ανάπτυξης για Μεσαίες Πόλεις

Πρωταρχικός στόχος του Στρατηγικού Σχεδιασμού για Μεσαίες πόλεις είναι η ανάπτυξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών αυτού του τύπου πόλεων και η ενίσχυση του ρόλου τους σε μια Ευρώπη χωρίς σύνορα που παρουσιάζει τάσεις πόλωσης γύρω από μητροπολιτικές περιοχές. Μέσω του Στρατηγικού Σχεδιασμού ερευνώνται λύσεις που θα αποτρέψουν την πόλωση, θα αναδείξουν την δύναμη της τοπικής αρχής επιταχύνοντας τις διαδικασίες διοικητικής και οικονομικής αποκέντρωσης έτσι ώστε ο αστικός σχεδιασμός να εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή και αποτελεσματικότητα.

Η εφαρμογή των θεωριών της στρατηγικής στο σχεδιασμό και η διαχείριση μίας πόλης αποτελεί μια καινοτομική και πειραματική προσπάθεια, δίχως ιστορικό προηγούμενο. Αποτελεί ανάγκη προσαρμογής στις νέες συνθήκες που αλλάζουν τα δεδομένα της ανάπτυξης μίας μεσαίας πόλης και που συνοπτικά είναι οι εξής :

- Το καινούργιο χωρικό πλαίσιο αναφοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συνεπάγεται ένα πλαίσιο ταχύτατων αλλαγών και ανταγωνισμού αλλά ταυτόχρονα και τη δυνατότητα νέων αλληλέγγυων περιφερειακών πολιτικών.
- Το καινούργιο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού αστικού δικτύου που καθιστά επίκαιρη την έννοια της πόλης παρά την έννοια του αστικού κέντρου ως χώρος δραστηριοτήτων.
- Το καινούργιο πλαίσιο της οικολογικής κρίσης που εισάγει την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης.

- Το καινούργιο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης που δημιουργεί φαινόμενα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού
- Το καινούργιο πλαίσιο στον τρόπο λήψης αποφάσεων που προωθεί τη γνώση και τη συμμετοχή του πολίτη.
- Το καινούργιο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης που αποκτά ουσιαστικό, ενεργό ρόλο στα τεκταινόμενα.

Η στρατηγική προσέγγιση έρχεται να ενσωματώσει τα χαρακτηριστικά του χώρου και του περιβάλλοντος μιάς πόλης στις νέες συνθήκες ανάπτυξης με την ένταξη παραμέτρων που ξεπερνούν τα όρια του φυσικού σχεδιασμού (*Βελλώνη - Νινιράκη, 1997*).

5.3. Η σημασία των Δικτύων Συνεργασίας στην ανάπτυξη των μεσαίων πόλεων

Τα δίκτυα είναι μια σχετικά έννοια καινούργια που καθιερώνεται ολοένα και περισσότερο στις κοινωνικές, οικονομικές, γεωγραφικές και χωρικές επιστήμες και κυρίως στο πεδίο της διεθνούς συνεργασίας όπου βρίσκει την προνομιακή εφαρμογή. Τα δίκτυα αυτά είναι μια μορφή συνεργασίας ανάμεσα σε “εταίρους” που εκπροσωπούν πόλεις και περιφέρειες, όπως οι αυτοδιοικητικές οντότητες. Διαμορφώνεται μια αλυσίδα εταίρων μέσα στην οποία αναπτύσσονται ροές πληροφοριών, υπηρεσιών και άλλων αγαθών. Η κύρια λειτουργία και σκοπός αυτού του δικτύου είναι η διαχείριση των ροών αυτών. Οι πόλεις θεωρούμενες ταυτόχρονα ως οντότητες γεωγραφικές, πολιτικές, διοικητικές και οικονομικές, συνιστούν εταίρους, ικανούς να συγκροτήσουν και να αναπτύξουν δίκτυα συνεργασίας με σκοπό να λύσουν κοινά προβλήματα της κοινωνικής και οικονομικής τους ανάπτυξης.

Αναφερόμενοι ειδικά στα δίκτυα πόλεων θα πρέπει να τονίσουμε ότι εκτός από τα γενικά χαρακτηριστικά όπως η ευελιξία, η συμπληρωματικότητα, η έλλειψη ιεραρχίας, κλπ, τα στοιχεία που αποτελούν τη βασική διαφορά σε σχέση με άλλα δίκτυα είναι αφ' ενός ο διεθνής χαρακτήρας τους (τα μέλη τους είναι αυτοδιοικήσεις από διαφορετικά κράτη) και αφ' ετέρου η αποκεντρωμένη συνεργασία, δηλαδή η απ' ευθείας επαφή ανάμεσα στους αυτοδιοικούμενους φορείς και όχι μέσω των κεντρικών κυβερνήσεων (Μπεριάτος, 1998).

Τα δίκτυα συνεργασίας μπόρεσαν να αναπτυχθούν χάρις στην προώθηση προγραμμάτων που χρηματοδοτήθηκαν από τη Επιτροπή με το άρθρο 10 του κανονισμού του ΕΤΠΑ και το ειδικό κονδύλιο του προϋπολογισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Τα προγράμματα αυτά αφορούσαν τόσο την εσωτερική (κράτη-μέλη της Ε.Ε), όσο και την εξωτερική (Τρίτες χώρες) διαστική και διαπεριφερειακή συνεργασία και είναι το PACTE, το RECITE και το ECOS-OUVERTURE. Συγκεκριμένα η Επιτροπή των πόλεων και το Συμβούλιο Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης εισήγγησαν το 1990 ένα νέο θεσμό αποκεντρωμένης διεθνούς συνεργασίας εξετάζοντας θέματα κοινά σε πόλεις με παρόμοια προβλήματα. Πρόκειται για ένα από τα 37 δίκτυα συνεργασίας του προγράμματος RECITE με τίτλο *Στρατηγικές για Μεσαίες Πόλεις* χρηματοδοτούμενο από το ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ERDF) για τρία χρόνια (1992 - 1994) με κύριο μέλημα τη συγκρότηση πρακτικών μεθοδολογιών που να διαμορφώνουν στρατηγικά σχέδια για μεσαίες πόλεις.

Σε ότι αφορά την Ελλάδα και τα Βαλκάνια που αποτελούν την φυσική ενδοχώρα της κατά την περίοδο 1989 - 1994, έγιναν μεγάλες και δυναμικές προσπάθειες δικτύωσης και συνεργασίας που είχαν ως αποτέλεσμα σημαντικές επιτυχίες τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική διαστική - διαπεριφερειακή συνεργασία. Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι η Ελλάδα κατέχει κυρίαρχη θέση στη συγκρότηση τέτοιων δικτύων. Ως προς την συμμετοχή στο πρόγραμμα RECITE διαπιστώνουμε τη δημιουργία 4 δικτύων με ελληνική πρωτοβουλία ενώ το σύνολο των εταιρών (διαφορετικές αυτοδιοικήσεις) είναι 22 σε σύνολο 249 (ποσοστό 9%). Το ποσοστό

αυτό για την Ελλάδα, σχετικά με τις άλλες χώρες, είναι αρκετά υψηλό. Οι πόλεις οι οποίες συμμετέχουν σ' ένα δίκτυο συνεργασίας λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους και όχι ανταγωνιστικά, ώστε να είναι σε θέση να συναγωνιστούν τις μητροπόλεις. Στο τέλος της περιόδου λειτουργίας του δικτύου και ασχέτως από την πρόοδο κάθε πόλης να πραγματοποιήσει το δικό της στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης υπάρχει :

- περισσότερη γνώση και εμπειρία που δημιούργησαν καλύτερες συνθήκες για διεθνοποίηση των πόλεων που συμμετέχουν,
- η θέληση να εκτελεσθούν στρατηγικά σχέδια, υιοθετώντας καινοτόμες διοικητικές μεθόδους και μεθόδους σχεδιασμού,
- ένα σύμπλεγμα εννοιών, ορολογιών και μεθοδολογιών που υιοθετήθηκαν
- ένα σημαντικό επίπεδο δέσμευσης, τόσο πολιτικής όσο και διοίκησης να υποστηρίξουν και να συνεχίσουν τις διαδικασίες που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια λειτουργίας του δικτύου.

5.4. Μελλοντικά προβλήματα στον αστικό χώρο

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 τα προβλήματα του περιβάλλοντος έχουν αναδειχθεί σε θέματα πρώτης προτεραιότητας για τις σύγχρονες κοινωνίες. Ήδη από την εποχή εκείνη, τα προβλήματα της ρύπανσης και οι κίνδυνοι που αντιμετώπιζαν οι φυσικοί πόροι της γης είχαν ευρύτατη απήχηση που οδηγούσε στην ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών μέσω μίας ιδιαίτερης πολιτικής για το περιβάλλον. Έτσι η τελευταία δεκαετία έφερε στο προσκήνιο την ανάγκη συμβιβασμού πολιτικής για οικονομική ανάπτυξη με την πολιτική για το περιβάλλον προς μία πολιτική "βιώσιμης ανάπτυξης", σύμφωνα με την οποία η προστασία του περιβάλλοντος είναι προϋπόθεση για τη μακρόχρονη οικονομική ανάπτυξη (Κοκκώσης, 1994).

Χαρακτηριστικό στοιχείο για το περιβάλλον σήμερα, σε σχέση με την αντίστοιχη πολιτική 20 χρόνια πριν, είναι εκτός από την αλλαγή στην έμφαση, η αλλαγή στην αντίληψη για το αντικείμενο της προστασίας, δηλαδή το περιβάλλον (Κοκκώσης, 1994). Άλλωστε αν εξαιρέσει κανείς τα γενικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα του πλανήτη, πχ. το φαινόμενο του θερμοκηπίου, τα περισσότερα προβλήματα έχουν τοπικό χαρακτήρα και ως επί το πλείστον εστιάζονται στον αστικό ή και στον αγροτικό χώρο. Μερικά από αυτά είναι :

- Η κατασκευή δρόμων, σιδηροδρομικών γραμμών, καναλιών και αγωγών υποβαθμίζει ή καταστρέφει τις βιοκοινωνίες και αλλάζει τις απορροές, διασπώντας τη συνέχεια των οικοσυστημάτων και μετατρέποντας τα σε νησίδες.
- Εκτός αν αποφασίσουν οι άνθρωποι να ζουν πιο στριμωγμένοι, ο αριθμός των κατοικιών αναμένεται να διπλασιάζεται κάθε 35 χρόνια για να εξυπηρετήσει τους υφιστάμενους ρυθμούς ανάπτυξης του πληθυσμού της γης. Η επέκταση αυτή γίνεται συνήθως εις βάρος περιοχών όπου κάποτε υπερείχαν τα φυσικά οικοσυστήματα. Ιδιαίτερα δε ορισμένες από αυτές, όπως ακτές και κοιλάδες με μεγάλη ποικιλία ειδών, είναι πολύ σημαντικές.
- Το πρόβλημα της ρύπανσης που εμφανίζεται σε οικισμούς από την ανεξέλεγκτη διάθεση υγρών αποβλήτων. Είναι ένα πρόβλημα ιδιαίτερα αισθητό σε μικρούς οικισμούς και περιοχές παραθερισμού, όπου το μικρό μέγεθος και η διάσπαρτη διάταξη επιβαρύνουν δυσανάλογα τους συχνά πενιχρούς οικονομικούς πόρους για έργα υποδομής ή τις δυνατότητες οργάνωσης και λειτουργίας συστημάτων καθαρισμού.
- Η κυκλοφορία, η θέρμανση και η βιομηχανική δραστηριότητα θεωρούνται από τους βασικούς παράγοντες ατμοσφαιρικής ρύπανσης στα αστικά κέντρα. Αν θεωρηθεί δε και ο μεγάλος απόλυτος (και σχετικός) αριθμός των ατόμων που ζουν σε αστικά κέντρα, γίνεται αντιληπτό το εύρος του προβλήματος και ο μεγάλος κίνδυνος στην υγεία των ανθρώπων.

Τα αστικά κέντρα συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον λόγω της αυξανόμενης συσσώρευσης ανθρώπων και δραστηριοτήτων αλλά και συσσωρευμένων περιβαλλοντικών

προβλημάτων που υποβαθμίζουν την ποιότητα της ζωής. Τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα αστικά κέντρα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση, ο θόρυβος, η διάθεση των υγρών και στερεών αποβλήτων, οι συγκρούσεις και ο ανταγωνισμός για τη χρήση γης - ιδιαίτερα στον περιαστικό χώρο, κλπ. Στα προβλήματα αυτά προστίθενται όμως και η υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος, οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει η πολιτιστική κληρονομιά, κλπ. Ο αγροτικός χώρος συγκεντρώνει το ενδιαφέρον λόγω των προβλημάτων εγκατάλειψης ή πιέσεων επέκτασης και ανάπτυξης νέων δραστηριοτήτων που υποβαθμίζουν τους φυσικούς πόρους, αλλά και την ποιότητα ζωής στην ύπαιθρο.

Η εστίαση των προβλημάτων του περιβάλλοντος στα αστικά κέντρα και στον αγροτικό χώρο έφερε σε πρώτη προτεραιότητα τα θέματα ανάπτυξης των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στο χώρο, τη χρήση του χώρου και των φυσικών πόρων, επομένως και τα θέματα δομής και δυναμικής των ανθρωπίνων οικισμών.

5.5. Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο “βιώσιμη ανάπτυξη”

Η επιδείνωση των περιβαλλοντικών προβλημάτων στα αστικά κέντρα επέβαλε την ανάγκη υιοθέτησης μέτρων για την αντιμετώπισή τους. Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο ονομάζεται “βιώσιμη ανάπτυξη” και στηρίζεται στην προστασία του περιβάλλοντος για την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη. Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων στα αστικά κέντρα συχνά στηρίζονται σε μη - χωρικές πολιτικές αντιμετώπισης των επιπτώσεων (π.χ. νέες τεχνολογίες επεξεργασίας αποβλήτων ή ειδικά μέτρα αντιρρύπανσης), αγνοώντας τις πολεοδομικές διαστάσεις των φαινομένων ή την πολυπλοκότητα τους (Κοκκώσης, 1994).

Πρόσφατες προσεγγίσεις που εστιάστηκαν στα προβλήματα περιβάλλοντος στον αστικό χώρο π.χ. ατμοσφαιρικής ρύπανσης, σκόνης, ρύπανσης του εδάφους, ξηρασίας και

ρύπανσης του υδάτινου ορίζοντα, κλπ., έχουν αναδείξει την ανάγκη αναθεώρησης ορισμένων πρακτικών πολεοδομικού σχεδιασμού.

Δεδομένου ότι πολλά αστικά κέντρα, ακόμα και μεσαίου μεγέθους, αντιμετωπίζουν προβλήματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος, είναι απαραίτητη μια πολιτική αντιμετώπισης τους και σε επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό, η βελτίωση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος είναι πλέον στενά συνδεδεμένη με την πολιτική χρήση γης. Αν και όλα τα αστικά κέντρα αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα, κάθε ένα έχει ιδιαιτερότητες ως προς το είδος, το βαθμό και τη χωρική κατανομή τους (Κοκκώσης, 1994). Έτσι ένα συνολικό σχέδιο διαχείρισης του αστικού οικοσυστήματος θα έπρεπε να :

- απευθύνεται στα πλέον κρίσιμα περιβαλλοντικά προβλήματα της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, με έμφαση στην τοπική δράση σε περιοχές ιδιαίτερα επιβαρημένες,
- διερευνά μέτρα εξοικονόμησης ενέργειας και πόρων και να αναζητεί μεθόδους καλύτερης οργάνωσης του αστικού χώρου, της κυκλοφορίας και της τεχνικής υποδομής γενικότερα,
- ενισχύει τη βιομηχανία στην ανάπτυξη σχεδίων για την ασφαλή αποθήκευση τοξικών ουσιών μέχρι να εξασφαλιστεί η αποδοτικότητα της ανακύκλωσης ή της ασφαλούς απορρόφησης,
- διασύνδεει φυσικές διεργασίες και στοιχεία με την υγεία, ασφάλεια και ευημερία, ώστε τα κοινωνικά οφέλη και κόστη της περιβαλλοντικής προστασίας να σχετίζονται με άλλες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές θεωρήσεις.

Στο πλαίσιο μιάς γενικότερης πολιτικής βιώσιμης ανάπτυξης αναγνωρίζεται ο ιδιαίτερος ρόλος της πολιτικής για τα αστικά κέντρα. Μερικές από τις βασικές αρχές που προτείνονται είναι :

- η ανάγκη επαναπροσδιορισμού και σύσφιξης της συνεργασίας μεταξύ των διάφορων επιπέδων διοίκησης με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος,
- η ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα,

- η ανάγκη επαναπροσδιορισμού και σύσφιξης της συνεργασίας μεταξύ των διάφορων επιπέδων διοίκησης με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος,
- η ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα,
- η υιοθέτηση ελαχίστων ορίων και προτύπων με έμφαση στην τοπική παρακολούθηση και εφαρμογή,
- η ενεργότερη αξιοποίηση των τοπικών πρωτοβουλιών στη χάραξη και άσκηση πολιτικής προστασίας του περιβάλλοντος.
- η ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού και οικονομικού κόστους στο οικονομικό κόστος,
- ο προσδιορισμός ιδιαιτεροτήτων και συνεργιών που συνδυάζουν πολλαπλούς στόχους,
- η ένταξη των βραχυπρόθεσμων αποφάσεων στο πλαίσιο μακροχρόνιας στρατηγικής.

Ιδιαίτερη έμφαση στο πλαίσιο μιας προσέγγισης στην πολιτική βιώσιμης ανάπτυξης για τα αστικά κέντρα δίνεται στις σχέσεις πολιτών, ομάδων ενδιαφερομένων, επιχειρήσεων και κράτους. Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης θεωρείται ότι πρέπει να είναι πιο ουσιαστικός με έμφαση “στη διαχείριση της αλλαγής στο πλαίσιο μίας οικολογικής προσέγγισης που να εξασφαλίζει τη στήριξη πιο παραγωγικών, σταθερών και καινοτόμων οικονομιών, παράλληλα με τη διατήρηση υψηλής ποιότητας του περιβάλλοντος, επαρκείς εξυπηρετήσεις και βιώσιμη χρήση των πόρων” (WWF, 1991).

5.6. Περιορισμοί και Δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου Καρδίτσας

5.6.1. Εισαγωγή

Η επιτυχία μιάς αναπτυξιακής παρέμβασης σε μία πόλη εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από ορισμένους παραμέτρους οι οποίοι είναι οι εξής :

- η διαθέσιμη υποδομή
- οι διαθέσιμοι φυσικοί και χρηματικοί πόροι
- το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό
- η δομή και η οργάνωση της περιοχής και του ευρύτερου χώρου στον οποίο ανήκει, και
- η επιθυμία για ανάπτυξη (συναίνεση).

Οι παράμετροι αυτοί προσδιορίζουν και οριοθετούν τους περιορισμούς και τις δυνατότητες ανάπτυξης της περιοχής μελέτης, οι οποίοι προσδιορισμοί και δυνατότητες μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής :

- περιορισμοί / δυνατότητες θεσμικού πλαισίου
- περιορισμοί / δυνατότητες χρηματικών πόρων
- περιορισμοί / δυνατότητες ανθρώπινου δυναμικού
- περιορισμοί / δυνατότητες υποδομής
- περιορισμοί / δυνατότητες γεωγραφικής θέσης
- περιορισμοί / δυνατότητες δομής και οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας

5.6.2. Περιορισμοί / δυνατότητες θεσμικού πλαισίου

Ο περιορισμός που τίθεται από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο σε σχέση με την αναπτυξιακή παρέμβαση που επιχειρεί ο Δήμος Καρδίτσας αφορά κυρίως τις σχέσεις Νομαρχίας και Δήμου. Για την καλύτερη οργάνωση και εφαρμογή κάθε αναπτυξιακής παρέμβασης στο δήμο θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία όλων των φορέων αλλά και όλων των επιπέδων. Ένας άλλος περιορισμός που τίθεται σ' αυτή την περίπτωση είναι η αυτονομία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η οικονομική της εξάρτηση από το Κέντρο, την Περιφέρεια και τη Νομαρχία περιορίζει σημαντικά το πεδίο δράσης της. Έτσι ο Δήμος είναι υποχρεωμένος να αναζητεί πόρους με άλλους τρόπους. Η επιτυχής όμως αναζήτηση και εξεύρεση πόρων προϋποθέτει κατάλληλη οργάνωση. Το θεσμικό πλαίσιο πάλι δεν επιτρέπει την πρόσληψη ικανών και έμπειρων στελεχών για τη στελέχωση μιάς πιθανής υπηρεσίας του Δημαρχείου, που θα ασχολείται με την εξεύρεση πόρων.

5.6.3. Περιορισμοί / δυνατότητες χρηματικών πόρων

Έργα τα οποία έχουν οικονομικό όφελος και κρίνονται σημαντικά για την ανάπτυξη του Δήμου Καρδίτσας μπορούν να χρηματοδοτηθούν από ιδιωτικά κεφάλαια. Συνήθως όμως δεν λαμβάνεται υπόψη ο ιδιωτικός τομέας. Άρα ένας μηχανισμός κινητοποίησης του ιδιωτικού κεφαλαίου (ανεξάρτητα από τον τόπο προέλευσης) θα μπορούσε πιθανώς να δημιουργήσει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα με σημαντική αναπτυξιακή επίπτωση στην περιοχή της Καρδίτσας. Η άντληση πόρων από φόρους, τέλη, δικαιώματα μπορεί με την κατάλληλη οργάνωση να αποβεί μια σχετική πηγή εσόδων χωρίς να δημιουργεί αντιδράσεις στους δημότες (οι οποίοι καλώς ή κακώς είναι προκατελειμένοι για κάθε μορφή φόρου). Τέλος η αποτελεσματική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων είναι δυνατή με την κατάλληλη ενημέρωση σε δύο επίπεδα :

- στη μορφή αξιοποίησης, και
- στο βαθμό εκμετάλλευσης και όχι εξάντληση τους.

5.6.4. Περιορισμοί / δυνατότητες ανθρώπινου δυναμικού

Για την υλοποίηση των έργων και γενικά των επενδύσεων στην περιοχή της Καρδίτσας απαιτείται κατάλληλα ειδικευμένο και έμπειρο δυναμικό. Γνωρίζοντας τις σχετικές ελλείψεις του Δήμου, εκείνο που μπορεί να θεωρηθεί ως δυνατότητα είναι η συνεχής κατάρτιση και επιμόρφωση στους κλάδους οι οποίοι πρόκειται να παίξουν σημαντικό αναπτυξιακό ρόλο στο Δήμο την επόμενη δεκαετία. Ήδη υλοποιούνται τέτοια προγράμματα, Εκείνο που απαιτείται είναι η περαιτέρω βελτίωση της απαιτούμενης υποδομής (σύγχρονος μηχανολογικός εξοπλισμός), επιμόρφωση και όσο το δυνατό πληρέστερη προσαρμογή τους στην παραγωγική διαδικασία.

5.6.5. Περιορισμοί / δυνατότητες υποδομής

Το επίκεντρο κάθε αναπτυξιακής προσπάθειας είναι η ευημερία των πολιτών. Έτσι η έννοια της υποδομής αποκτά ευρύτερη σημασία κατά τον αναπτυξιακό σχεδιασμό. Εξίσου η τεχνική και η κοινωνική υποδομή της πόλης της Καρδίτσας απαιτεί βελτιώσεις έτσι ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες των κατοίκων της πόλης και της ενδοχώρας, άλλα και να γίνει η πόλη ένα αξιόλογο κέντρο υπηρεσιών και άλλων δραστηριοτήτων.

5.6.6. Περιορισμοί / δυνατότητες γεωγραφικής θέσης

Η θέση της πόλης της Καρδίτσας σήμερα βρίσκεται έξω από τις κεντρικές αρτηρίες γεγονός που καθιστά την ανάπτυξη κάποιων δραστηριοτήτων ασύμφορη λόγω του υψηλού κόστους μεταφοράς. Αποτελεί όμως το πέρασμα προς περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλους, την περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα. Τα δύο αυτά στοιχεία καθορίζουν

τη μορφή ορισμένων παρεμβάσεων που αφορούν τις σχέσεις της πόλης της Καρδίτσας με τον ευρύτερο χώρο. Η ανάδειξη της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς και η αξιοποίηση της λίμνης Πλαστήρα για την ανάπτυξη του τουρισμού (αγροτουρισμός και χειμερινός τουρισμός) είναι τομείς επιδεκτικοί παρέμβασης από το Δήμο Καρδίτσας.

5.6.7. Περιορισμοί / δυνατότητες δομής και οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας

Η δομή και η οργάνωση της κοινωνίας της Καρδίτσας ακολουθεί περίπου το ίδιο μοντέλο της Ελληνικής περιφέρειας με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό την έλλειψη ταυτότητας, δηλαδή η ταύτιση της πόλης της Καρδίτσας με κάποιο ιστορικό ή πολιτιστικό στοιχείο. Η ταυτότητα αυτή πρέπει να αναδειχθεί αφού υπάρχει η δυνατότητα, γιατί υπάρχουν αξιόλογα ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που είναι αναξιοποίητα. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα δημιουργίας μιάς “κρίσιμης μάζας” από έμπειρους επιστήμονες οι οποίοι θα υποστηρίξουν την οργάνωση της ανάπτυξης μακροσκοπικά (επίπεδο Δήμου ως σύνολο) και μικροσκοπικά δηλαδή επιχειρήσεις, οργανισμούς, κλπ. Αποφασιστική σημασίας τέλος ενέργεια για την επιτυχία οποιασδήποτε αναπτυξιακής παρέμβασης κρίνεται η συναίνεση, η αποδοχή δηλαδή της παρέμβασης και η υποστήριξη της από την τοπική κοινωνία που άλλωστε είναι συμμετοχική διαδικασία και απαιτεί την συμμετοχή όλων των φορέων, όλων των επιπέδων.

5.7. Η νέα διάσταση στο χωρικό σύστημα αστικών κέντρων : Ανοιχτές Πόλεις

Ο κύριος και βασικός στόχος της νέας οικιστικής πολιτικής είναι η κάλυψη όλων των αναγκών του πληθυσμού, οπουδήποτε αυτός κατοικεί και εργάζεται, δηλαδή αυτό σημαίνει τη μείωση των ανισοτήτων και την εξασφάλιση στον επαρχιακό - αγροτικό χώρο, υπηρεσιών ίσης ποιότητας με εκείνες των αστικών κέντρων και περιοχών. Για το σκοπό αυτό η πολιτική της οικιστικής ανάπτυξης υιοθετεί την αρχή της πολυκεντρικής δομής σε κάθε επίπεδο. Γιατί η δομή κάθε πραγματικής ανάπτυξης σε κάθε τομέα είναι πολυκεντρική, και από το άλλο μέρος η ανάλυση της υπάρχουσας οικιστικής διάρθρωσης της χώρας, τόσο από άποψη πληθυσμού όσο και από άποψη εξυπηρητήσεων, δείχνει ότι κύριο χαρακτηριστικό του οικιστικού δικτύου αποτελεί η έλλειψη ικανών κέντρων και αντίστοιχων λειτουργιών.

Η πρόταση για τη θεραπεία αυτής της πολωτικής κατάστασης έχει διατυπωθεί ήδη, με σαφή τρόπο στο 5ετές πρόγραμμα κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Κεντρικός κορμός του προγράμματος είναι η ενίσχυση των μεσαίων και μικρών αστικών κέντρων καθώς και ενός πλέγματος κωμοπόλεων που θα αναλάβουν ένα ενδιάμεσο ρόλο ανάμεσα στα μεγάλα αστικά κέντρα και στους μικρούς οικισμούς και την αγροτική ενδοχώρα. Αυτή η κατηγορία των οικισμών (μικρές και μεσαίες πόλεις) είναι το κλειδί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του χωροταξικού ιστού, καθώς συμβάλουν στο να σταματήσει η διαρροή πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και έχει σαν αποτέλεσμα την άμβλυνση των προβλημάτων στις μεγάλες πόλεις (Μπεριάτος, 1998).

Η πολιτική για το νέο οικιστικό σύστημα αποτελείται από τρία στοιχεία :

- ανάσχεση της αύξησης της Αθήνας και των άλλων μεγάλων πόλεων που επέδρασαν παραμορφωτικά στις μικρότερες πόλεις, στην ενδοχώρα τους και γενικότερα στον εθνικό χώρο,
- την ενίσχυση και την αύξηση του δυναμισμού των μεσαίων πόλεων σε συσχέτιση με την ανασυγκρότηση της ενδοχώρας τους, και
- τη σταθεροποίηση του αγροτικού οικιστικού ιστού με τη δημιουργία γύρω από τις κωμοπόλεις ενός πλέγματος οικισμών που θα αποτελούν ένα είδος ‘‘ανοικτής πόλης’’ στον κεντρικό οικισμό της οποίας εγκαθίστανται σταδιακά όλες οι λειτουργίες και οι εξυπηρετήσεις κοινωνικής και πολιτιστικής υποδομής των αστικών κέντρων.

5.8. Η περίπτωση της Καρδίτσας

Η νέα οικιστική πολιτική προωθεί δημογραφικά και λειτουργικά, τα μεσαία και μικρά οικιστικά κέντρα. Έτσι είναι δυνατόν να σταματήσει σε πρώτη φάση η κατάρρευση τους (κυρίως των μικρότερων πόλεων) και στη συνέχεια να ανατραπούν οι πολωτικές σχέσεις των μεγάλων αστικών κέντρων που σήμερα κυριαρχούν.

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές και τη μεθοδολογία του σχεδιασμού του οικιστικού δικτύου προτάθηκε μια απλή κατηγοριοποίηση των οικιστικών κέντρων που περιλαμβάνει 5 επίπεδα. Σε κάθε επίπεδο ομαδοποιούνται και συνδυάζονται εκείνες οι λειτουργίες που η δυνατότητα τους (κυρίως από άποψη εξυπηρετούμενου πληθυσμού) είναι η ίδια ή παραπλήσια. Η πόλη της Καρδίτσας ανήκει στο οικιστικό κέντρο 3^{ου} επιπέδου με μέσο εξυπηρετούμενο πληθυσμό 45.000 κατοίκους.

Μέσα στα πλαίσια των αρχών για τον καθορισμό των οικιστικών κέντρων η έννοια της οικιστικής ενότητας τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές περιοχές της

χώρας έπαιξε σημαντικό ρόλο. Η οικιστική ενότητα είναι μια ανθρωπογεωγραφική ενότητα που έχει σαν σκελετό οργάνωσης του χώρου της το οικιστικό δίκτυο. Για το λόγο αυτό αποτελεί μια πρώτη λειτουργική οργάνωση οικισμών που μπορεί να σχεδιαστούν σαν ενιαίο οργανικό σύστημα (Μπεριάτος, 1998).

Στην περίπτωση της Καρδίτσας, δημιουργείται “ανοικτή πόλη” μεταξύ των οικισμών : Παλαμά - Μουζάκι - Σοφάδες - Περιοχή Λ. Πλαστήρα με κέντρο την πόλη της Καρδίτσας (Χάρτης). Πρόκειται για την επιφάνεια ενός κύκλου με ακτίνα περίπου 25 χλμ. όπου το νέο σύστημα που προκύπτει αντιμετωπίζεται σαν ένα ενιαίο δίκτυο αστικών εξυπηρετήσεων, ο πυρήνας του οποίου κατέχει θέση κεντρικής περιοχής πόλης και τα γύρω χωριά θέση προαστίων. Η νέα αυτή οικιστική ενότητα δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους των γύρω οικισμών να επωφεληθούν από ένα ανώτερο επίπεδο υπηρεσιών, που σήμερα προσφέρεται μόνο στο κέντρο της Καρδίτσας, χωρίς όμως να εγκαταλείψουν τα χωριά τους. Αυτό σημαίνει ότι η εξυπηρέτηση του συστήματος αυτού, τόσο από κοινωνική, διοικητική και πολιτιστική υποδομή (υγεία, πρόνοια κλπ) όσο και από τεχνική υποδομή (δίκτυα συγκοινωνιών, συλλογής απορριμμάτων, ύδρευσης) προγραμματίζεται με βάση τον συνολικό πληθυσμό της ενότητας, 99.428 κατοίκους, και όχι τον πληθυσμό κάθε χωριού. Είναι λογικά αδύνατον να δεχτεί κανείς τη μετακίνηση των κατοίκων ενός απομακρυσμένου χωριού προς την πρωτεύουσα του νομού, για δραστηριότητες και εξυπηρετήσεις που πρέπει να βρίσκονται στην περιοχή του διπλανού κεφαλοχωρίου ή της κωμόπολης (π.χ. Λύκειο, Γυμνάσιο, Ιατρείο κλπ.). Η έλλειψη αυτή των βασικών δραστηριοτήτων, πέρα από το γεγονός ότι είναι από άποψη κοινωνική δικαιοσύνης απαράδεκτη, είναι επίσης οικονομικά και λειτουργικά ασύμφορη. Αυτό που εμείς προτείνουμε για την διάταξη των υποδομών στη νέα διευρυμένη αστικότητα είναι η κατασκευή ή μεταφορά υποδομών βορειοανατολικά του δήμου Καρδίτσας, στην επέκταση της πόλης, για ανακούφιση του κέντρου αλλά και γιατί αυτή η περιοχή αυτή είναι προσπελάσιμη, λόγω του περιφερειακού, από όλους τους οικισμούς της νέας οικιστικής ενότητας.

Πίνακας 5.1 : Δήμοι της “Ανοικτής Πόλης”

Δήμος	Πληθυσμός
Δήμος Παμίσου	4825
Δήμος Σελλάνων	5384
Δήμος Ιθώμης	3440
Δήμος Καρδίτσας	35875
Δήμος Παλαμά	9411
Δήμος Ιτάμου	3288
Δήμος Καλλιφωνίου	3420
Δήμος Σοφάδων	12325
Δήμος Μητρόπολης	4573
Δήμος Μουζακίου	8882
Δήμος Πλαστήρα	2414
Δήμος Κάμπου	5591
Σύνολο	99428

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Η παραπάνω οργάνωση των οικισμών του χώρου σε “ανοικτή πόλη” στην περίπτωση της Καρδίτσας βασίζεται στην ιδέα ότι η διάσπαρτη μορφή του οικιστικού ιστού δεν αφαιρεί τίποτα από την οργανωτικότητα και λειτουργικότητα του οικιστικού συστήματος, μέσα στο οποίο τα χωριά - δορυφόροι αντιμετωπίζονται σαν προάστια, εφόσον βέβαια σχεδιαστεί και οργανωθεί σωστά η υποδομή για τη σύνδεση μεταξύ τους και με τον πυρήνα (πόλη της Καρδίτσας), ως προς την κοινωνική υποδομή.

Η κατανομή του πληθυσμού, των εξυπηρετήσεων και των δραστηριοτήτων στο χώρο του νομού Καρδίτσας εμφανίζεται σήμερα αρκετά ανισομερής. Η κατάσταση αυτή εκφράζεται έντονα στο οικιστικό πλέγμα που παρουσιάζει τεράστιο βαθμό πόλωσης.

Πίνακας 5.2 : Εξέλιξη και Προβολή Πληθυσμού Ν. Δήμων στο Ν. Καρδίτσα

Νέοι Δήμοι	1991	2001	2011
Δήμος Αργιθέας	707	718	729
Δήμος Άρνης	3689	3745	3801
Δήμος Ιθώμης	3440	3492	3545
Δήμος Ιτάμου	3288	3338	3388
Δήμος Καλλιφωνίου	3420	3472	3524
Δήμος Κάμπου	5591	5675	5761
Δήμος Καρδίτσας	35875	36417	36967
Δήμος Μενελαΐδας	3012	3057	3104
Δήμος Μητρόπολης	4573	4642	4712
Δήμος Μουζακίου	8882	9016	9152
Δήμος Νεβρόπολης	2976	3021	3067
Δήμος Παλαμά	9411	9553	9697
Δήμος Παμίσου	4825	4898	4972
Δήμος Πλαστήρα	2414	2450	2487
Δήμος Σελλάνων	5384	5465	5548
Δήμος Σοφάδων	12325	12511	12700
Δήμος Ταμασίου	4144	4207	4270
Δήμος Φύλλου	3882	3941	4000
Κοινότητα Αθαμανών	585	594	603
Δήμος Ρεντίνης	573	582	590
Σύνολο Νομού Καρδίτσας	126854	128769	130714

Πηγή : Ιδία Επεξεργασία

Από το σύνολο των 230 περίπου οικισμών του νομού, οι 204 (88,7%) έχουν πληθυσμό κάτω των 1000 κατοίκων και οι 149 (64,8%) από 0-499 κατοίκους. Υπάρχουν ακόμη 23 οικισμοί με πληθυσμό 1000-2999 κατοίκους και 3 μόνο οικισμοί υπερβαίνουν τους 3000 κατοίκους²⁶. Ο πίνακας 5.1 μας δείχνει τον πληθυσμό των Νέων Δήμων καθώς και την προβολή του πληθυσμού, με μέσο ρυθμό μεταβολής 0,0015 (για την περίοδο 1981-1991) για τα έτη 2001 και 2001 σ' αυτούς αλλά και στο σύνολο του Νομού. Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο πληθυσμός σε όλους τους δήμους αυξάνεται κατά 0,15% με αποτέλεσμα το έτος 2001 ο νομός Καρδίτσας να έχει 128.769 κατοίκους, ενώ το

έτος 2011 να έχει 130.714 κατοίκους. Συμπεραίνουμε ότι την επόμενη δεκαετία δεν θα υπάρχουν ριζικές αλλαγές στην πληθυσμιακή κατάσταση του νομού και επομένως της νέας χωρικής ενότητας.

²⁶ Σοφάδες, Παλαμάς και Μουζάκι

6. Διαπιστώσεις και Συμπεράσματα

Από την όλη εμπειρία που αποκτήσαμε στην παρούσα διπλωματική εργασία, από την καταγραφή και την ανάλυση των στοιχείων, υπάρχουν ορισμένα συμπεράσματα για το γενικό πλαίσιο και τις δυναμικές των μεσαίων πόλεων στο χωρικό σύστημα αστικών κέντρων.

Είναι φανερό ότι την τελευταία δεκαετία το παραγωγικό σύστημα της χώρας αλλάζει σε όλα τα αστικά κέντρα αντικατοπτρίζοντας τη στροφή της οικονομίας προς την τριτογενεποίηση και την διεθνοποίηση. Πρόκειται για μια εξέλιξη συμβατή με την εικόνα του ευρωπαϊκού αστικού χώρου που συνεπάγεται μια σειρά ανακατατάξεων ώστε να υπάρξει μια χωρική εξισορρόπηση και ισοκατανομή λειτουργιών που θα οδηγήσει στη ανάπτυξη. Έτσι, την τελευταία δεκαετία παρατηρούμε μια σημαντική αύξηση των μεσαίων και μικρών αστικών κέντρων στον ελληνικό χώρο, που έχει σαν αποτέλεσμα να μειωθούν οι τάσεις πόλωσης που υπάρχουν και είχαν πάρει ανησυχητικές διαστάσεις. Οι μεσαίες πόλεις σήμερα έχουν διαφορετικό ρόλο από αυτό του παρελθόντος. Καλούνται λοιπόν, λόγω της θέσης και του μεγέθους τους, να εκμεταλλευτούν τις δυναμικές τους και να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματά τους εκσυγχρονίζοντας την παραγωγική τους βάση και να παίξουν ένα εξισοροποιητικό ρόλο, ανάμεσα στα μικρά αστικά κέντρα και στις μητροπόλεις. Μια σειρά λόγων προκαλούν τις μεσαίες πόλεις να αναλάβουν το νέο τους ρόλο και να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες ανάπτυξης που δέχονται. Ήδη τα πρώτα βήματα έχουν γίνει μέσω της πειραματικής προσπάθειας εφαρμογής των θεωριών της στρατηγικής στο σχεδιασμό και της λειτουργίας “δικτύων συνεργασίας” για τις μεσαίες πόλεις. Το μέλλον πολλών πόλεων μεσαίου μεγέθους υπόσχεται πολλά, ιδίως στις

περιπτώσεις κοντά σε μητροπόλεις, κοντά σε κύριες οδικές αρτηρίες ή πόλεις που διαθέτουν σημαντικούς ενδογενείς πόρους. Η σωστή χωροταξική πολιτική σε συνδυασμό με την υποστήριξη των τοπικών αρχών είναι η ενδεδειγμένη λύση για να καταφέρουν οι πόλεις αυτές να αξιοποιήσουν το δυναμικό τους και να εκμεταλλευτούν τις νέες ευκαιρίες που παρουσιάζονται.

Έχοντας σαν παράδειγμα την πόλη της Καρδίτσας, αναλύσαμε την υπάρχουσα κατάσταση και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η πόλη αλλά και οι οικισμοί που βρίσκονται στην περιαστική της ζώνη, και βγάλαμε συμπεράσματα για τις δυνατότητες και τους στόχους που πρέπει να ακολουθήσει για την περαιτέρω ανάπτυξη της.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι όλοι σχεδόν οι περιορισμοί σε κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια για το Δήμο Καρδίτσας ανάγονται στην έλλειψη οικονομικών πόρων και στην έλλειψη συναίνεσης και συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων αρχών, όλων των φορέων και όλων των επιπέδων, και της τοπικής κοινωνίας. Δεδομένου ότι οι χρηματοδοτικές πηγές είναι περιορισμένες και η συμπεριφορά της τοπικής κοινωνίας γνωστή, η άντληση των μέγιστων δυνατών πόρων και η εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής συναίνεσης προϋποθέτει και απαιτεί οργάνωση σε όλους τους τομείς. Υπάρχει ήδη τεχνογνωσία η οποία πρέπει να εμπλουτίζεται συνέχεια και να αφομοιώνεται από ενδογενείς δυναμικό, το οποίο θα υποστηρίζει τους φορείς λήψης αποφάσεων της τοπικής κοινωνίας στον αναπτυξιακό τους σχεδιασμό για την εφαρμογή αναπτυξιακών δράσεων στο Δήμο Καρδίτσας.

Μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι το πρόγραμμα ‘‘Ι. Καποδίστριας’’ ευνοεί την πόλη της Καρδίτσας, όπως και όλες τις μεσαίες πόλεις, γιατί έτσι δημιουργούνται χωρικές ενότητες, υπολογίσιμες σε πληθυσμό και έκταση, για να δραστηριοποιηθούν. Έτσι οι νέοι δήμοι του νομού Καρδίτσας μπορούν πλέον σαν πιο οργανωμένα κέντρα τοπικής αυτοδιοίκησης να λύσουν τα προβλήματα τους αλλά και να συνεργαστούν απ’ ευθείας με τα ανώτερα επίπεδα χωρίς τη μεσολάβηση της

κεντρικής εξουσίας, για τη χορήγηση πιστώσεων. Ακόμη η δημιουργία της “ανοικτής πόλης” στο νομό Καρδίτσας ευνοεί όλους τους οικισμούς που περιλαμβάνει η ζώνη της διευρυμένης αστικότητας αφού θεωρείται πλέον σαν κέντρο η πόλη της Καρδίτσας ενώ τα χωριά θεωρούνται προάστια αυτής της πόλης. Έτσι προσφέρονται σε όλους τους κατοίκους της “ανοικτής πόλης” όλες εκείνες οι υπηρεσίες και οι εξυπηρετήσεις που μέχρι σήμερα προσφερόταν μόνο στους κατοίκους της πόλης της Καρδίτσας. Ακόμα η χωροθέτηση των υποδομών στην επέκταση της πόλης, σε περιοχή προσπελάσιμη από τους γύρω οικισμούς, λόγω του περιφερειακού, θα έχει σαν αποτέλεσμα την εξασφάλιση ίσης ποιότητας υπηρεσιών των οικισμών της ενδοχώρας με την πόλη της Καρδίτσας.

Για την επίτευξη επομένως της ισχυροποίησης του ρόλου και την αύξηση της δυναμικότητας ολόκληρου του δήμου της Καρδίτσας, έτσι ώστε να δοθεί μια ώθηση ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα, αλλά και για την ανάπτυξη του ευρύτερου χώρου, προτείνουμε τη σύναψη διαδημοτικής συνεργασίας του δήμου Καρδίτσας με τους γειτονικούς δήμους για την επίλυση κοινών προβλημάτων αλλά και άλλων ζητημάτων που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Η διαδημοτική αυτή συνεργασία θα έχει μορφή συγκεκριμένη, δηλαδή οργάνωση των αστικών υποδομών στην διευρυμένη ζώνη “ανοικτής πόλης”. Έτσι θα μπορέσει ο δήμος Καρδίτσας να ανταποκριθεί στην πρόκληση του μελλοντικού νέου του ρόλου και να αποτελέσει έτσι ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα της Θεσσαλίας.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανδρικοπούλου Ελ. (1994) : “Οι περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση”, Η εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής από τη συνθήκη της Ρώμης έως το Maastricht, Θεμέλιο, Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα.

Αντωνίου Αν. (1997) : “Ιστορική αναδρομή της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα αλλά και στο νομό Καρδίτσα”, Καρδίτσα.

Αραβαντινός Αθ. (1997) : “Πολεοδομικός Σχεδιασμός - Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου”, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα.

Αραβαντινός Αθ. - Κοσμάκη Π. (1988) : “Υπαιθροι χώροι στην πόλη - θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πρασίνου”, ΕΜΠ, Αθήνα.

Βελώνη Μ. - Νινιράκη Μ. (1997) : “Μεσαίες Πόλεις : Προοπτικές ανάπτυξης - Διαφανείς τάσεις στο ελληνικό σύστημα”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Βογιατζής Φ. : “Αφιέρωμα στη παλιά Καρδίτσα”, Περιοδικό Γνώση και Γνώμη, Τόμος ΣΤ' - Ζ', Έκδοση Επιστημών Ν. Καρδίτσας, Καρδίτσα.

Γετίμης Π. - Καυκαλας Γ. (1990) : “Τοπική ανάπτυξη και μορφές κρατικής ρύθμισης στην Ελλάδα”, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Αστικών και Περιφερειακών Μελετών, Αθήνα.

Γετίμης Π. - Καυκαλάς Γ. - Μαραβέγιας Ν. (1994) : “Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη”, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Γιανακούρου Τζ. (1994) : “Το Νέο Πλαίσιο Άσκησης της Χωροταξικής Πολιτικής στη δεκαετία του ’90 : θεσμικές ανακατατάξεις και αβεβαιότητες”, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Αστικών και Περιφερειακών Μελετών, Αθήνα.

Γούσιος Δ. (1997) : Σημειώσεις για το μάθημα “Τοπική ανάπτυξη και ανθρώπινοι πόροι”, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Γούσιος Δ (1999) : “Υπαιθρος, Αγροτικός Χώρος και Μικρή Πόλη : από τη γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη”

Derguau M. (1987) : “Ανθρωπογεωγραφία”, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.

Δημογραφικά - Οικονομικά - Κοινωνικά και Πολιτιστικά Χαρακτηριστικά του Ν. Καρδίτσας (1995) : Εργασία 3^{ου} Εξαμήνου στο μάθημα Χωροταξικός Σχεδιασμός και Προγραμματισμός, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Δουατζής Γ. (1986) : “Τοπική Αυτοδιοίκηση”, Εξάντας, Αθήνα.

Δουσμάνης Β. : “ Η Ιστορία της Θεσσαλίας”, Αθήνα.

Ευρώπη 2000+ (1994) : “Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη”, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Λουξεμβούργο.

Ευστράτογλου Σ. (1998) : “Μελέτη - Έρευνα του Αγροτικού χώρου”, Τελική Έκθεση, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Περιβάλλον” (Ε.Π.ΠΕΡ.), Αθήνα.

Έρευνα Πολεοδομικών Προτύπων (1977) : “Κατοικία”, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, Αθήνα.

Θεσσαλική Επιχείρηση και Αγορά (1999) : Ετήσια Ειδική Έκδοση για την Ανάπτυξη της Θεσσαλίας

Καρδιτσιώτικα Χρονικά (1997) : Περιοδικό, Τόμοι Ι, ΙΙ, και ΙΙΙ, Εταιρία Καρδιτσιώτικων Μελετών, Καρδίτσα.

Καταφυγιώτης Α. : “Ιστορία Θεσσαλίας και Θεσσαλοί αγρότες”, Αθήνα.

Κατοχιανού Δ. - Ε. Θοδωρή-Μαρκογιαννάκη (1989) : “Το ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων”, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Επιστημονικές Μελέτες, Αθήνα.

Κατσακιώρη Ζωή (1999) : “Χωρικοί Μετασχηματισμοί και διοικητικές μεταρρυθμίσεις στο χωρικό σύστημα των μικρών πόλεων : η περίπτωση των Φαρσάλων”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Κλειώση Χ. (1977) : “Ιστορία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης”, Υπουργείο Εσωτερικών, Αθήνα.

Κομνηνός Ν. (1986) : “Θεωρία της Αστικότητας”, Μέρος ii, Αστικός προγραμματισμός και κοινωνική ρύθμιση, Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη.

Κουρλιούρος Η. (1992) : “Θέματα κράτους και χωροταξικών ρυθμίσεων στην Ελλάδα”, Τεχνικά Χρονικά - Επιστημονική Έκδοση ΕΕ, Τεύχος 1.

Κουτάκος Χ. - Παπουτσής Χ. (1996) : “Ρόλος και Προοπτικές των Συμβουλιών Περιοχής -Το παράδειγμα της Θεσσαλίας”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Κουτσιούνη Μ. (1997) : “Ο ρόλος της Νομαρχιακής Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης στη ρύθμιση του χώρου”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Κυριακίδου Μ. (2000) : “Δυναμικές και Προοπτικές των Μικρών Πόλεων”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος

Λάμπας Β. (1974) : “Ιστορία της Πόλεως της Καρδίτσας”, Αθήνα.

Μαθιουδάκη Μ. - Ανδρικοπούλου Β. (1974) : “Αποκέντρωση και Τοπική Αυτοδιοίκηση”, Αθήνα.

Μπεριάτος Η. (1994) : “Η Διοικητική αναδιάρθρωση σε τοπικό επίπεδο : η πολιτική της ανακυττάρωσης των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης”, ΤΟΠΟΣ.

Μπεριάτος Η. (1997) : “Χωροταξία II - Χωροταξικός Σχεδιασμός : Θεωρία και Πρακτική”, Σημειώσεις μαθήματος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Μπεριάτος Ηλ. (1998) : “Χωροταξία III, Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Πολιτική”, Σημειώσεις μαθήματος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος

Μπεριάτος Η. (1998) : “Χωροταξία IV, Οικιστικά Δίκτυα - Αστικές και Μητροπολιτικές περιοχές”, Σημειώσεις μαθήματος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος

Οικονόμου Δ. - Πετράκος Γ. (1999) : “Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων, Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής”, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας - GUTENBERG, Βόλος.

Παπαγεωργίου Γ. (1988) : “Στοιχεία Πολεοδομίας”, Ίδρυμα Ευγενίδου, Αθήνα.

Παπαμίχος Ν. (1992) : “Αναπτυξιακά προγράμματα σε τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα”, Τεχνικά Χρονικά - Επιστημονική Έκδοση ΕΕ, Τεύχος 1.

Πετράκος Γ. - Μαρδάκης Π. : “Οι πρόσφατες μεταβολές στο ελληνικό αστικό σύστημα κέντρων”, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Πιλοτικό Πρόγραμμα ΙΝΕΤΑ : “Εισηγητική Έκθεση Αξόνων Στρατηγικής για το Περιβάλλον και τη Χωροταξία”, Ομάδα Τοπικής Δράσης Περιβάλλον - Χωροταξία, Καρδίτσα.

Πουλακίδας Δ. - Πουζουκίδου Γ. (1996) : “Ανάδειξη της φυσιογνωμίας ενός δήμου μεσαιού μεγέθους”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Πούλου Μ. (1999) : “Πρόγραμμα Ι. Καποδίστριας. Αναδιοργάνωση του χώρου και νέα δεδομένα για τη χωροθέτηση υπηρεσιών σε Νομαρχιακό επίπεδο. Η περίπτωση του Δήμου Νεμέας”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Πραγιάτη Μ. (1998) : “Χαρτογραφική απεικόνιση του προγράμματος Ι. Καποδίστριας σε εθνικό επίπεδο. Γεωγραφική ανάλυση και προοπτικές της εφαρμογής του στην ευρύτερη περιφέρεια Θεσσαλίας”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Σαμαρόπουλος Απ. (1992) : Οδηγός του Νομού Καρδίτσας, ΕΛΛΑ, Λάρισα.

Sivignon M. (1992) : “Θεσσαλία, Γεωγραφική Ανάλυση μιας Ελληνικής Περιφέρειας”, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα.

Τζόλας Λαοδάμας (1996) : “Η εξέλιξη των σχέσεων κομόπολης και ενδοχώρας στον αγροτικό χώρο. Το παράδειγμα της εδαφικής περιφέρειας Φαρσάλων”, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δήμου Καρδίτσας (1994) : Αναπτυξιακή Καρδίτσας Α.Ε., Καρδίτσα.

Τσέτσης Σ. (1997) : “Προς μια Ευρωπαϊκή Χωροταξική Πολιτική - Αστικοί Μετασχηματισμοί σε μια μετεξελισσόμενη Ευρώπη”, Αθήνα.

Τσογιόπουλος Γ. : “Ελληνικό Αστικό κέντρο”, Ε.Κ.Ε., Αθήνα.

ΥΧΟΠ (1984) : Νομός Καρδίτσας - Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης, Διεύθυνση Χωροταξίας, Αθήνα.

Φιλιππίδης Δ. (1990) : “Για την Ελληνική Πόλη, Μεταπολεμική πορεία και μελλοντικές προοπτικές”, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Χατζημιχάλη Κ. (1992) : “Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική”, Εξάντας, Αθήνα.

Χλέπας Ν. (1994) : “Η Πολυβάθμια Αυτοδιοίκηση”, Σακκουλάς, Αθήνα.

Χουλιάρκης Μ. (1975) : “Γεωγραφική - Διοικητική και Πληθυσμιακή Εξέλιξη της Ελλάδας”, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.

Χριστοφιλοπούλου Π. (1995) : “Δημόσια Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση”, Σημειώσεις μαθήματος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

Ψυχοπαίδης Κ. - Γετίμης Π. (1989) : “Ρυθμίσεις Τοπικών Προβλημάτων”, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα.

Ξένη Βιβλιογραφία

Blowers A., Hamnett C., Sarre P. (1987) : “Η Πόλη του Μέλλοντος”, The Open University, Αθήνα.

Commission of the European Communities (1997) : “Towards an Urban Agenda in the European Union”, Brussels.

Getimis P. (1993) : “Urban and regional development in the new Europe policies and institutions for the development”.

Ronga Olo M. (1990) : “La ville et ses territoires”, ed. Gallimard, Paris.

Πηγές

Αρχεία Δήμου Καρδίτσας

Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Καρδίτσας : Ε.Π.Α. Καρδίτσα - Ομάδα Μελετών
“Πόλις”, Αθήνα - Καρδίτσα.

Πρόγραμμα έργων και δραστηριότητες Δήμου Καρδίτσας

Αρχείο και δραστηριότητες ΔΕΤΑΚ

Επιτόπια έρευνα : Συνεντεύξεις. Φωτογραφική αποτύπωση κέντρου και περιοχών
κατοικίας.

